

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ:
ΝΕΕΣ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ»

ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ
ΤΟΥ ΣΕΒΑΣΤΟΥ ΣΧΟΙΝΑ
(Α.Μ.: 1012202003050)

Θέμα: «Οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις από τη μεταξική δικτατορία έως τον Εμφύλιο (1936-1949)»

Επιβλέπων Καθηγητής: Ιάκωβος Μιχαηλίδης
Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Σωτήριος Ριζάς
Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Θανάσης Χρήστου

ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2022

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος	4
Εισαγωγή	6

Α΄ Κεφάλαιο

Σύντομη ιστορική ανασκόπηση	10
1.1. Το διδακτορικό καθεστώς της 4 ^{ης} Αυγούστου 1936	10
1.2. Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος (1940-1944)	11
1.2.1. Η συμμετοχή της Ελλάδας	11
1.2.2. Η κατεχόμενη Ελλάδα	13
1.2.3. Η ίδρυση του Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου (ΕΑΜ)	15
1.2.4. Τα «Δεκεμβριανά»	16
1.3. Οι δραματικές εξελίξεις του Εμφυλίου Πολέμου (1947-1949)	17

Β΄ Κεφάλαιο

Η εκπαιδευτική πολιτική του Ιωάννη Μεταξά	21
2.1. Η έννοια της «μεταρρύθμισης»	21
2.2. Η εκπαιδευτική δικτατορία	22
2.2.1. Ο δρόμος προς την 4η Αυγούστου 1936	22
2.2.2. Η πολιτική του Γ. Κονδύλη	23
2.2.3. Η πολιτική του Ι. Μεταξά	24
2.2.4. Η πολιτική του Κ. Γεωργακοπούλου	25
2.3. Οι εκπαιδευτικές εξελίξεις	25
2.3.1. Η Εθνική Οργάνωση των Νέων (ΕΟΝ)	25
2.3.2. Ο Οργανισμός Εκδόσεων Σχολικών Βιβλίων (ΟΕΣΒ)	27
2.3.3. Η παράδοση των προοδευτικών βιβλίων στις φλόγες	28
2.4. Οι σχολικές βαθμίδες	28
2.4.1. Η διάρθρωση της εκπαίδευσης	28
2.4.2. Η Δημοτική και η Μέση εκπαίδευση	30

2.4.3. Το γλωσσικό ζήτημα	32
2.4.4. Η ίδρυση των Φροντιστηρίων	33

Γ΄ Κεφάλαιο

Η εκπαίδευση την περίοδο της Κατοχής και της Αντίστασης	35
3.1. Η αντιστατική εκπαιδευτική δυσχέρεια	35
3.2. Η Λαϊκή Παιδεία	37
3.3. Η Δίκη των Τόνων	40
3.4. Οι δραστηριότητες της Πολιτικής Επιτροπής Εθνικής Απελευθέρωσης (ΠΕΕΑ)	44
3.5. Τα Παιδαγωγικά Φροντιστήρια	45

Δ΄ Κεφάλαιο

Η εκπαιδευτικές αλλαγές την περίοδο του Εμφυλίου Πολέμου	47
4.1. Η εκπαιδευτική εξαθλίωση	47
4.2. Το Κεντρικό Διοικητικό και Γνωμοδοτικό Συμβούλιο Εκπαίδευσης (ΚΔΓΣΕ)	49
4.3. Η βάση της εκπαίδευσης και η έκδοση νομοσχεδίων	49

Ε΄ Κεφάλαιο

Οι Παιδαγωγικές Ακαδημίες (1936-1949)	52
5.1. Η ίδρυση των Παιδαγωγικών Ακαδημιών και των σχολών των Νηπιαγωγών	52
5.2. Η υπουργία του Θ. Τουρκοβασίλη	52
5.3. Η οργάνωση των Παιδαγωγικών Ακαδημιών	53
5.3.1. Ο τρόπος λειτουργίας	53
5.3.2. Τα μαθήματα και το ωρολόγιο πρόγραμμα	56
5.3.3. Η σπουδαιότητα και η σημασία	57

Επίλογος	59
Πηγές και Βιβλιογραφία	64
Παράρτημα	68
Περίληψη	71

Πρόλογος

Η παρούσα Διπλωματική διατριβή εκπονήθηκε κατά την θερινή περίοδο του Ακαδημαϊκού Έτους 2021-2022, στα πλαίσια του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «*Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία: νέες θεωρήσεις και προοπτικές*» της Σχολής Ανθρωπιστικών Επιστημών και Πολιτισμικών Σπουδών, του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου, με έδρα την Καλαμάτα, κατόπιν συνεννοήσεως με τον κ. Θανάση Χρήστου, ο οποίος στάθηκε επωφελής σε όλη τη διάρκεια ολοκλήρωσης αυτής της μελέτης.

Η εργασία πραγματοποιήθηκε υπό την επίβλεψη του κ. Ιάκωβου Μιχαηλίδη, *Καθηγητή της Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας του τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, με συνεξεταστές τον κ. Σωτήριο Ριζά, *Διευθυντή του Κέντρου Έρευνας της Ιστορίας του Νεότερου Ελληνισμού της Ακαδημίας Αθηνών*, και τον κ. Θανάση Χρήστου, *Καθηγητή της Σύγχρονης και Νεότερης Ιστορίας του τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας και Διαχείρισης Πολιτισμικών Αγαθών του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου*.

Αντικείμενο μελέτης της εργασίας αποτελεί οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις που υπέστη το σύστημα της παιδείας κατά την περίοδο 1936 έως 1949, μία από τις πιο ανώμαλες και ακανθώδεις περιόδους της σύγχρονης και νεότερης ιστορίας για την Ελλάδα, καθώς ακολούθησαν σκληρές και οδυνηρές πολιτικές αναταραχές με κυριότερες την δικτατορία του Ιωάννη Μεταξά, την Κατοχή και την Εθνική Αντίσταση και τον Εμφύλιο πόλεμο που ταλάνισε την χώρα. Η εν λόγω μελέτη έχει σκοπό, μέσω της επιδιωκόμενης ερμηνείας των γεγονότων, την εισαγωγή και την παρουσίαση των αλλαγών, των τροποποιήσεων και των μεταρρυθμίσεων που υπέστη το εκπαιδευτικό σύστημα της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα και την ανέλιξη των επιπτώσεων αυτών. Η νεοελληνική εκπαίδευση αποτελούσε πάντα αφορμή προβληματισμού των εκάστοτε κυβερνήσεων. Η χώρα μας έχοντας βιώσει αναπάντεχους και αδίστακτους πολέμους και κινδύνους, ραγδαίες πολιτικές μεταβολές και μοιραία πολιτική και κοινωνική ζωή, ερχόταν συνεχώς αντιμέτωπη με αινίγματα και αντιξοότητες σε ποικίλους τομείς, που έπρεπε συνέχεια να επιλύει. Η παιδεία ήταν ένας σημαντικός, αποφθεγματικός και διακεκριμένος τομέας που υπέφερε ριζικά, καθώς σε κάθε πολιτική αλλαγή και ανακατάταξη επηρεαζόταν σε μέγιστο βαθμό ανάλογα με την πεποίθηση της εκάστοτε πολιτικής παράταξης που αναλάμβανε τα ηνία.

Στο σημείο αυτό, θα επιθυμούσα να ευχαριστήσω όλους όσους συνέβαλαν στην εκτέλεση και διεκπεραίωση της διπλωματικής μου διατριβής. Η συγγραφή είναι μια μοναχική διαδικασία και το τελικό αποτέλεσμα θα ήταν αδύνατο χωρίς τη συμβολή πολλών ατόμων με τον χρόνο τους, τα σχόλια και τις συμβουλές τους. Οφείλω να εκφράσω τις βαθιές μου ευχαριστίες, προς τον επιβλέποντα καθηγητή της εργασίας, κ. Ιάκωβο Μιχαηλίδη, για την προθυμία του να αναλάβει την επίβλεψη της διπλωματικής μου καθώς και για την επιστημονική και συμβουλευτική καθοδήγησή του, ώστε να διεκπεραιωθεί και να συγκροτηθεί με ακρίβεια η συγγραφή της. Χωρίς τη συμπαράσταση και τη συνεχή συνδρομή του, η ολοκλήρωση της παρούσας εργασίας δεν θα ήταν δυνατή. Η ιστορία αποτελεί πηγή άντλησης ιδανικών, αξιών και προτύπων που συμβάλλουν στην απόκτηση πνευματικών, ψυχικών και υλικών εφοδίων για τον προσανατολισμό και την διαμόρφωση της προσωπικότητας του ανθρώπου. Μέσα από την ιστορική γνώση του ιστορικού παρελθόντος, αντλείται αστείρευτη πηγή γνώσεων και εμπειριών, προσφέροντας συνεχώς πρότυπα για μίμηση και παραδείγματα προς αποφυγήν.

Τέλος, ευχαριστώ ειλικρινά την οικογένεια και τους φίλους μου, για την υπερπολύτιμη κατανόηση και τη συμπαράσταση που επέδειξαν ολόκληρη την περίοδο συγγραφής του πονήματος αυτού, καθώς και όλα τα χρόνια της ζωής μου αλλά και των σπουδών μου.

Εισαγωγή

Η παρούσα μελέτη, η οποία εκπονήθηκε στο πλαίσιο των μεταπτυχιακών μου σπουδών στο Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Διαχείρισης Πολιτισμικών Αγαθών του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου, έχει ως αντικείμενο πραγμάτευσης την σύγχρονη ελληνική ιστορία της εκπαίδευσης, κατά την περίοδο 1936-1949 και συγκεκριμένα από την περίοδο επιβολής της δικτατορίας από τον Ιωάννη Μεταξά, μέχρι και την περίοδο λήξης του Εμφυλίου πολέμου.

Το πρώτο κεφάλαιο επικεντρώνεται σε μια συνοπτική παρουσίαση των γεγονότων της περιόδου 1936-1949, με χρονικά όρια την 4^η Αυγούστου 1936, ημέρα επιβολής της δικτατορίας από τον Ιωάννη Μεταξά, και την 29η Αυγούστου 1949, ημέρα λήξης του Εμφυλίου Πολέμου. Η ελληνική πραγματικότητα έχει σημαδευτεί και επηρεαστεί από γεγονότα που θα αναλυθούν σε αυτό το κεφάλαιο, τόσο από τον τρόπο της πολιτικής ηγεσίας της χώρας, όσο και από επιμέρους πολιτικές συμπεριφορές και ενέργειες του κάθε εξουσιαστή. Με την άνοδο του Ιωάννη Μεταξά στην εξουσία, η χώρα εισέρχεται σε μια νέα διαφοροποιημένη κατάσταση αυταρχισμού, καταστολής και διώξεων δημιουργώντας κενά στην ιστορική μελέτη. Έπειτα, θα ακολουθήσει μια περίοδος όπου η αντίδραση του ελληνικού λαού σε μια ξένη αβάστακτη υποδούλωση (Γερμανών, Βουλγάρων, Ιταλών) για ακαθόριστο χρονικό διάστημα θα σημάνει αυτόματα την επιβολή σφοδρού και ακραίου κινδύνου με στόχο την καταστροφή. Πρόκειται για την περίοδο της Κατοχής και της Εθνικής Αντίστασης. Τέλος, θα συζητηθούν τα γεγονότα που διαδραματίστηκαν κατά την περίοδο του Εμφυλίου Πολέμου, που συγκροτήθηκε και διαμορφώθηκε μέσα στα πλαίσια της ελληνικής ουτοπικής πολιτικοκοινωνικής συνθήκης.

Το δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζει τις μεταρρυθμίσεις και τις τροποποιήσεις που υπέστη το εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας, κατά την περίοδο ηγεσίας του Ιωάννη Μεταξά. Αξίζει να σημειωθεί πως η παιδεία, κατά την περίοδο του Ιωάννη Μεταξά έως και το 1949, έπαιξε δραστικό ρόλο στην ιδεολογία της πολιτικής παραπληροφόρησης και προπαγάνδας. Ο Ιωάννης Μεταξάς υπήρξε αμφιλεγόμενη ιστορική προσωπικότητα, καθώς ως πολιτικός επηρέασε την πολιτική πορεία της Ελλάδας, τρέποντας το εκπαιδευτικό σύστημα σε αυταρχικό και συντηρητικό. Απώτερος στόχος της κυβέρνησης του Ιωάννη Μεταξά ήταν να συγκροτηθεί μια νέα γενιά που θα ήταν ολοκληρωτικά αφοσιωμένη, εγκλωβισμένη και υποταγμένη στον ηγέτη. Ο Ιωάννης Μεταξάς εισέρχεται για να μεταβάλει και να αναδιαμορφώσει το νομοσχέδιο της

μεταρρύθμισης του 1929, ιδρύοντας με την δικτατορία του την Εθνική Οργάνωση Νέων (ΕΟΝ), με στόχο να αναδείξει και να επισημάνει τον Τρίτο Ελληνικό Πολιτισμό ως επίκεντρο ενδιαφέροντος των νέων. Οι εκπαιδευτικές εξελίξεις συνεχίζονται με την δημιουργία του Οργανισμού Εκδόσεων Σχολικών Βιβλίων (ΟΕΣΒ), ώστε να εκδοθούν όλα τα διδακτικά βιβλία των διαφόρων σχολικών βαθμίδων, γεγονός που, ενώ θα μπορούσε να αποτελέσει εκπαιδευτική πρόοδο, προκάλεσε εν τέλει αινίγματα στο εσωτερικό της οικουμένης. Στο τελευταίο θεωρητικό μέρος του κεφαλαίου αυτού, αναδεικνύεται η συμβολή του Ιωάννη Μεταξά στην διάρθρωση της εκπαίδευσης, αναλύοντας διεξοδικά τα επίπεδα εκπαίδευσης και την κατάρτιση στην Μέση και τη Δημοτική Εκπαίδευση. Τέλος, γίνεται αναφορά στο γλωσσικό εκπαιδευτικό σύστημα που επέφερε αλλαγές στην μεταξική παιδεία και φυσικά την απόφαση να ιδρυθούν τα Φροντιστήρια, με σκοπό να μειωθεί ο αναλφαβητισμός της χώρας και να προσεγγίσουν τον άνθρωπο ως αυταξία, αποβλέποντας στην ολόπλευρη καλλιέργεια της προσωπικότητας του και την όξυνση του εσωτερικού του κόσμου προωθώντας τον ηθικοπνευματικό πολιτισμό.

Το τρίτο κεφάλαιο αναλύει την παιδεία την περίοδο της Κατοχής και της Αντίστασης εστιάζοντας στην δραματικότητα της εποχής, καθώς η μέριμνα των Ελλήνων πολιτών ήταν επικεντρωμένη στον αγώνα για εθνική απαλλοτρίωση, επιβίωση και ελευθερία. Τα περισσότερα εκπαιδευτικά ιδρύματα καταστράφηκαν, ενώ αρκετοί εκπαιδευτικοί επιστρατεύθηκαν. Παράλληλα, η απόφαση ορισμένων σχολείων να λειτουργήσουν κάτω από τις δύσκολες και δυσβάσταχτες συνθήκες του πολέμου, εξυπηρέτησε στην απασχόληση των παιδιών και την προστασία τους από κινδύνους. Προβάλλεται κατά κάποιο τρόπο η αναντιστοιχία της εκπαίδευσης με τις κοινωνικοοικονομικές ανάγκες της χώρας σε συνάρτησης με τη διεθνή πραγματικότητα. Σημαντικό ορόσημο για τα εκπαιδευτικά ζητήματα της εποχής αποτέλεσε η σύσταση και συγκρότηση ενός σχεδίου μιας Λαϊκής παιδείας, που οργανώθηκε από την Κυβέρνηση του Βουνού. Τότε ουσιαστικά κατόρθωσε η ελληνική αντίσταση να εκτοπίσει τα γερμανικο-ναζιστικά στρατεύματα. Η Λαϊκή Παιδεία στόχευσε στην προετοιμασία δημιουργικών ατόμων, όπου η εκπαίδευση δεν θα αποτελεί προσόν επιστήμης, αλλά τέχνης, ώστε να δώσει τη δυνατότητα στο άτομο να αντιληφθεί την καλαισθητική και την ουσιαστική μόρφωση. Με άλλα λόγια, η Λαϊκή Παιδεία στην ανάδειξη των αισθητικών αξιών του «ωραίου», του μέτρου και της ισορροπίας και, εκ τούτου, τον εξευγενισμό του εσωτερικού κόσμου και τη τιθάσευση των παθών, προσδίδοντας στο άτομο ελευθερία έκφρασης και βούλησης με εν

συναίσθηση και συνειδητή πειθαρχία στο σύνολο. Η ίδρυση της Πολιτικής Επιτροπής Εθνικής Απελευθέρωσης (ΠΕΕΑ), συνέβαλε στην αρμοδιότητα ανάληψης της ευθύνης της ανασύστασης, αναζωογόνησης και αποκατάστασης της ελληνικής παιδείας. Επίσης, οργανώθηκαν και συγκροτήθηκαν τα Παιδαγωγικά Φροντιστήρια που είχαν ως κύριο στόχο την παιδαγωγική κατάρτιση των εκπαιδευτικών. Τέλος, το κεφάλαιο αυτό πραγματεύεται τη, γνωστή στην ιστορία, «*Δίκη των Τόνων*», επειδή ο Ιωάννης Κακριδής σε μια ομιλία του αναφέρθηκε στη μετατροπή του συστήματος της ορθογραφίας και τη κατάργηση του πολυτονικού συστήματος για να διαφυλαχθεί και να διασωθεί το περιεχόμενο της ιδέας. Η λήξη του αναπάντεχου πολέμου σήμανε τόσο τον τερματισμό αυτής της ιδιάζουσας βραχυπρόθεσμης κυβέρνησης και των εκπαιδευτικών της μεταρρυθμίσεων, όσο και την έναρξη ενός βίαιου, σφοδρού, αιματηρού και, ουσιαστικά, αδελφοκτόνου εμφυλίου πολέμου.

Το τέταρτο κεφάλαιο υπογραμμίζει τα εκπαιδευτικά δρώμενα από την απελευθέρωση της χώρας έως και την λήξη του Εμφυλίου Πολέμου. Την περίοδο αυτή το εκπαιδευτικό σύστημα της νεότερης Ελλάδας παρέμεινε οκνό και παθητικό, χωρίς καμία μεταβολή. Τα απευκταία και δυσχερή αποτελέσματα του πολέμου προκάλεσαν, ως επι το πλείστον, απολύσεις εκπαιδευτικών εξαιτίας πολιτικών φρονημάτων και προσωρινό κλείσιμο των σχολείων, ώσπου να γαληνεύσουν οι υπάρχουσες συνθήκες. Ήταν ένας πόλεμος φασιστικού χαρακτήρα, όπως γίνεται αντιληπτό από τα αποτελέσματά του. Την περίοδο αυτή επιχειρήθηκε η συγκρότηση ενός εκπαιδευτικού συστήματος που θα ανταπεξέρχεται στις ανάγκες και τις προσδοκίες της Ελεύθερης Ελλάδας. Παρόλο που όλες αυτές οι δυσχέρειες που προκάλεσε ο πόλεμος, θα μπορούσαν να αποτελέσουν αιτία για ένα νέο ξεκίνημα και μια νέα αρχή που θα απέβλεπε στην μετατροπή και βελτίωση της εκπαιδευτικής πολιτικής, κάτι τέτοιο δεν έγινε εφικτό, παρά τις ενέργειες που επιτεύχθηκαν σχετικά με την αναγνώριση της δημοτικής γλώσσας και τον διαμελισμό της κατάρτισης σε δύο κύκλους σπουδών με την ολοτελή κατάργηση των εισακτέων εξετάσεων στα ανώτατα πανεπιστήμια. Τέλος, θεμελιώθηκε το Κεντρικό Διοικητικό και Γνωμοδοτικό Συμβούλιο Εκπαίδευσης (ΚΔΓΣΕ), με στόχο τον πολιτική διαχείριση και την ιδεολογική αξιολόγηση των εκπαιδευτικών που συνέβαλαν και συμμετείχαν στην εκπαιδευτική διαδικασία, καθώς και την εποπτεία των επιθεωρητών.

Το πέμπτο και τελευταίο κεφάλαιο αυτού του πονήματος πραγματεύεται την ίδρυση των Παιδαγωγικών Ακαδημιών κατά την περίοδο 1936-1949. Η ύπαρξη των Παιδαγωγικών Ακαδημιών ήταν απροσδόκητα απαραίτητη, καθώς η παρουσία τους

συνέβαλε τόσο στην αντικατάσταση τους με τα Διδασκαλεία, όσο και στην εκπαιδευτική κατάρτιση των δασκάλων της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Για να υλοποιηθεί αυτό κύριο προσόν ήταν ο εκπαιδευτικός να είναι άρτια καταρτισμένος και μορφωμένος, ώστε να μπορεί να δράσει στην εκπαιδευτική διαδικασία και να ανταποκριθεί πλήρως στο δυσχερές έργο του. Εν συνεχεία, παρουσιάζεται ο τρόπος οργάνωσης και λειτουργίας των Παιδαγωγικών Ακαδημιών, αντιτείνοντας τα μαθήματα και το ωρολόγιο πρόγραμμα των Ακαδημιών. Εγχείρημα των Παιδαγωγικών Ακαδημιών ήταν να δημιουργηθεί μια εθνική ελευθερία και συνείδηση με βάση την επιστήμη και την τέχνη, φέρνοντας το άτομο σε επαφή με τα επιτεύγματα των ανθρωπιστικών και των φυσικών επιστημών, αλλά και με τις αιώνιες και αναλλοίωτες ηθικές αξίες, μέσα από την παροχή υγιών προτύπων και την καλλιέργεια ηθικών αρετών. Η Ακαδημία προσδίδει τη βάση για πνευματική, ψυχική, υλική και ηθική καλλιέργεια και της ηθικής κατάρτισης που αποτελεί η εργασία σε οποιαδήποτε της μορφή. Το άτομο μέσα απ' όλη αυτή την διαδικασία δύνανται να γνωρίσει τα γράμματα, τις τέχνες και τις επιστήμες με τα πολιτιστικά και καλλιτεχνικά δρώμενα κι έτσι είναι σε θέση να διαφυλάξει, να εμπλουτίσει και να μεταλαμπαδεύσει την πολιτισμική κληρονομιά.

Η εργασία ολοκληρώνεται με τον επίλογο, στον οποίο γίνεται μια αποτίμηση όλων των προαναφερθέντων και τη βιβλιογραφία που βοήθησε για την εκπόνησή της.

Α' Κεφάλαιο

Σύντομη ιστορική ανασκόπηση

1.1. Το διδακτορικό καθεστώς της 4ης Αυγούστου 1936

Η ραγδαία άνοδος της λαϊκής τάξης και η επίδραση της Οκτωβριανής Επανάστασης στην πολιτική ζωή της χώρας, έκαναν την αστική τάξη πιο απότομη και συντηρητική.¹ Σε μια εποχή που οι πολιτικές ανακατατάξεις φτάνουν στο απόγειο τους, κι ύστερα από τον μεγάλο αριθμό θανάτου των πολιτικών, όπως του Π. Τσαλδάρη, Γ. Κονδύλη, Ε. Βενιζέλου, Κ. Δεμερτζή, το 1936, ο βασιλιάς Γεώργιος Β' υπερσυγκεντρώνει τις εξουσίες και την εμπιστοσύνη του, στον τότε υπουργό Στρατιωτικών, Ιωάννη Μεταξά, ώστε να αναλάβει την εξουσία της Ελλάδος και να ανακηρύξει δικτατορία.²

Η δικτατορία της 4ης Αυγούστου 1936, εγκαθιδρύθηκε και θεσπίστηκε από τον Ιωάννη Μεταξά ύστερα από μια μακροχρόνια πολιτική κρίση που ξέσπασε στον ελληνικό χώρο, παρουσιάζοντας έναν αγέρωχο, αλαζονικό, οπισθοδρομικό, πατροναριστικό και ποδηγετικό χαρακτήρα.³

Ο Ιωάννης Μεταξάς, μόλις ανέλαβε τα ηνία της χώρας, αναθεώρησε και αναίρεσε το παρελθόν του ακολουθώντας μια πιο παραδοσιακή πολιτική γραμμή.⁴ Μιμούμενος αρκετά από τα γνωστικά χαρακτηριστικά του γερμανικού ναζισμού και του ιταλικού φασισμού,⁵ μνημονεύοντας την αντίστοιχη επινόηση του Τρίτου Ράιχ από τους Γερμανούς Ναζί,⁶ αλλά διατηρώντας την συντηρητική εχθρική στάση απέναντι στον κοινοβουλευτισμό,⁷ έφερε στο προσκήνιο γνωρίσματα τόσο του αρχαίου ελληνικού και βυζαντινού πολιτισμού, όσο και του θρησκευτικού και χριστιανικού ιδεώδες,⁸ κηρύττοντας τον «Τρίτο Ελληνικό Πολιτισμό».⁹

¹ Χρήστος Κάτσικας & Κώστας Ν. Θεριανός, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης: Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2007*, Αθήνα 2007, σ. 169-170.

² Ρένα Μπρισίμη-Μαράκη, *Ένας αιώνας Ελλάδα: μια διαφορετική προσέγγιση στη σχολική ιστορία*, Αθήνα 2000, σ. 107.

³ Richard Clogg, *Συνοπτική ιστορία της Ελλάδας: 1770-2013*, Αθήνα 2013, σ. 142-143.

⁴ Θ. Βερέμης & Γ. Κολιόπουλος, *Ελλάς: Η σύγχρονη συνέχεια από το 1821 μέχρι σήμερα*, Αθήνα 2006, σ. 381-382.

⁵ Richard Clogg, *ό. π.*, σ. 143.

⁶ Παναγιώτης Σαβοριανάκης, *Ιωάννης Μεταξάς*, Αθήνα 2004, σ. 51.

⁷ Θ. Βερέμης & Γ. Κολιόπουλος, *ό. π.*, σ. 379-381.

⁸ Hagen Fleischer, *Η Ελλάδα '36-'49: από τη δικτατορία στον εμφύλιο: τομές και συνέχειες*, Αθήνα 2003, σ. 140-141.

⁹ Richard Clogg, *ό. π.*, σ. 143.

Στην προσπάθεια επιβολής της δικτατορίας του, ο Μεταξάς αντιμετώπισε πολύ μικρή αντίσταση, καθώς απώτερος στόχος του ήταν να συμβάλλει σταδιακά στην αντιστάθμιση και ματαίωση της απειλής της δυναμικής αντιπολίτευσης. Ο Ιωάννης Μεταξάς, υποστηρίζοντας την ακραία πρόοδο και εξέλιξη, επιχειρούσε να εμφυτεύσει τους κανόνες και τους νόμους της υπακοής στους αδάμαστους και απεχθείς πολίτες του.¹⁰

Αξιοσημείωτο δε είναι πως ο Μεταξάς στήριξε πολύ τους νέους της εποχής του, προσελκύοντας τους, κυρίως αγόρια και κορίτσια με ηλικία από 8 έως 25 ετών,¹¹ να ενταχθούν στον θεσμικό κρατικό έργο,¹² την Εθνική Οργάνωση Νεολαίας (ΕΟΝ), που δημιούργησε ο ίδιος,¹³ κατέχοντας της θέσης του Γενικού Επιθεωρητή της Εθνικής Οργάνωσης Νεολαίας (ΕΟΝ), προκειμένου να ασπαστούν τις αρχές της για να διατηρηθεί και να απαθανατιστεί όλο το μακρύ ιδεολογικό φάσμα της 4ης Αυγούστου που πρέσβευε,¹⁴ ακόμα και μετά τον θάνατο του,¹⁵ ένα γεγονός που αναφέρεται διεξοδικά στο «Ημερολόγιον» του,¹⁶ τονίζοντας την προσπάθεια του να συνδέσει την Εθνική Οργάνωση Νεολαίας (ΕΟΝ) με το σχολείο.¹⁷

Με τον θάνατό του, στις 29 Ιανουαρίου 1941, λήγει ουσιαστικά και η περίοδος της ιδιόμορφης δικτατορίας της 4ης Αυγούστου.¹⁸

1.2. Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος (1940-1944)

1.2.1. Η συμμετοχή της Ελλάδας

Η ήττα της Αγγλίας και της Γαλλίας στα πολεμικά δρώμενα, που συντάραξαν τον ευρωπαϊκό χάρτη, προκαλούν θλίψη και διχόνοια στους Έλληνες και, κυρίως, στους οπαδούς των φασιστικών καθεστώτων.¹⁹ Ο Ιωάννης Μεταξάς, γνωστός στην ιστορία για την τυραννική του διακυβέρνηση, συνέβαλε στην προσχώρηση της Ελλάδας στον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, ύστερα από την απόφαση του να αρνηθεί το ιταλικό τηλεσίγραφο στις 28 Οκτωβρίου 1940.²⁰

¹⁰ Richard Clogg, *ό. π.*, σ. 143-144.

¹¹ Παναγιώτης Σαβοριανάκης, *ό. π.*, σ. 51.

¹² Χρήστος Κάτσικας & Κώστας Ν. Θεριανός, *ό. π.*, σ. 170-171.

¹³ Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος, *Νέα ελληνική ιστορία (1204-1985)*, Θεσσαλονίκη 2005, σ. 408.

¹⁴ Παναγιώτης Σαβοριανάκης, *ό. π.*, σ. 51.

¹⁵ Richard Clogg, *ό. π.*, σ. 145-146.

¹⁶ Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος, *ό. π.*, σ. 407-408.

¹⁷ Χρήστος Κάτσικας & Κώστας Ν. Θεριανός, *ό. π.*, σ. 171-172.

¹⁸ Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος, *ό. π.*, σ. 416.

¹⁹ Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος, *ό. π.*, σ. 412.

²⁰ Θ. Μ. Βερέμης & Ι. Σ. Κολλιόπουλος, *Νεότερη Ελλάδα*, Αθήνα 2020, σ. 218-221.

Τον Σεπτέμβριο του 1939, με την έναρξη του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου, ο Ιωάννης Μεταξάς, φιλοδοξούσε να διατηρήσει μια ουδετερότητα απέναντι στη Βρετανία, κρατώντας την Ελλάδα έξω από πολεμικές ενέργειες και συγκρούσεις, αγνοώντας τις ιταλικές προκλήσεις του Μουσολίνι. Η κατάσταση κορυφώθηκε τον Αύγουστο του 1940 με τον υπονόμηση του θωρηκτού «Έλλη» από ένα ιταλικό υποβρύχιο δυνάμεων. Έτσι, όταν το πρωί στις 28 Οκτωβρίου 1940, ο Μουσολίνι διέταξε, τον Ιταλό πρεσβευτή στην Αθήνα Γκράτσι, να σταλεί στον ελληνικό λαό ένα προσβλητικό, εξευτελιστικό και ταπεινωτικό τελεσίγραφο, ο Ιωάννης Μεταξάς το απέρριψε αμέσως με το περίφημο και αξιομνημόνευτο «Όχι».²¹ Μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα η Ελλάδα εισήλθε σε εμπόλεμη ζώνη.²²

Ο ελληνοϊταλικός πόλεμος υπήρξε παράτροπος και κεκλιμένος πόλεμος της τεράστιας ευρωπαϊκής συντριβής. Η Ελλάδα πολέμησε εναντίον της Ιταλίας για την εξασφάλιση της εθνικής αυτονομίας και της εδαφικής της εντιμότητας, έχοντας στο πλευρό την Βρετανία.²³ Η Βρετανία παρείχε στην Ελλάδα περιορισμένη αεροπορική συνδρομή. Ο Σερ Ουίνστον Λέοναρντ Σπένσερ-Τσώρτσιλ επιδίωξε να προσφέρει την αποστολή στρατευμάτων στην Ελλάδα, ωστόσο ο Ιωάννης Μεταξάς έχοντας τον ενδοιασμό, μήπως αυτή η ενέργεια προκαλούσε τον Χίτλερ, απέρριψε το αίτημα, ελπίζοντας πως με αυτό τον τρόπο θα απέφευγε μια ενδεχόμενη σύγκρουση με την Γερμανία. Μετά τον θάνατο του Ιωάννη Μεταξά, στον θρόνο ανεβαίνει ο Αλέξανδρος Κορυζής, μια ιδιαίζουσα προσωπικότητα που δεν κινούνταν στο ίδιο ψυχολογικό υπόστρωμα με τον Μεταξά.²⁴

Στο εσωτερικό της Ελλάδας, αρχιστράτηγος του ελληνικού επιτελείου ορίζεται ο Αλέξανδρος Παπάγος και θέτει τη χώρα σε γενική επιστράτευση. Έτσι, οι Ιταλοί βρίσκουν την ευκαιρία να επιτεθούν στην χώρα, εκμεταλλευόμενοι την απουσία ισχυρών δυνάμεων στα σύνορα της χώρας.²⁵ Παρόλο που ο ελληνικός στρατός αποκτά αναπτειρωμένο ηθικό από τις νίκες, ο Μεταξάς προβληματίζεται σχετικά με την επιβλητική και εχθρική συμπεριφορά τόσο των φασιστικών Ιταλών όσο και των χιτλερικών Γερμανών.²⁶

²¹ Ιστορία των Ελλήνων, *Σύγχρονος Ελληνισμός 1940-1949*, Αθήνα 2008, σ. 36-38.

²² Richard Clogg, *ό. π.*, σ. 146.

²³ Θ. Βερέμης & Γ. Κολιόπουλος, *ό. π.*, σ. 387-388.

²⁴ Richard Clogg, *ό. π.*, σ. 146-147.

²⁵ Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος, *ό. π.*, σ. 414-415.

²⁶ Mark Mazower, *Στην Ελλάδα του Χίτλερ: η εμπειρία της κατοχής*, Αθήνα 1994, σ. 49.

Η Γερμανική επίθεση κατά της Ελλάδας σημειώθηκε γύρω στα μέσα Απριλίου έως αρχές Μαΐου.²⁷ Ο Χίτλερ βρίσκεται στο απόγειο της δόξας του.²⁸ Από τις 20 έως τη 1 Ιουνίου διεξάγεται η μάχη στην Κρήτη, ύστερα από κατάληψη του γερμανικού στρατού, όπου ολοκληρώνεται ουσιαστικά και η κατάληψη της Ελλάδας.²⁹ Γίνεται σαφές πως οι Γερμανοϊταλοί ελέγχουν το μεγαλύτερο μέρος της ελληνικής επικράτειας, παραχωρώντας μια περίοδο ανυπόφορης πείνας και κακουχίας που διαρκεί τρία ολόκληρα χρόνια, μέχρι τον Οκτώβριο του 1944.³⁰ Όσα αγαθά, τρόφιμα και πρώτες ύλες φυλάγονταν στις κρατικές ελληνικές αποθήκες, βρέθηκαν σε πλήρη πλειστηριασμό. Οι καιρικές συνθήκες είναι δύσκολες, το κρύο ανυπόφορο, το αίσθημα εξαχρειωμένο, ο χειμώνας βαρύς.³¹

1.2.2. Η κατεχόμενη Ελλάδα

Μέχρι τον Ιούνιο του 1941, η Ελλάδα βρισκόταν υπό την τριμερή κατοχή των φασιστικών Γερμανών, των ναζιστικών Ιταλών και των Βουλγάρων. Οι Γερμανοί κατέλαβαν την Αθήνα, τη Θεσσαλονίκη, την Κρήτη και μερικά νησιά του Αιγαίου. Οι Βούλγαροι κατέλαβαν τη δυτική Θράκη ένα τμήμα της Μακεδονίας. Οι Ιταλοί έλεγχαν την υπόλοιπη χώρα. Η Ελλάδα βρέθηκε υπό το πρίσμα ενός βάνανουσου και αυταρχικού καθεστώτος κατοχής. Οι βασικές ανησυχίες και έγνοιες των Ελλήνων συνδέονταν άρρηκτα με την τροφική ανεπάρκεια, την αλματώδη αύξηση του πληθωρισμού και το αγώνα για επιβίωση και εξασφάλιση της ελευθερίας και της ανεξαρτησίας.³²

Από το 1941 έως και την απελευθέρωση της Ελλάδας από τις δυνάμεις του Άξονα, το 1944, η χώρα διέθετε ουσιαστικά δυο κυβερνήσεις στην εξουσία, την «κατοχική κυβέρνηση» και την «εξόριστη κυβέρνηση». Η «κατοχική κυβέρνηση» ή, διαφορετικά, η «κυβέρνηση των Αθηνών» δε συγκροτήθηκε με την συνδρομή της λαϊκής τάξης, αλλά με εντολές των δυνάμεων της κατοχής. Από την άλλη, η «εξοριστική κυβέρνηση» συνδεόταν άμεσα με επικεφαλής τον άρχοντα των Αθηνών, τον βασιλιά Γεώργιο Β'.³³

²⁷ Ρένα Μπρισίμη-Μαράκη, *ό. π.*, σ. 128.

²⁸ Ανδρέας Κέδρος, *Η Ελληνική αντίσταση: 1940-1944*, Αθήνα 1976, σ. 92-93.

²⁹ Θ. Βερέμης & Γ. Κολιόπουλος, *ό. π.*, σ. 394.

³⁰ Ρένα Μπρισίμη-Μαράκη, *ό. π.*, σ. 128.

³¹ Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος, *ό. π.*, σ. 420-424.

³² Richard Clogg, *ό. π.*, σ. 147-148.

³³ Θ. Βερέμης & Γ. Κολιόπουλος, *ό. π.*, σ. 394-395.

Η ελληνική αντίσταση είχε ηρωικό και πατριωτικό χαρακτήρα.³⁴ Με τον όρο «Αντίσταση» αναφέρονται όλα εκείνα τα μέσα που χρησιμοποιούσαν οι πολίτες των κατεχόμενων χωρών προκειμένου να εκφράσουν την αγανάκτηση τους και την αντίθεση τους απέναντι στις κατοχικές δυνάμεις. Με αυτό τον τρόπο η απτή προάσπιση των κατεχόμενων κοινωνιών απέναντι στην ολέθρια του πολέμου, έδωσε το προβάδισμα στους πολίτες να απορρίψουν τον φασισμό ως νέα πολιτική και οικονομική ισχύ, συμβάλλοντας στην ανατροπή του, για να διασφαλιστεί εν απουσίας ενόπλων συρράξεων και ο τερματισμός των βίαιων συγκρούσεων.³⁵ Η απελευθέρωση της Ελλάδας τον Οκτώβριο του 1944, ύστερα από την αποχώρηση των γερμανικών και των βουλγαρικών στρατευμάτων, είχε ως αποτέλεσμα της δημιουργία εθνικής ταυτότητας και συνείδησης.³⁶ Ας σημειωθεί πως η Ιταλία είχε συνθηκολογήσει με την Ελλάδα το καλοκαίρι του 1943.³⁷

Ο πόλεμος ανέδειξε το ηρωικό ιδεώδες των Ελλήνων εξαλείφοντας την «άγευστη» προπαγάνδα της δικτατορίας, που είχε σκοπό να ξεγελάσει και να εξευτελίσει το πνεύμα και το φρόνημα του ελληνικού λαού.³⁸ Τα δρώμενα της Κατοχής και της Αντίστασης, έδωσαν το έρεισμα για να διαμορφωθούν οι ταυτότητες της εθνικής αλλοτρίωσης και αποδέσμευσης.³⁹ Ο πόλεμος απέδειξε την ισχύ και την δύναμη του ελληνικού στρατού, που κατόρθωσαν σε συνθήκες φρικαλεότητας και μαρασμού να αντέξουν και να υπερτερήσουν.⁴⁰ Η απελευθέρωση έδωσε την δυνατότητα στον ελληνικό λαό να αντιληφθεί και να κατανοήσει την φρικαλεότητα της κατοχικής εμπειρίας, καθώς από μια κρυφή, αποτρόπαια και παράνομη ζωή, ξαφνικά περνούν σε μια εποχή ελεύθερης βούλησης και έκφρασης απόψεων, αντιλήψεων, συναισθημάτων κ.α. Μέσα σε πένθος χαράς και πανηγυρισμού, οι «μαύρες μέρες» της κατεχόμενης Ελλάδας δεν δύναται να εξαλειφθούν σύντομα. Στις 12 Οκτωβρίου του 1944, διοργανώθηκε η εκδήλωση πανηγυρισμού για την εθνική ανεξαρτησία.⁴¹

Το Βαλκανικό Σύμφωνο και όσοι νόμοι υπογράφηκαν εκείνη την περίοδο, από τους οποίους είχε συνθηκολόγηση η Ελλάδα με τους γείτονες της, δεν τέθηκαν σε ενέργεια. Ωστόσο, τόσο το βαλκανικό σύμφωνο όσο και το σύμφωνο με την

³⁴ Ρένα Μπρισίμη-Μαράκη, *ό. π.*, σ. 128.

³⁵ Μενέλαος Χαραλαμπίδης, *Η εμπειρία της Κατοχής και της Αντίστασης στην Αθήνα*, Αθήνα 2012, σ. 18-19.

³⁶ Θ. Βερέμης & Γ. Κολιόπουλος, *ό. π.*, σ. 396-397.

³⁷ Richard Clogg, *ό. π.*, σ. 156.

³⁸ Τάσος Βουρνάς, *Ιστορία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας*, Αθήνα 2001-2002, σ. 12.

³⁹ Μενέλαος Χαραλαμπίδης, *ό. π.*, σ. 31.

⁴⁰ Τάσος Βουρνάς, *ό. π.*, σ. 12-13.

⁴¹ Μενέλαος Χαραλαμπίδης, *ό. π.*, σ. 28-31.

Γιουγκοσλαβία και Τουρκία άφηναν ανοιχτό το ενδεχόμενο ενός μελλοντικού πολέμου με τη Βουλγαρία.⁴²

1.2.3. Η ίδρυση του Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου (ΕΑΜ)

Στις 15 Μαΐου 1941, ένα γεγονός συντάραξε την ελληνική κοινότητα, καθώς σκίστηκε και απομακρύνθηκε η ναζιστική σημαία με την αγκυλωτό Σταυρό από τον ιερό βράχο της Ακρόπολης. Αμέσως μετά από αυτή την ενέργεια, το Κομμουνιστικό Κόμμα της Ελλάδος (ΚΚΕ) σταμάτησε να θεωρεί τον πόλεμο ως συνάρτηση πολιτικής επέκτασης και συμβουλεύει τους πιστούς κομμουνιστές να συμβάλλουν με την σειρά τους στην υπεράσπιση της πατρίδας, μέσω της αντίστασης εναντίον της φασιστικής κατοχής στο εσωτερικό της χώρας.⁴³

Όπως γίνεται σαφές, οι κομμουνιστές προχώρησαν δραστικά στην λήψη αυστηρών μέτρων. Τον Ιούνιο του 1941, το Κομμουνιστικό Κόμμα της Ελλάδος (ΚΚΕ) συγκρότησε το Εργατικό Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο (ΕΕΑΜ), που ενώνει τις τρεις εργατικές συννομοσπονδίες της χώρας. Αυτό το γεγονός συμβάλει στην προσχώρηση του Αγροτικού Κόμματος, της Ένωσης της Λαϊκής Δημοκρατίας (ΕΛΔ) και του Σοσιαλιστικού Κόμματος.⁴⁴

Στις 28 Σεπτεμβρίου του 1941⁴⁵ ιδρύθηκε το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο (ΕΑΜ), έχοντας ως βασικό και πρωτοποριακό στόχο την οργάνωση της κατοχής και της αντίστασης για να διασφαλιστεί η αυτονομία της χώρας. Μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα, ιδρύθηκαν με την σειρά τους ένας αριθμός από παρακλάδια, όπως ο Εθνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός (ΕΛΑΣ), η Εθνική Αλληλεγγύη (ΕΑ), η Ενιαία Πανελλαδική Οργάνωση Νεολαίας (ΕΠΟΝ)⁴⁶ και η Εθνική και Κοινωνική Απελευθέρωση (ΕΚΚΑ)⁴⁷.

Το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο (ΕΑΜ) σημείωνε αξιοσημείωτη απήχηση στην νεολαία και τις γυναίκες, καθώς συνδεόταν με την ιδεολογία της απελευθέρωσης και της αποδέσμευσης, σε μια κοινωνία άκρως πατριαρχική. Παράλληλα, δημιουργήθηκαν και μη κομμουνιστικές αντιστασιακές ομοσπονδίες, όπως ο Εθνικός Δημοκρατικός Ελληνικός Σύνδεσμος (ΕΔΕΣ). Κοινό στοιχείο όλων των ομάδων,

⁴² Θ. Βερέμης & Γ. Κολιόπουλος, *ό. π.*, σ. 388.

⁴³ Richard Clogg, *ό. π.*, σ. 148.

⁴⁴ Ανδρέας Κέδρος, *ό. π.*, σ. 138-139.

⁴⁵ Χρήστος Κάτσικας & Κώστας Ν. Θεριανός, *ό. π.*, σ. 181.

⁴⁶ Richard Clogg, *ό. π.*, σ. 149-151.

⁴⁷ Χρήστος Κάτσικας & Κώστας Ν. Θεριανός, *ό. π.*, σ. 181.

κομμουνιστικών και μη, ήταν η εμφανής αντιπάθεια απέναντι στον Βασιλιά Γεώργιο, καθώς κατηγορούνταν κυρίως για την σκληρή και επιβλητική δικτατορία του Μεταξά.⁴⁸

1.2.4. Τα «Δεκεμβριανά»

Τον Μάρτιο του 1944, το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο (ΕΑΜ) θεμελίωσε την Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης (ΠΕΕΑ), προκειμένου να συμβάλει στην οργάνωση για την εθνική ανεξαρτησία και στον αγώνα για την εθνική αποδέσμευση από τον εχθρικό ζυγό, εκλέγοντας ηγέτη, τον αξιότιμο καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών, Αλέξανδρο Σβώλο.⁴⁹ Η Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης (ΠΕΕΑ) ιδρύθηκε στις ορεινές περιοχές της Ελλάδας, οι οποίες βρίσκονταν υπό την εποπτεία του Εθνικού Λαϊκού Απελευθερωτικού Στρατού (ΕΛΑΣ).⁵⁰

Οι αντιστασιακές αυτές ομάδες, το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο (ΕΑΜ) και ο Εθνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός (ΕΛΑΣ), δεν έπαψαν να λειτουργούν, αλλά άρχισαν να έρχονται σε διαμάχη και να συγκρούονται, διεκδικώντας τα ηνία. Το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο (ΕΑΜ), μεν, λειτουργούσε και ελεγχόταν από το Κομμουνιστικό Κόμμα της Ελλάδος (ΚΚΕ) και ο Εθνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός (ΕΛΑΣ), δε, από τις αντικομμουνιστικές δυνάμεις. Οι πιθανότητες συνεργασίας ανάμεσα στις αντιστασιακές ομάδες και τους Βρετανούς ήταν μεγάλες. Ωστόσο, ύστερα από την αποτυχία του Καΐρου, τον Αύγουστο του 1943, ο Εθνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός (ΕΛΑΣ) επιτέθηκε στον Εθνικό Δημοκρατικό Ελληνικό Σύνδεσμο (ΕΔΕΣ), με το πρόσχημα ότι συνεργαζόταν με τις Αρχές της κατοχής. Οι Βρετανοί, σε αυτή την διαμάχη, τάχθηκαν υπέρ του Εθνικού Δημοκρατικού Ελληνικού Συνδέσμου (ΕΔΕΣ), προκαλώντας διχόνοια. Το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο (ΕΑΜ) θεμελίωσε μια Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης, η οποία θα έλεγχε και θα οργάνωνε την ανίσχυρη ελληνική κυβέρνηση. Πρέπει να αναφερθεί, πως ήταν η μοναδική χρονική στιγμή που οι βρετανικές δυνάμεις πολέμησαν ενάντια στην Αγώνα για αυτονομία και εθνική κυριαρχία. Για να κατευναστούν οι δυσαρμονίες αυτές, υπογράφηκε, στα μέσα Φεβρουαρίου του 1944, η συμφωνία της Βάρκιζας, για

⁴⁸ Richard Clogg, *ό. π.*, σ. 151-153.

⁴⁹ Χρήστος Κάτσικας & Κώστας Ν. Θεριανός, *ό. π.*, σ. 181.

⁵⁰ Θ. Βερέμης & Γ. Κολιόπουλος, *ό. π.*, σ. 395.

να εξαλειφθεί η κρίση που προκάλεσε η κομμουνιστική επανάσταση. Σε έντονες συνθήκες ανυπόφορων κρίσεων, στις 3 Δεκεμβρίου του 1944, οι εκπρόσωποι του Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου (ΕΑΜ) παραιτήθηκαν, κατά τη διάρκεια διαδήλωσης, η οποία επέφερε τον θάνατο σε περίπου δεκαπέντε νεκρών. Οι ένοπλες αυτές συγκρούσεις έμειναν στην ιστορία ως «Δεκεμβριανά».⁵¹

1.3. Οι δραματικές εξελίξεις του Εμφυλίου Πολέμου (1947-1949)

Όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενη ενότητα, στις 12 Φεβρουαρίου 1945 υπογράφηκε η συμφωνία της Βάρκιζας, μεταξύ της κυβέρνησης και του Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου (ΕΑΜ), προσπαθώντας να τερματίσει οριστικά τις διενέξεις και τις συγκρούσεις που έμειναν στην ιστορία ως «Δεκεμβριανά».⁵² Με τη συμφωνία της Βάρκιζας τερματίστηκαν ολοκληρωτικά οι συγκρούσεις στην Αθήνα και υπογράφηκε η συνθηκολόγηση σχετικά με την αποστρατεία των ανδρών του Ελληνικού Λαϊκού Απελευθερωτικού Στρατού (ΕΛΑΣ) και ο αφοπλισμός των μονάδων του.⁵³

Η συμφωνία της Βάρκιζας, φαίνεται πως απογοήτευσε τους αντάρτες και τον Άρη Βελουχιώτη, επικεφαλής της μεγαλύτερης αντιστασιακής οργάνωσης στην Ελλάδα, οι οποίοι αρνούσαν να υποταχθούν.⁵⁴ Η απελευθέρωση της Ελλάδας, τον Οκτώβριο του 1944, μετά την ύστατη αποχώρηση στο στρατευμάτων της κατοχής της Γερμανίας και της Βουλγαρίας, αλλά και λίγο πριν τη λήξη του πολέμου, είχε ως επακόλουθο την αποκατάσταση της εθνικής αυτονομίας και ελευθερίας και, δια τούτου, την εξασφάλιση της εδαφικής ακεραιότητας της χώρας, χωρίς να θέτει, όμως, σε πλήρη έλεγχο και προστασία τους εθνικούς πόρους της χώρας, όπως ήταν η προσάρτηση των Δωδεκανήσων και της Βόρειας Ηπείρου, αλλά και την οριοθέτηση των ελληνοβουλγαρικών συνόρων.⁵⁵

Παράλληλα οι τρεις μεγάλες νικήτριες δυνάμεις του Β' Παγκοσμίου Πολέμου συναντήθηκαν στη Γιάλτα της Ρωσίας προκειμένου να πραγματώσουν μία συνέλευση, η οποία προκάλεσε την αμφισβήτηση τόσο από τον Άρη Βελουχιώτη όσο και από την ηγεσία του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας (ΚΚΕ). Αξίζει να σημειωθεί πως οι

⁵¹ Richard Clogg, *ό. π.*, σ. 159-161.

⁵² Ρένα Μπρισίμη-Μαράκη, *ό. π.*, σ. 137.

⁵³ Θ. Βερέμης & Γ. Κολιόπουλος, *ό. π.*, σ. 399.

⁵⁴ Ρένα Μπρισίμη-Μαράκη, *ό. π.*, σ. 137.

⁵⁵ Θ. Βερέμης & Γ. Κολιόπουλος, *ό. π.*, σ. 398.

Άγγλοι προσπαθούσαν να εξοντώσουν και να εξαφανίσουν τα ένοπλα αντάρτικα σώματα που υπήρχαν διάσπαρτα στον ελλαδικό χώρο με απώτερο στόχο την επιβολή της τήρησης της διάσκεψης της Γιάλτας. Το ορόσημο της έναρξης του εμφυλίου πολέμου σηματοδοτείται από την ενέδρα των ένοπλων ανταρτών στο Λιτόχωρο της Μακεδονίας, στις 30 Μαρτίου του 1946. Η ενέδρα αυτή προκάλεσε αντιδράσεις και την θέσπιση εκλογών, οι οποίες έλαβαν μέρος στις 31 Μαρτίου του 1946 με εμφανή την αποχή της Αριστεράς.⁵⁶ Εκείνη την περίοδο εμφανίστηκαν στα ορεινά της Ελλάδας ομάδες ενόπλων ανταρτών του Ελληνικού Λαϊκού Απελευθερωτικού Στρατού (ΕΛΑΣ) που διενεργούσαν με σφοδρές επιθέσεις εναντίον του σταθμό της Χωροφυλακής, ιδίως στα χωριά της περιοχής και προπαγάνδιζαν την προμελετημένη απελευθέρωση της Ελληνικής Μακεδονίας από τη Λαϊκή Δημοκρατία της Μακεδονίας, δημιουργώντας δυσμενή εσωτερικές αναταραχές εσωτερικό της χώρας.⁵⁷

Ο Θεμιστοκλής Σοφούλης ανακοίνωσε πώς οι εκλογές του 1946 θα πραγματοποιούνταν ακολουθώντας μία τυπική οριακή γραμμή. Έπειτα, θα ακολουθούσε το δημοψήφισμα αντιστρέφοντας τη σειρά που είχε συμφωνηθεί και υπογραφηθεί στη Βάρκιζα. Ωστόσο, ο Θεμιστοκλής Σοφούλης πιεζόταν να προχωρήσει, καθώς η Βρετανία ήταν εξαντλημένη από τον πόλεμο και ανυπομονούσε να θέσει σε τέλος τις δυσμενείς δεσμεύσεις της απέναντι στην Ελλάδα. Οι εκλογές αυτές πραγματοποιήθηκαν υπό την αιγίδα και την επιτήρηση μιας σημαντικής αποστολής, η οποία αποτελούνταν από βρετανούς, Αμερικανούς και Γάλλους, που συνδεόταν άρρηκτα με το Λαϊκό Κόμμα.⁵⁸

Ύστερα από την παραίτηση του πρωθυπουργού Θεμιστοκλή Σοφούλη, στο θρόνο ανεβαίνει ο πρωθυπουργός Κωνσταντίνος Τσαλδάρης, ο οποίος εκλέγεται ταυτόχρονα και αρχηγός του λαϊκού κόμματος τον Απρίλιο του 1946.⁵⁹ Ο Κωνσταντίνος Τσαλδάρης, ανιψιός του ηγέτη των Λαϊκών, αποδείχθηκε ανίκανος καπετάνιος στην πρωθυπουργία της χώρας, σε μία εποχή κατά την οποία η Ελλάδα βρισκόταν στο απόγειο της χειρότερης καταίγιδας από την εποχή του πολέμου της εθνικής αυτονομίας και λύτρωσης.⁶⁰ Η κυβέρνηση του λαϊκού κόμματος του Κωνσταντίνου Τσαλδάρη προσπάθησε να ασχοληθεί με το πολιτικό ζήτημα το οποίο είχε επηρεάσει ιδιαίτερα τις προηγούμενες εκλογές. Οι εκλογές του Μαρτίου του 1946

⁵⁶ Ρένα Μπρισίμη-Μαράκη, *ό. π.*, σ. 137.

⁵⁷ Θ. Βερέμης & Γ. Κολιόπουλος, *ό. π.*, σ. 399-400.

⁵⁸ Richard Clogg, *ό. π.*, σ. 163-164.

⁵⁹ Ρένα Μπρισίμη-Μαράκη, *ό. π.*, σ. 137.

⁶⁰ Θ. Μ. Βερέμης & Ι. Σ. Κολλιόπουλος, *ό. π.*, σ. 248-249.

αποτελούσε κρίσιμο ορόσημο στην ιστορία τη σύγχρονης Ελλάδας, καθώς αποτελούσαν την τελευταία ευκαιρία ειρηνικής συνύπαρξης μετά τον εφιάλτη της κατοχής, της αντίστασης και της εμφύλιας συντριβής.⁶¹ Η εξέλιξη και η έκβαση του εμφυλίου πολέμου δημιούργησε προβλήματα εξαιτίας του ιδεολογικού και πολιτικού χαρακτήρα που προσέδωσε στη σύγκρουση η Αριστερά.

Ο πόλεμος της Ελλάδας εναντίον της Ιταλίας και η κάμψη της ελληνικής εθνικής Κατοχής και Αντίστασης, όταν εισέβαλαν στην Ελλάδα οι ιταλικές και οι γερμανικές δυνάμεις αναδεικνύουν την ακεραιότητα του πολέμου μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων.⁶² Σταδιακά μέχρι το Σεπτέμβριο του 1946 υπήρχαν συζητήσεις γύρω από τη δημιουργία του δημοκρατικού στρατού Ελλάδος (ΔΣΕ), έτσι όπου αποφασίστηκε να δημιουργηθεί, θέτοντας επικεφαλής τον Μάρκο Βαφειάδη. Ο εμφύλιος πόλεμος ξεσπά.⁶³

Ο Μάρκος Βαφειάδης προσπάθησε να εφαρμόσει τακτικές ενός ανορθόδοξου πολέμου επιδιώκοντας να πετύχει σημαντικές νίκες και αξιώσεις. Η πλειοψηφία των κομμουνιστών ανταρτών στον ελληνικό εμφύλιο πόλεμο είχε στρατολογηθεί από τις περιοχές όπου ο δημοκρατικός στρατός είχε ασφαλιστεί και παραταχθεί.⁶⁴ Επίσης, ο Μάρκος Βαφειάδης απέτυχε στην προσπάθειά του να εξασφαλίσει την πόλη της Κόνιτσας, ως πρωτεύουσα της προσωρινής δημοκρατικής κυβέρνησης, της οποίας ο σχηματισμός ανακοινώθηκε στα τέλη του 1947 με αρχές του 1948.⁶⁵

Το 1948 αποτελούσε κρίσιμο έτος για την έκβαση του εμφυλίου πολέμου. Οι αντάρτες αποφάσισαν να περιοριστούν στα ορεινά παιδιά της Βορειοδυτικής Μακεδονίας που συνορεύουν με την πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας και με την Αλβανία. Παράλληλα, με πρωτοβουλία της Σοβιετικής Ένωσης καταδικάστηκε η Κονιφόρμ, μία ρήξη που διέσπασε τους Σλαβομακεδόνες κομμουνιστές, οι οποίοι αρνήθηκαν να καταδικάσουν την Γιουγκοσλαβία και διαχώρισαν τη θέση τους απέναντι στο Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας (ΚΚΕ), στο οποίο είχε ενταχθεί και η Κονιφόρμ. Αυτό έφερε στο προσκήνιο να οριστεί γραμματέας του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας (ΚΚΕ) ο Νίκος Ζαχαριάδης.⁶⁶

⁶¹ Richard Clogg, *ό. π.*, σ. 165-166.

⁶² Θ. Βερέμης & Γ. Κολιόπουλος, *ό. π.*, σ. 387, 401.

⁶³ Ρένα Μπρισίμη-Μαράκη, *ό. π.*, σ. 137.

⁶⁴ Θ. Μ. Βερέμης & Ι. Σ. Κολιόπουλος, *ό. π.*, σ. 249-250.

⁶⁵ Richard Clogg, *ό. π.*, σ. 167-168.

⁶⁶ Θ. Βερέμης & Γ. Κολιόπουλος, *ό. π.*, σ. 401-402.

Το στρατιωτικό ρεύμα άλλαξε σταδιακά πορεία, ο δημοκρατικός στρατός έχασε ένα σημαντικό πλεονέκτημα, όταν ο κομμουνιστής ηγέτης Νίκος Ζαχαριάδης κέρδισε έναντι του Μάρκου Βαφειάδη και επέμεινε να εγκαταλείψει ο δημοκρατικός στρατός τον ανταρτοπόλεμο και να πολεμήσει ως τακτικός στρατός. Συνέπεια αυτού, ο Μάρκος Βαφειάδης να εκδιωχθεί και να αντικατασταθεί από τον Νίκο Ζαχαριάδη. Υπό την εποπτεία του Νίκου Ζαχαριάδη, ο δημοκρατικός στρατός βασιζόταν όλο και περισσότερο στην καταναγκαστική στρατό ανδρών-γυναικών στις περιοχές που ήταν υπό το πρίσμα του.⁶⁷ Μία από τις τελευταίες πράξεις του Νίκου Ζαχαριάδη ήταν η απόφαση κεντρικής επιτροπής του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας (ΚΚΕ), τον Ιανουάριο του 1919 με στόχο την εθνική ανεξαρτησία και αποκατάσταση των Σλαβομακεδόνων προκειμένου η Μακεδονία να αποκτήσει εθνική αυτονομία.⁶⁸

Με το δόγμα Τρούμαν, τον Μάρτιο του 347, οι Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής (ΗΠΑ) αναλαμβάνουν την προστασία της Ελλάδας σε συνδυασμό με την οικονομική ανασυγκρότηση και ανασύσταση της Δυτικής Ευρώπης μετά τον πόλεμο. Οι σημαντικές μάχες δόθηκαν στον Γράμμο και το Βίτσι. Οι μάχες συνεχίζονται ως το Δεκέμβριο του 1988. Από τα εκάστοτε γεγονότα, νικητής διαφαινόταν πώς αναδεικνύεται η ομάδα των ανταρτών. Τον Ιούλιο του 1949 ξεκινάει η πορεία της διαφυγής πολλών ανταρτών πέρα από τα σύνορα, όπου γίνονται πολιτικοί πρόσφυγες διατηρώντας, όμως, από ένα σημείο και μετά την ελληνική ιθαγένεια. Σύμφωνα με νέα ιστορική μελέτη, στον Εμφύλιο Πόλεμο περίπου 120.000 Έλληνες έπεσαν νεκροί και από τις δύο πλευρές.⁶⁹

⁶⁷ Richard Clogg, *ό. π.*, σ. 168-169.

⁶⁸ Θ. Βερέμης & Γ. Κολιόπουλος, *ό. π.*, σ. 403.

⁶⁹ Ρένα Μπρισίμη-Μαράκη, *ό. π.*, σ. 139.

Β' Κεφάλαιο

Η εκπαιδευτική πολιτική του Ιωάννη Μεταξά

2.1. Η έννοια της «μεταρρύθμισης»

Η εκπαίδευση αποτελεί μία εξειδικευμένη μορφή εθνικής παιδείας που συνδέεται αναπόσπαστα με την μόρφωση και την αγωγή. Στην ουσία, θα έλεγε κανείς, πως διαφοροποιείται και διατηρεί κάποιες ιδιαιτερότητες. Η εκπαίδευση ως ένα νέο είδος συμμόρφωσης παρέχεται στους ανθρώπους χωρίς κάποιο ειδικευμένο σκοπό, σύστημα, οργάνωση και μεθόδευση.⁷⁰

Προτού αναφερθούμε στις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις από περίοδο της δικτατορίας του Ιωάννη Μεταξά έως και την περίοδο της Κατοχής, της Εθνικής Αντίστασης και του Εμφυλίου Πολέμου, αξίζει να αποδώσουμε έναν ορισμό όπως ακριβώς έχει διατυπωθεί από τον Γρηγόριο Παγκάκη. Ο όρος «μεταρρύθμιση» θα λέγαμε ότι είναι ένας όρος που χαρακτηρίζεται από μία οργανωμένη και συγκροτημένη κίνηση για την εξυγίανση και την αντιμετώπιση του εκκλησιαστικού βίου της Ρωμαιοκαθολικής εκκλησίας, γύρω στον 16^ο αιώνα με επικεφαλής τους γνωστούς μεταρρυθμιστές Μαρτίνο Λούθηρο, Ιωάννη Καλβίνο, Ούρλιχ Ζβίγγλιο κα. Η εκκλησιαστική και θρησκευτική αυτή μεταρρύθμιση εξέδωσε το έρεισμα να δημιουργηθούν, να αναπτυχθούν και να διαμορφωθούν κι άλλες μεταρρυθμίσεις με διαφορετικό περιεχόμενο. Η μεταρρύθμιση δεν συνιστά μεταβολή και μετατροπή ενός απλού στοιχείου κάποιου συστήματος, αλλά, επί τούτου, ριζική αλλαγή και αναμόρφωση των στοιχείων που συνθέτουν ένα ισχυρό κοινωνικό σύστημα, όπως είναι εκείνο το εκπαιδευτικό μιας χώρας, το οποίο συγκροτεί την λεγόμενη «παιδεία» που θα πρέπει να ασπάζεται η κοινωνία.

Η μεταρρύθμιση συνδέεται άρρηκτα με αυτό που αποκαλούμε κοινωνικό μετασχηματισμό, που είναι το κύριο ή στοιχειώδες συστατικό ενός εκπαιδευτικού συστήματος. Με άλλα λόγια, η μεταρρύθμιση βασίζεται σε μια λογική απόδοση που προϋποθέτει μία στοιχειώδη και ουσιαστική οργάνωση. Εν συνεχεία, ο όρος «οργάνωση» θα λέγαμε ότι συνδέεται περισσότερο με την έννοια της αναδιοργάνωσης, δηλαδή τη συντέλεια στην επίτευξη ενός συγκεκριμένου στόχου ή σκοπού. Η μεταρρύθμιση ως η έννοια της μεταβολής, της μεταμόρφωσης και μετασχηματισμού του ισχύοντος εκπαιδευτικού συστήματος επιφέρει μία σειρά από συνέπειες, οι οποίες

⁷⁰ Βλ. λήμμα σύνταξης «*Πάπυρος Larousse Britannica*», στο: *Βήμα*, Αθήνα 1996, τ. 22, σ. 252-254.

μπορεί να μην είναι βραχυπρόθεσμα επιθυμητές, αλλά μακροπρόθεσμα μπορεί να συμβάλλουν στην υλοποίηση των στόχων και στην επίτευξη των σκοπών, ώστε να επιφέρουν ένα επιδιωκόμενο αποτέλεσμα.

Μελετώντας και ερευνώντας μέσα στον χρόνο την εξέλιξη του εκπαιδευτικού συστήματος, παρατηρείται μία πληθώρα μεταβολών και αλλαγών μέσα από ενέργειες και πρακτικές που δημιουργούν και φέρουν θετικά και αρνητικά αποτελέσματα. Το σύνολο αυτών των ενεργειών και μεταβολών που αποτυπώνονται με τον όρο «μέτρα» αποκαλούνται ως «εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις». Δεν πρόκειται, λοιπόν, για μεταρρυθμίσεις, αλλά για μεταβολές που στοχεύουν στην βελτίωση και την αποτελεσματικότητά του εκπαιδευτικού συστήματος της χώρας, αφού είναι γνωστό ότι η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση είναι η αλλαγή του προσανατολισμού για την επικυριαρχία ενός νέου ηθικά και υλικά πνεύματος. Μέσα σε μία εκπαιδευτική μεταρρύθμιση υλοποιείται η κλίμακα μεταξύ του ανθρώπινου δυναμικού, δηλαδή η κλίμακα μεταξύ δασκάλου-μαθητή, προκειμένου να φέρουν ένα αποτέλεσμα, δηλαδή ένα μορφωτικό αγαθό το οποίο αποκρύπτει ένα συγκεκριμένο όραμα, δηλαδή την βάση της Νεοελληνικής Εκπαιδευτικής Πολιτικής, η οποία θα αναλυθεί στην παρούσα διπλωματική διατριβή βασιζόμενη στην περίοδο 1936-1949.⁷¹

2.2. Η εκπαιδευτική δικτατορία

2.2.1. Ο δρόμος προς την 4^η Αυγούστου 1936

Η οικονομική κρίση του 1929 επηρέασε σε μέγιστο βαθμό την ελληνική εγχώρια οικονομία. Η κυβέρνηση του Ελευθέριου Βενιζέλου το 1932, έλαβε αυστηρά δραστικά οικονομικά μέτρα, που οδήγησαν στην πτώχευση και την κατάρρευση της οικονομίας. Τον Μάρτιο του 1932, ο Ελευθέριος Βενιζέλος παραιτήθηκε, γεγονός που έδωσε τη δυνατότητα σταδιακά να σχηματιστεί η κυβέρνηση του Παναγή Τσαλδάρη. Αν και επιχειρήθηκε να ανατραπεί η κυβέρνηση του Παναγή Τσαλδάρη από το κίνημα του Νικόλαου Πλαστήρα, η αποστολή απέτυχε κι έτσι ο Νικόλαος Πλαστήρας διέφυγε στο εξωτερικό.⁷²

Οι επιπλοκές και στο τομέα της παιδείας δεν άργησαν να φανούν. Από το 1936, είναι γνωστό πως η χώρα μας ήρθε σε πλήρη αντιπαλότητα και συνεχή αντιμετώπιση μιας ιδιόμορφης και επικλινούς εσωτερική κατοχή. Αυτό θα σήμανε ουσιαστικά την

⁷¹ Γρηγόρης Λ. Παγκάκης, *Νεοελληνική εκπαιδευτική πολιτική*, Αθήνα-Κομοτηνή 2006, σ. 82-86.

⁷² Χρήστος Κάτσικας & Κώστας Ν. Θεριανός, *ό. π.*, σ. 165.

πλήρη υποδούλωσή του ελληνικού λαού στο φασιστικό και αυταρχικό καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου του 1936. Η νέα αυτή κατοχή συγκρότησε και αποτέλεσε κάτι το εντελώς ασυνήθιστο για τα ελληνικά δεδομένα της εποχής, καθώς συνδέθηκε με την αυταρχική, καταστροφική, αυστηρή και διαβρωτική επίπτωση και δράση του καθεστώτος, που έπληξε, ως επί το πλείστον, τους αξιοκρατικούς και δημοκρατικούς θεσμούς, αλλά και την ιδεολογική αποξένωση και αποκέντρωση. Το νέο αυτό καθεστώς επιδίωκε να εξαλείψει, να καταργήσει και να ακυρώσει όλες τις προηγούμενες θεωρίες των πρώτων διδαξάντων: του Μουσολίνι, του Φράνκο, του Χίτλερ, του Σαλαζάρ.⁷³

2.2.2. Η πολιτική του Γ. Κονδύλη

Το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου 1936 προχώρησε σε μια ολοκληρωμένη μεταβολή και μετατροπή του εκπαιδευτικού συστήματος που είχε διαμορφωθεί, κατά διαστήματα, από το 1909. Θα έλεγε κανείς πως τόσο ο πόλεμος, όσο η κατοχή και οι ανωμαλίες των χρόνων που ακολούθησαν προκάλεσαν όχι μόνο ανησυχία και αναστάτωση στη λειτουργία των σχολείων, αλλά, ταυτόχρονα, οδήγησαν και στην ολοκληρωτική εξάρθρωση του εκπαιδευτικού συστήματος.⁷⁴ Πιο συγκεκριμένα, η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1929 διήρκεσε μόνο 5 χρόνια.⁷⁵ Ύστερα από τον εκτοπισμό του Ελευθέριου Βενιζέλου και του Νικόλαου Πλαστήρα, η ενδοχώρα ακολουθεί μια πιο συντηρητική κατεύθυνση. Ο Αλέξανδρος Παπάγος, το 1935, απαίτησε από τον Γεώργιο Κονδύλη να παραιτηθεί.⁷⁶ Ωστόσο, το 1935, ο Γεώργιος Κονδύλης εφαρμόζοντας τη διδακτορική του πολιτική ξεκίνησε τις διώξεις των προοδευτικών εκπαιδευτικών, που πολλοί από αυτούς παύτηκαν και απολύθηκαν. Στη συνέχεια, επιχειρεί να εφαρμόσει την καθαρεύουσα ως αναγκαία διδάξουσα αρχή, στις τρεις τελευταίες τάξεις του Δημοτικού και αποσύρει και καταλύει το μάθημα της Νεοελληνικής Γλώσσας στα Γυμνάσια. Βέβαια την δημοτική γλώσσα δεν την αφήνει αμετάβλητη και αναλλοίωτη. Αντίθετα, ο Γεώργιος Κονδύλης προβαίνει σε κάποιες τροποποιήσεις, όπως για παράδειγμα την μετατροπή του συμπλέγματος «φτ» σε «πτ».⁷⁷

⁷³ Χάρης Σακελλαρίου, *Η παιδεία στην αντίσταση*, Αθήνα 1984, σ. 20.

⁷⁴ Θεοφάνης Δ. Χατζηστεφανίδης, *Ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης: (1821-1986)*, Αθήνα 1986, σ. 280-281.

⁷⁵ Χάρης Σακελλαρίου, *ό. π.*, σ. 20.

⁷⁶ Χρήστος Κάτσικας & Κώστας Ν. Θεριανός, *ό. π.*, σ. 169.

⁷⁷ Χάρης Σακελλαρίου, *ό. π.*, σ. 20.

2.2.3. Η πολιτική του Ι. Μεταξά

Το 1936 πραγματοποιήθηκαν εκλογές, από τις οποίες ήταν αδύνατο και ακατόρθωτο να σχηματιστεί κυβέρνηση από το κόμμα του Θεμιστοκλή Σοφούλη. Οι εκλογές αυτές δεν έδωσαν απόλυτη και ξεκάθαρη πλειοψηφία σε κανένα κομματικό σχήμα. Έτσι, το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος (Κ.Κ.Ε.) προέβη σε μυστική συμφωνία με την κυβέρνηση του Θεμιστοκλή Σοφούλη για ψήφο ανοχής στην κυβέρνηση των Φιλελευθέρων. Η αφορμή αυτή έδωσε το έρεισμα στον Ιωάννη Μεταξά, που είχε οριστεί ως πρόεδρος της κυβέρνησης, μετά το θάνατο του Κωνσταντίνου Δεμερτζή να επιβάλλει την 4^η Αυγούστου του 1936 δικτατορία, με κύριο πολιτικό στόχο την αποτροπή του κομμουνιστικού κινδύνου και εχθρού.⁷⁸

Ο Ιωάννης Μεταξάς με την υποβλητική θεωρία του προσπάθησε να ολοκληρώσει και να μεθοδεύσει εντελεχέστερα τα ανυπόφορα και αποπνικτικά μέτρα. Για να το επιτύχει αυτό, ακολούθησε μια δεσποτική πολιτική που χαρακτηριζόταν από μια σειρά αυστηρών μέτρων όπως ήταν η αναστολή των άρθρων του συντάγματος, όπου ήταν κατοχυρωμένες οι ανθρώπινες ελευθερίες και τα δικαιώματα του πολίτη, η φίμωση του Τύπου, ασκώντας, έτσι, την επιβολή αυστηρής λογοκρισίας, ώστε να μην υπάρχει ελευθερία έκφρασης και γνώμης. Τέλος, ο Ιωάννης Μεταξάς κατάφερε να απαιτήσει την κατάργηση του συνδικαλισμού, μέσα από την απαγόρευση των απεργιών, που αποτελεί σημαντικό προνόμιο των εργαζομένων απέναντι στον εργοδότη από τότε έως σήμερα.⁷⁹

Ο υπουργός του Λαϊκού Κόμματος, Θεόδωρος Τουρκοβασίλης, ξεκίνησε να τροποποιεί τη μεταρρύθμιση του 1929 βασιζόμενο στο πρόγραμμα του 1935. Αξίζει να τονιστεί ότι η προεδρία του Γεωργίου Κονδύλη το 1935 απέσυρε τους μεταρρυθμιστικούς όρους του 1929. Πολλά από τα μέτρα που περιλαμβάνονταν στη μεταρρύθμιση και 1929, δεν υλοποιήθηκαν και άλλα καταργήθηκαν, με την σταδιακή και αποφασιστική άνοδο του Ιωάννη Μεταξά στην εξουσία, ο οποίος εκτέλεσε και το 1938 τα καθήκοντα υπευθύνου του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων.⁸⁰ Η κίνηση του Ιωάννη Μεταξά να διαλύσει πολλές συνδικαλιστικές οργανώσεις της Δημοτικής και Μέσης εκπαίδευσης, έδωσε την αφορμή ώστε πολλά από τα στελέχη των συνδικαλιστικών οργανώσεων να εξοριστούν. Επιπλέον, διαλύθηκαν τα σώματά

⁷⁸ Χρήστος Κάτσικας & Κώστας Ν. Θεριανός, *ό. π.*, σ. 169-170.

⁷⁹ Χάρης Σακελλαρίου, *ό. π.*, σ. 20-21.

⁸⁰ Χρήστος Κάτσικας & Κώστας Ν. Θεριανός, *ό. π.*, σ. 170.

των Ελλήνων προσκόπων και των Ελληνίδων οδηγών, που αποτελούσαν, κατά διαστήματα, σημείο αναφοράς και υποψίας της κυβέρνησης.⁸¹

2.2.4. Η πολιτική του Κ. Γεωργακοπούλου

Ο Υπουργός Παιδείας Κωνσταντίνος Γεωργακόπουλος, στις 17 Οκτωβρίου του 1936, εξέδωσε χαρακτηρισμό αναφέροντας πως οι προηγούμενες εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις έσπευσαν να χρησιμοποιήσουν το σχολείο ως μέσο επιβολής της κομμουνιστικής δικτατορίας.⁸² Επιπρόσθετα, πραγματοποιήθηκε μια προσπάθεια να υπονομευτούν η θρησκεία, η πατρίδα και η οικογένεια από ανθρώπους ανίκανους χωρίς να σέβονται κανένα ιερό, με απώτερο στόχο να βλάψουν το ελληνικό έθνος και πνεύμα. Το αποτέλεσμα αυτής της προσπάθειας ήταν η αγραμματοσύνη, η πνευματική κατεδάφιση και η αποσύνθεση του «όλου» και του ανώτατου ανθρωπισμού. Στις 4 Αυγούστου του 1936 εμφανίστηκε στην Ελλάδα έντονη η επίδραση του κομμουνισμού. Ο υπαρχηγός του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδος (Κ.Κ.Ε.) επιβάλλει νέες ιδιόρρυθμες αντιλήψεις στο τομέα της διδασκαλίας και στο πανεπιστήμιο. Όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά: *«Διά να τας εφαρμόσουν υπό την σκέπην Κράτους εμφανιζομένου ως συντηρητικού, επωφελήθησαν των μεταπολεμικών ιδία θεωριών... θεωριών τας οποίας πλειστοί πολιτικοί της Χώρας μας έσπευσαν ν' αποδεχθούν, ίνα μην εμφανισθούν... καθυστερημένοι απέναντι του αμφιβόλου αξίας και ηθικής πολιτισμού, του οποίου αι βάσεις ετίθεντο από αριστεράς διεθνείς οργανώσεις».*⁸³

2.3. Οι εκπαιδευτικές εξελίξεις

2.3.1. Η Εθνική Οργάνωση των Νέων (ΕΟΝ)

Το μεγαλύτερο ενδιαφέρον της δικτατορίας της 4^{ης} Αυγούστου ήταν βασισμένο στους νέους. Θα μπορούσε να πει κανείς ότι οι νέοι αποτελούσαν και τη σημαντικότερη μάζα των πολιτών. Για τον λόγο αυτό, ο Ιωάννης Μεταξάς αποφασίζει την δημιουργία της Εθνικής Οργάνωσης Νεολαίας (ΕΟΝ), όπου οι μαθητές της Μέσης και της Δημοτικής εκπαίδευσης από την ηλικία των 6 ως 19 ετών ήταν υποχρεωμένοι να ενταχθούν. Η Εθνική Οργάνωση Νεολαίας (ΕΟΝ), ήταν μια οργάνωση που

⁸¹ Χάρης Σακελλαρίου, *ό. π.*, σ. 21.

⁸² Χρήστος Κάτσικας & Κώστας Ν. Θεριανός, *ό. π.*, σ. 170.

⁸³ Αλέξης Δημαράς, *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε: τεκμήρια ιστορίας*, Αθήνα 1990, σ. 184, 186.

ακολούθησε τα πρότυπα των ευρωπαϊκών φασιστικών νεολαιών, ιδιαίτερα της ιταλικής φασιστικής οργάνωσης και της χιτλερικής πολιτικής.⁸⁴

Ο δικτάτορας προσπάθησε να συνδέσει την Εθνική Οργάνωση Νεολαίας (ΕΟΝ) με το σχολείο. Η αυταρχική κυβέρνηση του Ιωάννη Μεταξά αναφέρει χαρακτηριστικά πως: *«Προσεπαθήσαμεν τελευταίως να τον προσαρμόσωμεν και με το σχολείον ούτως ώστε να αλληλοσυμπληρούνται. Επί του ζητήματος αυτού, Κύριοι, είμαι αποφασισμένος εάν παρουσιασθή οιαδήποτε αντίδρασις, να την θραύσω κατά τρόπον αμείλικτον»*.⁸⁵ Επρόκειτο, λοιπόν, για μια φασιστική οργάνωση, όπου η εγγραφή συνοδευόταν με την προσκόμιση του απαραίτητου δελτίου ταυτότητας καλλιεργώντας και μεθοδεύοντας τη «σιδερένια» πειθαρχία, χωρισμένοι σε υποχρεωτικές ομάδες για να επιτελέσουν εργασίες, καθώς και τα συνακόλουθα και φοβερά παρατράγουδα των φασιστικών πολιτικών καθεστώτων. Τα παιδιά που ήταν ενταγμένα στην Οργάνωση Εθνικής Νεολαίας (ΕΟΝ) διδάσκονταν πως θα έπρεπε να είναι σε θέση όταν κατασκοπεύουν να αναφέρουν στους φαλαγγάρχες ό,τι έλαβαν και άκουσαν, πληροφορίες που θα σχετίζονταν με ειδήσεις ενάντιες στην πορεία της 4^{ης} Αυγούστου του 1936.

Η διδακτορία που άσκησε ο Ιωάννης Μεταξάς μπορεί να προκαλούσε αντιδράσεις, ωστόσο είχε με το μέρος του έναν αξιολύβαστο αριθμό υποστηρικτών. Γι' αυτό και ο Ιωάννης Μεταξάς εκφωνούνταν και αποκαλούνταν ως σωτήρας και μαγος. Ο Γρηγόριος Ξενόπουλος, στο περιοδικό του *«Διάπλασις των Παίδων»* εξυμνεί και εγκωμιάζει τον Ιωάννη Μεταξά, πραγματεύοντας ότι μόνος του κατόρθωσε να δημιουργήσει ένα κράτος με ισχύ, δύναμη και εξουσία, απομακρύνοντας και αποκλίνοντας τη νεολαία από τον κατήφορο, σώζοντας την από το υπόβαθρο και οδηγώντας την στον δρόμο της απόκτησης αιώνιων αξιών.

Ο Γρηγόριος Ξενόπουλος, αμέσως μετά το θάνατο του Ιωάννη Μεταξά, αναφέρει πως υπήρξε ο πιο μεγάλος, ο πιο εμπνευσμένος και ο πιο φωτισμένος αρχηγός που είχε η Ελλάδα στα σπλάγχνα της, γνωρίζοντας άρδην πως πρέπει να εξουσιάσει και να διοικήσει, αφού εργάστηκε σκληρά για να προβάλει την Αναγέννηση και να εξυμνήσει το έθνος, προκειμένου να συγκροτήσει και να δημιουργήσει τον Τρίτο Ελληνικό Πολιτισμό. Ο καθηγητής της Λαογραφίας κύριος Γεώργιος Μέγας, στο αναγνωστικό της Τετάρτης Δημοτικού, υπογραμμίζει πως ο Ιωάννης Μεταξάς

⁸⁴ Χάρης Σακελλαρίου, *ό. π.*, σ. 21.

⁸⁵ Χρήστος Κάτσικας & Κώστας Ν. Θεριανός, *ό. π.*, σ. 171-172.

φρόντιζε για τη δουλειά, γιατί αυτό αποτελούσε την υγεία και την ευτυχία για τους πολίτες, για το στρατό, αλλά περισσότερο για τα παιδιά, γιατί εκείνα ήταν που τα αγαπούσε πολύ, ενώνοντας, συγχωνεύοντας και συνδέοντας αυτά σε μια οργάνωση, την Εθνική Οργάνωση Νεολαιών (ΕΟΝ).⁸⁶

2.3.2. Ο Οργανισμός Εκδόσεως Σχολικών Βιβλίων (ΟΕΣΒ)

Το 1937 συγκροτήθηκε ο Οργανισμός Εκδόσεως Σχολικών Βιβλίων (ΟΕΣΒ). Σύμφωνα με το νόμο 952/1937, ο οποίος είχε ως στόχο την έγκριση και διάθεση βιβλίων σε όλες τις σχολικές βαθμίδες εκπαίδευσης, από τα αναγνωστικά της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης μέχρι και τα πανεπιστημιακά συγγράμματα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.⁸⁷ Ακόμη, ο σκοπός του οργανισμού επικεντρωνόταν στην έκδοση βιβλίων χρήσιμων για τους μαθητές, για τα σχολεία και τις λαϊκές βιβλιοθήκες, στη διάθεση βιβλίων, εικόνων και εντύπων για την ηθική και πνευματική ανάπτυξη του λαού, στην έκδοση βιβλίων για τους φοιτητές που θα τους χρησίμευαν ως πανεπιστημιακά συγγράμματα και ως συγγράμματα των καθηγητών των πανεπιστημιακών ανωτάτων σχολών που αμείβονταν με ποσοστό μέχρι 20% επί της συνολικής τιμής των πουλημένων βιβλίων.⁸⁸

Κύριος στόχος της δημιουργίας και της ίδρυσης του Οργανισμού Εκδόσεως Σχολικών Βιβλίων (ΟΕΣΒ) ήταν η προσπάθεια ιδεολογικού και πνευματικού ελέγχου όλων των σχολικών βαθμίδων της εκπαιδευτικής κατάρτισης. Η προσπάθεια αυτού του πολιτικά ιδεολογικού ελέγχου δημιούργησε εντάσεις στον κυβερνητικό ιστό. Έτσι, ο Δημήτριος Γληνός ανατράπηκε και εξορίστηκε και ο Αλέξανδρος Δελμούζος παραιτήθηκε από την έδρα της παιδαγωγικής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης,⁸⁹ στις 25 Σεπτεμβρίου του 1937⁹⁰ προσπαθώντας να αποκρούσει και να ανατρέψει όσα τον κατηγορούσε το καθεστώς 4^{ης} Αυγούστου. Υποστηρίζεται δε ότι οι προηγούμενες μεταρρυθμιστές προσπάθησαν να αναδείξουν και να προβάλλουν τα εθνικά καθιστικά ιδεώδη, τονίζοντας το επιμορφωτικό έργο τους ως σημείο αναφοράς για το εθνικό, θρησκευτικό και ηθικό πρότυπο.⁹¹

⁸⁶ Χάρης Σακελλαρίου, *ό. π.*, σ. 21-22.

⁸⁷ Χρήστος Κάτσικας & Κώστας Ν. Θεριανός, *ό. π.*, σ. 170.

⁸⁸ Αλέξης Δημαράς, *ό. π.*, σ. 185-186.

⁸⁹ Χρήστος Κάτσικας & Κώστας Ν. Θεριανός, *ό. π.*, σ. 170-171.

⁹⁰ Αλέξης Δημαράς, *ό. π.*, σ. 187.

⁹¹ Χρήστος Κάτσικας & Κώστας Ν. Θεριανός, *ό. π.*, σ. 171.

2.3.3. Η παράδοση των προοδευτικών βιβλίων στις φλόγες

Η πιο επικίνδυνη πράξη που συνέβη μετά την επιβολή της δικτατορίας του Ιωάννη Μεταξά ήταν η αρπαγή των προοδευτικών βιβλίων και η παράδοσή τους στις φλόγες. Αυτή η ενεργεία συντελέστηκε σε τρία σημαντικά σημεία στην ενδοχώρα: στην πλατεία του Συντάγματος, στην πύλη του Αδριανού κι έξω από την Εθνική Βιβλιοθήκη. Στο σημείο αυτό αξίζει να τονιστεί ότι πάντα το βιβλίο, πάντα η μόρφωση, πάντα η αλήθεια, σε κάθε είδος και παρακλάδι της διδακτορικής επιβολής και του μυστηριώδους σκοταδισμού συνιστά σημαντικό εφόδιο και απαραίτητη αρετή για τον ανθρώπινου, προκειμένου να εξασφαλίσει τα απαραίτητα υλικά μέσα για να επιβιώσει, να προοδεύσει και να εξελιχθεί ως οντότητα.⁹²

2.4. Οι σχολικές βαθμίδες

2.4.1. Η διάρθρωση της εκπαίδευσης

Η βασική πηγή της γνώσης, της παιδείας, της μόρφωσης και της αλήθειας του Ιωάννη Μεταξά ήταν, όπως μπορεί να γίνει αντιληπτό, το σχολείο. Ο Ιωάννης Μεταξάς θεωρούσε πως έπρεπε να μειωθεί ο αριθμός των μαθητών που φοιτούν στα σχολεία, εκτός από το Δημοτικό, και παράλληλα, όντας βασικός επόπτης, να φοιτούν όσο γίνεται λιγότερα χρόνια. Κύριο μέλημα του ήταν να μαθαίνουν όσο γρηγορότερα μπορούν γραφή και ανάγνωση.⁹³

Όπως έχει αποκαλυφθεί από μελέτες, σε παραπάνω από 3000 χωριά και συνοικισμούς δεν είχαν συγκροτηθεί δημοτικά σχολεία. Τα ήδη υπάρχοντα νηπιαγωγεία εξυπηρετούσαν την ίδια χρονιά μόνο το 15% περίπου των παιδιών της νηπιακής ηλικίας.⁹⁴ Το Δημοτικό Σχολείο ήταν εξατάξιο, αλλά στην πραγματικότητα δεν ισχύει αυτό. Το Δημοτικό Σχολείο λειτουργούσε, κατά βάση, ως τετρατάξιο. Αυτό σήμαινε πως όσοι ήθελαν να μεταπηδήσουν στη Μέση Εκπαίδευση, έπρεπε να πηγαίνουν μέσα από τη διαδικασία εξετάσεων, από το τέλος της Δ' τάξης και μετά. Το γεγονός αυτό προκάλεσε αναστάτωση στις πτωχές λαϊκές τάξεις, κυρίως στο τομέα της μόρφωσης, καθώς επωφελήθηκαν μόνο όσοι είχαν χρήματα, ώστε είναι σε θέση να βάλουν τα παιδιά τους στη διαδικασία να σπουδάσουν λίγο παραπάνω. Συμπερασματικά, θα λέγαμε πως το Δημοτικό Σχολείο συμπίεστηκε, αφού η Ε' και

⁹² Χάρης Σακελλαρίου, *ό. π.*, σ. 22-23.

⁹³ Χάρης Σακελλαρίου, *ό. π.*, σ. 25.

⁹⁴ Χρήστος Κάτσικας & Κώστας Ν. Θεριανός, *ό. π.*, σ. 172.

ΣΤ' Δημοτικού κατά κάποιο τρόπο αφηφίστηκαν και παραμερίστηκαν. Σύμφωνα με μια αξιολογή έρευνα, στα Δημοτικά σχολεία της χώρας το σχολικό έτος 1937-1938 φοίτησαν στην Α' τάξη 231.087 παιδιά, στη Β' Τάξη 180.655, στην Γ' τάξη 169.743, στην Δ' τάξη 140.432, στην Ε' τάξη 100.000, παρουσιάζοντας αποκλίνουσα πορεία και, τέλος, στην ΣΤ' τάξη μόνο 82.000. Με άλλα λόγια, το ποσοστό των μαθητών που εγκατέλειπαν το σχολείο, χωρίς να φοιτούν στις δυο τελευταίες τάξεις (Ε'-Στ'), κυμαινόταν περίπου από 57% έως 65%. Αποτέλεσμα όλων αυτών ήταν να περιοριστεί η μόρφωση στο Γυμνάσιο. Το Γυμνάσιο έγινε οκτατάξιο, καθώς υποδιαιρέθηκε και διαμελίστηκε σε Ημιγυμνάσιο και Γυμνάσιο.⁹⁵

Το Γυμνάσιο χωρίστηκε σε δυο κύκλους, αποτελούνταν δηλαδή από 6 χρόνια, 4 χρόνια κατώτερου κύκλου και 2 χρόνια ανώτερου κύκλου.⁹⁶ Η διάρθρωση αυτή συνοδευόταν και με υποχρεωτικές εξετάσεις από το πέρασμα της μιας βαθμίδας στην άλλη. Επίσης, απαγορεύτηκε αυστηρά η διδασκαλία του Επιτάφιου του Περικλή και ό,τι είχε σχέση με τη Δημοκρατία και τους δημοκρατικούς θεσμούς.⁹⁷ Σύμφωνα με το νόμο που εκδόθηκε το 1836, ο προβιβασμός στην ανώτερα τάξη προσδιορίζεται μέσω της διεξαγωγής εξετάσεων: «...απαγορεύεται μετά πάσης αυστηρότητας ο προβιβασμός των μή εχόντων τήν ανήκουσαν ικανότητα μαθητων, οίτινες χρεωστούν νά ακούσουν εκ νέου τά μαθήματα τής αυτής τάξεως... Ο δίσ μίαν τάξιν επαναλαβών, χωρίς νά καταστή προβιβασμου άξιος, αποπέμπεται του σχολείου». Είναι αυτονόητο ότι ο σκοπός και ο τρόπος λειτουργίας του ελληνικού σχολείου δεν ήταν να δώσει μία γενική παιδεία στους μαθητές ανάλογα με την επάρκεια και την τεχνογνωσία τους, αλλά να επιλέξει τους πιο ισχυρούς και πιο ικανούς, τους πιο δημιουργικούς και ευφυής πνευματικά προκειμένου να αναπτυχθεί η ελίτ της τότε Ελλάδας.⁹⁸ Όλα τα παραπάνω οδήγησαν στην αύξηση του αναλφαβητισμού της χώρας, σε ένα αξιομνημόνευτο ποσοστό της τάξης των 40,1%, το οποίο, με το πέρασμα των χρόνων, θα αυξανόταν δραματικά οι συνθήκες λειτουργίας των σχολείων, καθώς κάθε τάξη αποτελούνταν από 6,2% μαθητές η κάθε μία. Έτσι, γίνεται λόγος για έναν κρατικό θεσμό που είχε να αντιμετωπίσει την έλλειψη εποπτικών οργάνων και φυσικά την ανεργία των δασκάλων που είχε φτάσει στα ύψη.⁹⁹

⁹⁵ Χάρης Σακελλαρίου, *ό. π.*, σ. 25-26.

⁹⁶ Χρήστος Κάτσικας & Κώστας Ν. Θεριανός, *ό. π.*, σ. 172.

⁹⁷ Χάρης Σακελλαρίου, *ό. π.*, σ. 26.

⁹⁸ Παναγιώτης Κόκκοτας, *Ο ρόλος της παιδείας στην οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδος*, Αθήνα 1978, σ. 211-212.

⁹⁹ Χάρης Σακελλαρίου, *ό. π.*, σ. 26.

Η διαβάθμιση σε δυο ισόχρονους κύκλους σπουδών φαίνεται να παρουσιάζει μειονεκτήματα και πλεονεκτήματα. Η προσθήκη των δυο χρόνων στο Δημοτικό Σχολείο, όπου η φοίτηση ήταν υποχρεωτική, προκάλεσε άνοδο και εξέλιξη μόνο για την παιδεία, δεδομένου ότι μεγαλύτερος αριθμός των Ελλήνων έμεινε με μοναδικό εφόδιο το απολυτήριο από τη στοιχειώδη εκπαίδευση. Η Μέση Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση προάγεται και οι σπουδές αρχίζουν σε πλέον ώριμη ηλικία και διαρκούν 6 ολόκληρα χρόνια. Ο διαχωρισμός σε δυο χρόνους κύκλου σπουδών με την επέκταση των εγκύκλιων σπουδών σε 12 χρόνια αντί των 11, αποτελούν μια κατάκτηση. Το σύστημα αυτό όμως παρουσιάζει θετικές και αρνητικές επιπτώσεις και επιδράσεις στο εκπαιδευτικό σύστημα. Το νέο εξατάξιο Γυμνάσιο αποτέλεσε μονόδρομο από το Δημοτικό Σχολείο προς τα Πανεπιστήμια. Το εξατάξιο Γυμνάσιο δεν επέτρεψε ουσιαστικές διαφοροποιήσεις του προγράμματος σπουδών, ώστε να μπορεί να ικανοποιεί τις ανάγκες μιας συνεχούς μεταβαλλόμενης και αναπτυσσόμενης κοινωνίας.¹⁰⁰

Όταν παραιτήθηκε ο Αλέξανδρος Δελμούζος το 1939, παρατηρήθηκε ότι η εκπαιδευτική αναμόρφωση και αναθεώρηση δεν υπήρχε πια γιατί δεν υπήρχε υποχρεωτική εκπαίδευση στο εκπαιδευτικό σύστημα. Η Δημοτική Γλώσσα ορίζεται ως τακτική γλώσσα, η επαγγελματική κατάρτιση δεν ισχυροποιήθηκε και το ποιόν της εκπαίδευσης παρέμεινε αρκετά χαμηλή, επιβεβαιώνοντας το ποσοστά των αναλφάβητων σε τόσο υψηλά επίπεδα.¹⁰¹ Παράλληλα, οι προοδευτικοί καθηγητές και δάσκαλοι είτε ήταν εξόριστοι είτε ήταν φυλακισμένοι. Δεν υπήρχαν δημοκρατικοί στη διοίκηση ή στην εκπαίδευση. Με το σύστημα αυτό έπαυσαν οι δημοκρατικές διαδικασίες επιλογής εποπτικού προσωπικού. Οι πύλες των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων κλείνουν για κάθε επιστήμονα, που δεν δηλώνει πίστη στο δόγμα του καθεστώτος. Ο Ιωάννης Μεταξάς στην εκλογή των καθηγητών καθιερωθεί διαδικασία κλειστού τύπου, δηλαδή την επιλογή επιθεωρητών στη Γενική Εκπαίδευση, με άριστο βαθμό.¹⁰²

2.4.2. Η Δημοτική και η Μέση εκπαίδευση

Όσον αφορά την Δημοτική εκπαίδευση, αξίζει να σημειωθεί πως σύμφωνα με τον Κόκκοτα η διαδικασία της μάθησης υποχρέωνε τους μαθητές να απομνημονεύσουν

¹⁰⁰ Γρηγόρης Λ. Παγκάκης, *ό. π.*, σ. 86-89.

¹⁰¹ Χρήστος Κάτσικας & Κώστας Ν. Θεριανός, *ό. π.*, σ. 173.

¹⁰² Χάρης Σακελλαρίου, *ό. π.*, σ. 26.

το μάθημα μέσα από τα εγχειρίδια βιβλία, χωρίς να τους δίδεται η ευκαιρία να αποκτήσουν κριτική σκέψη και αντίληψη, αλλά κι ούτε να εξυμνούν τους πνευματικούς ορίζοντες. Η Δημοτική εκπαίδευση για να κατορθώσει να εξελιχθεί και να προοδεύσει πέρασαν πάρα πολλά χρόνια. Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, η μόρφωση του 80% του ελληνικού λαού ήταν ανεπαρκής, με αποτέλεσμα να καθίσταται αδύνατον να επιβληθεί υποχρεωτική εκπαίδευση, αφού οι γονείς εμπόδιζαν τη φοίτηση των παιδιών τους στο σχολείο λόγω οικονομικών δυσκολιών και τα υποχρέωναν να συνεισφέρουν στο οικογενειακό προϋπολογισμό. Επίσης, η εκπαίδευση των κοριτσιών παρέμενε ελλιπής και άσχετη με τις ανάγκες τους, γεγονός που προσδίδει έναν χαρακτηρισμό για την Ελλάδα που δεν εμπίπτει στην επιστημονική και παιδαγωγική κατάρτιση, ακόμα κι αν είχαν επιτευχθεί πολλές ενέργειες για να προοδεύσει. φυσικά, στο τομέα αυτό.¹⁰³

Από την άλλη, στη μέση εκπαίδευση υπερετρούσε η πραγματική σύγχυση, καθώς παρουσιαζόταν μια ιδιομορφία και ιδιοτυπία σχολείων που ιδρύθηκαν την περίοδο μεταξύ του 1936 και του 1939 από το καθεστώς της 4ης Αυγούστου. Τέτοια σχολεία ήταν το *Αστικό Σχολείο* που διαρκούσε 5 έτη, το *Προγυμνάσιον* που διηρκούσε 5 έτη, το *Κλασσικόν Γυμνάσιον* που διαρκούσε 8 έτη και, τέλος, το *Πρακτικόν Λύκειον* που διαρκούσε 8 έτη. Το 1939 τα πεντατάξια σχολεία μετατράπηκαν σε τριτάξια, στα οποία μετείχαν απόφοιτοι του Δημοτικού, κατόπιν γραπτών ή προφορικών εξετάσεων.¹⁰⁴ Τα Γυμνάσια ήταν ελλιπή, τόσο από θέμα αναλυτικών προγραμμάτων όσο και από το θέμα των μεθόδων διδασκαλίας της εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών, αλλά και της γλώσσας που χρησιμοποιούσαν.¹⁰⁵ Από το 1939 και μετά, το οκτατάξιο *Κλασσικόν Γυμνάσιον*, το *Πρακτικόν Λύκειον* και το πεντατάξιο *Προγυμνάσιον* καταλύθηκαν και συγκροτήθηκαν δύο κύκλοι Μέσης Γενικής Εκπαίδευσης: το *Γυμνάσιον* ως κατώτατος κύκλος εκπαίδευσης που διαρκούσε 6 έτη και το *Λύκειον* ως ανώτατος κύκλος εκπαίδευσης που διαρκούσε 2 έτη. Το *Λύκειον*, με τη σειρά του, περιλάμβανε δυο σπουδαία τμήματα, το *Θεωρητικόν* και το *Πρακτικόν*.¹⁰⁶

Οι αδυναμίες που επέφερε η μεταρρύθμιση του 1929, έδωσε το έρεισμα να πράξουν το ίδιο νέα αυταρχικά καθεστάτα. Σταδιακά, όμως, άρχισε να ιδρύεται τι

¹⁰³ Παναγιώτης Κόκκοτας, *ό. π.*, σ. 207-208.

¹⁰⁴ Χρήστος Κάτσικας & Κώστας Ν. Θεριανός, *ό. π.*, σ. 172-173.

¹⁰⁵ Παναγιώτης Κόκκοτας, *ό. π.*, σ. 210-211.

¹⁰⁶ Χρήστος Κάτσικας & Κώστας Ν. Θεριανός, *ό. π.*, σ. 173.

οκτατάξιο Γυμνάσιο, χωρίς όμως να περιοριστεί σε τέσσερα χρόνια πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Θα έλεγε κανείς πως με την ύπαρξη του *Θεωρητικού* και του *Πρακτικού* θεσπίζεται το σχήμα 4 + 6 + 2, με προέκταση της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης κατά 2 ολόκληρα χρόνια, κυρίως για όσους δεν επιθυμούσαν να ολοκληρώσουν τις σπουδές τους στις γυμνασιακές τάξεις. Ωστόσο, το νέο αυτό σύστημα παρουσιάζει πληθώρα μειονεκτημάτων. Η καινοτομία αυτή καταργείται επίσημα το 1943, όπου πάει και το σύστημα των, τόσων χρόνων, εκπαιδευτικών βαθμίδων, ανεξάρτητα με το πώς ονομάζονταν οι τάξεις του Γυμνασίου. Οι μεταβολές της περιόδου 1937 έως 1939 καταργήθηκαν το 1983, προκειμένου να αγερωθεί και να ισχύσει το ήδη υπάρχον εκπαιδευτικό σύστημα που είχε θεμελιωθεί και τροποποιηθεί, χωρίς φυσικά να προκύψουν μεταβολές στο ίδιο το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα από Έλληνες για Έλληνες.¹⁰⁷ Δικαίως ο Ιωάννης Μεταξάς θεωρήθηκε ο «πατέρας του έθνους» και τα παιδιά διδάσκοντα ό,τι έπρεπε να αναφέρουν στους γονείς τους, ακόμη κι αν αυτοί είχαν διαφορετικές αντιλήψεις και αρετές.¹⁰⁸

Το γεγονός ότι διδασκαλία πραγματοποιούνταν στην αρχαία ελληνική γλώσσα και όχι στη μητρική γλώσσα, αποτελούσε ένα σημαντικό εμπόδιο, προκειμένου να μπορέσει ο μαθητής να εμπεδώσει και να καταρτίσει την γλώσσα ως κύριο μέσο επικοινωνίας. Το 1857 ο Υπουργός Παιδείας ανέφερε ότι οι απόφοιτοι των Ελληνικών σχολείων γνωρίζουν, κατά βάση, μόνο τα θεωρητικά, αγνοώντας τα πρακτικά, γεγονός που αποδεικνύει ότι ήταν ανίκανοι να εκφράσουν τις σκέψεις τους γραπτώς ή να γράψουν μια απλή έκθεση στη μητρική της γλώσσα. Αυτό οφείλεται κυρίως στην ικανότητα να δίδεται ιδιαίτερη έμφαση δίνονταν στη γραμματική και το συντακτικό και όχι στην κατανόηση του πνεύματος του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού. Ακόμη, η έλλειψη επαγγελματικών μαθημάτων στα αναλυτικά προγράμματα της Μέσης εκπαίδευσης και η έλλειψη συστηματικών επιθεωρήσεων μπορούν να θεωρηθούν αρκετά για να οδηγήσουν σε αυτά τα υψηλά επίπεδα του αναλφαβητισμού.¹⁰⁹

2.4.3. Το γλωσσικό ζήτημα

Ο Ιωάννης Μεταξάς με την πολιτική του προσπάθησε να προβάλλει και να θεσπίσει το φασισμό στην ελληνική κοινωνία, ακολουθώντας και εφαρμόζοντας μια ιδιάζουσα, στην πολιτική, στρατηγική, στοχεύοντας να τροποποιήσει και να

¹⁰⁷ Γρηγόρης Α. Παγκάκης, *ό. π.*, σ. 89.

¹⁰⁸ Χρήστος Κάτσικας & Κώστας Ν. Θεριανός, *ό. π.*, σ. 173.

¹⁰⁹ Παναγιώτης Κόκκοτας, *ό. π.*, σ. 211.

μεταλλάξει το γλωσσικό ζήτημα της χώρας. Το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου χρησιμοποίησε τη δημοτική γλώσσα διαμορφώνοντας με τέτοιο τρόπο τους όρους, με αποτέλεσμα πάρα πολλοί δημοτικιστές είτε να συμφωνήσουν, είτε να εναντιωθούν απέναντι σ' αυτή την φρικαλεότητα.

Σύμφωνα με τον Κάτσικα και τον Θεριανό, ο Ιωάννης Μεταξάς είχε δηλώσει πως η άρχουσα τάξη επιθυμούσε να ενώσει τον δημοτικισμό με τον κομμουνισμό. Η κίνηση αυτή του Ιωάννη Μεταξά στόχευσε να επιδείξει την κίνηση του να μην αναδείξει τους διανοούμενους της γενιάς του '30 σε όλο τους το μεγαλείο. Έτσι, το 1939 συγκροτήθηκε επιτροπή, με πρόεδρο τον Μανώλη Τριανταφυλλίδη, προκειμένου να συνταχθεί η νεοελληνική γραμματική του Δημοτικού σχολείου, η οποία εκδόθηκε το 1941. Επίσης, είχε ειπωθεί πως Ιωάννης Μεταξάς προσπάθησε να κερδίσει το ενδιαφέρον των δημοτικιστών διανοουμένων, χρησιμοποιώντας έτσι τη δημοτική γλώσσα ως όργανο μετάδοσης της προπαγανδιστικής αλήθειας. Κινούμενος στο ίδιο πλαίσιο, ο Ιωάννης Μεταξάς κατόρθωσε την τηρήσει την εφαρμογή της Δημοτικής γλώσσας στα Δημοτικά σχολεία και ανανέωσε το μάθημα της νεοελληνικής λογοτεχνίας στα Γυμνάσια. Αυτό αποδεικνύει και το γεγονός ότι πάρα πολλοί λογοτέχνες της εποχής εκείνης συνεργάστηκαν με το αυταρχικό και αυθαίρετό του καθεστώτος, καθώς ο Ιωάννης Μεταξάς πρόβαλλε τη σημασία του γλωσσικού ζητήματος και την τεράστια απήχηση στην πολιτική ζωή του τόπου: *Μπαστιάς, Καραγάτσης, Τριανταφυλλίδης, Μυριβήλης, Βενέζης*). Στο σημείο αυτό αξίζει να τονιστεί μια δήλωση της Άννας Φραγκουδάκη, η οποία αναφέρει ότι ο Ιωάννης Μεταξάς δεν βρήκε κανένα εμπόδιο, καμιά αντίσταση από το χώρο των Φιλελευθέρων. Η έλλειψη της κοινωνικής συνείδησης των διανοουμένων επέτρεψε σε πάρα πολλούς δημοκράτες και ευγενείς διανοούμενους να συγγράφουν λογοτεχνικά κείμενα για τον Ιωάννη Μεταξά κι έτσι κάπως η δημοκρατική συνείδηση άρχισε να συγχέεται και να ανέχεται την εγχώρια φασιστική βία.¹¹⁰

2.4.4. Η ίδρυση των Φροντιστηρίων

Σύμφωνα με μια νομοθετική αρχή, το 1940 συγκροτήθηκαν και θεμελιώθηκαν τα φροντιστήρια τα οποία έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην ελληνική παιδεία. Τα φροντιστήρια, αν και θεωρούνταν ιδιωτικός εκπαιδευτικός φορέας, θεμελιώθηκαν από το ελληνικό κράτος. Σύμφωνα με τον ισχύοντα τότε νόμο του 2545/40 «περί ιδιωτικών

¹¹⁰ Χρήστος Κάτσικας & Κώστας Ν. Θεριανός, *ό. π.*, σ. 174-176.

σχολείων, φροντιστηρίων, οικοτροφείων», θα υποστήριζε κανείς ότι τα φροντιστήρια νομοθετούνται ως: «η εν ταυτώ χώρω διδασκαλία μαθημάτων εις ομάδα προς συμπλήρωσιν και εμπέδωσιν γνώσεων αναγομένων εις τον κύκλο μαθημάτων της στοιχειώδους, μέσης, ανωτέρας και ανωτάτης εκπαιδύσεως ή προς εκμάθησιν ξένων γλωσσών ή μουσικής ή γενικώς μαθημάτων αναφερομένων εις ελευθέρας σπουδάς». Ο ίδιος νόμος επέτρεψε και την κατ' οίκον διδασκαλία, όπως θα λέγαμε σήμερα το ιδιαίτερο μάθημα, καθώς και τις προϋποθέσεις λειτουργίας των φροντιστηρίων.

Ο νόμος αυτός έδωσε τη δυνατότητα σ' ένα μεγάλο μέρος των γνωστικών δραστηριοτήτων του σχολείου να μετατοπιστούν σε ιδιωτικούς τύπους φορέων κι έτσι να αλλάξει σπουδαία το τμήμα του κόστους της εκπαίδευσης. Η ραγδαία αύξηση των κρατικών δαπανών για την εκπαίδευση, ώστε να παρέχεται η εκμάθηση των ξένων γλωσσών της μουσικής και λοιπά, στο σχολείο οδήγησε στην παροχή της δυνατότητας σε ιδιώτες να προσφέρουν αυτή την υπηρεσία κι έτσι να κερδίζουν την εύνοια (*captatio benevolentiae*) της κοινωνίας. Η ύπαρξη των εισαγωγικών εξετάσεων στα Ανώτερα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα (Α.Ε.Ι.) οδήγησαν στη μεγαλύτερη διόγκωση του φροντιστηριακού φαινομένου, γεγονός που αποδεικνύει τον λόγο που τα φροντιστήρια θεσμοθετήθηκαν περίπου 10 χρόνια μετά την μεθοδική και οργανωμένη καθιέρωση των εισαγωγικών εξετάσεων στα πανεπιστημιακά δίκτυα.

Βέβαια, πρέπει να υπογραμμιστεί πως τα φροντιστήρια στην Ελλάδα υπήρχαν και πριν το 1940 που νομοθετήθηκαν. Πρώτα από όλα η σχολή Ευέλπιδων, υπήρχε από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Γι' αυτό, όσο πιο ανταγωνιστικές είναι οι εξετάσεις, τόσο πιο πολύ αυξάνονται και καθιερώνονται τα φροντιστήρια.¹¹¹

¹¹¹ Χρήστος Κάτσικας & Κώστας Ν. Θεριανός, ό. π., σ. 176-177.

Γ' Κεφάλαιο

Η εκπαίδευση την περίοδο της Κατοχής και της Αντίστασης

3.1. Η αντιστασιακή εκπαιδευτική δυσχέρεια

Η εκπαίδευση στην περίοδο της εθνικής κατοχής και αντίστασης χαρακτηρίστηκε από μία μεγαλειώδη επιπλοκή που είχε να αντιμετωπίσει η ελληνική κυβέρνηση έπειτα από την επικείμενη κατάρρευση του ελληνικού μετώπου και την απρόσμενη είσοδο των στρατευμάτων κατοχής στη χώρα.¹¹² Η εισβολή των κατακτητών στην χώρα την περίοδο 1940 έως 1944 (Γερμανών, Ιταλών, Βουλγάρων) δημιούργησαν σοβαρό πρόβλημα στο εσωτερικό, δυσχεραίνοντας την οποιαδήποτε προσπάθεια λήψης αποφάσεως σχετικά με τον τομέα της παιδείας.¹¹³

Αξίζει να υπογραμμιστεί πως η Ελλάδα την περίοδο εκείνη δεν διέθετε πολεμική βιομηχανία και η οικονομία της βρισκόταν σε κατάσταση κατάρρευσης, γεγονός που δημιουργούσε σημαντικό εμπόδιο για να αντιμετωπιστεί ο εχθρικός κίνδυνος. Έτσι, οι δυνάμεις κατοχής (Γερμανία, Ιταλία, Βουλγαρία) ανάγκασαν τη χώρα να πληρώσει τα έξοδα και τη συντήρηση του στρατού εκμεταλλευόμενοι κατά κάποιο τρόπο όλες τις πλουτοπαραγωγικές της πηγές θέτοντας σε πλήρη έλεγχο και κυκλοφορία το χαρτονόμισμα, το οποίο γινόταν σταδιακά περιζήτητο και χρησιμοποιούνταν από πολλές εταιρείες, οδηγώντας στην κατάρρευση του νομισματικού συστήματος της χώρας.¹¹⁴

Η Ελλάδα βαθμιαία άρχισε να χάνει την αυτονομία και την ανεξαρτησία της, που επί αιώνες βρισκόταν υπό την εποπτεία του τουρκικού ζυγού, μετονομάστηκε σε Ελληνική Πολιτεία με μία κυβέρνηση που διοικείται από Γερμανούς κατακτητές. Σύμφωνα με τον Μιχαήλ Σακελλαρίου, οι κατακτητές έλεγχαν 8.345 σχολικά κτίρια, από τα οποία μόνο τα 719 έμειναν απείραχτα. Αυτό φαινομενικά σημαίνει πως πάρα πολλά από τα σχολικά κτίρια κάηκαν, γκρεμίστηκαν ή υπέστη σοβαρές ζημιές από βομβαρδισμούς ή εκρήξεις και πολλά από αυτά έμειναν δίχως σημαντικό εξοπλισμό.¹¹⁵ Η περίοδος της τρομοκρατία και της αρπαγής υπηρεσιακών στοιχείων ήταν γεγονός και η προσπάθεια της Εθνικής Αντίστασης ήταν από τα βασικότερα χαρακτηριστικά της περιόδου που εναρμονίζονται σε μια περίοδο τονώντας τόσο το ενδιαφέρον των

¹¹² Χάρης Σακελλαρίου, *ό. π.*, σ. 27.

¹¹³ Γρηγόρης Λ. Παγκάκης, *ό. π.*, σ. 89-90.

¹¹⁴ Χρήστος Κάτσικας & Κώστας Ν. Θεριανός, *ό. π.*, σ. 180.

¹¹⁵ Χάρης Σακελλαρίου, *ό. π.*, σ. 27.

Ελλήνων για αντοχή και γαλήνη όσο και την δράση για αυτονομία και αυθυπαρξία. Άρα κάτω από τις βάνουσες υπάρχουσες συνθήκες της περιόδου που ζητείτο, η ενασχόληση με τις ανάγκες της παιδείας για την οργάνωση και την λειτουργία του σχολικού συστήματος αλλά και την μελλοντική πρόοδο και εξέλιξη ήταν θέματα που δεν δύναται να αντιμετωπίσει η ελληνική κυβέρνηση εκείνη την χρονική περίοδο.¹¹⁶

Αλλάζοντας αντιστασιακό κλίμα, ένας σπουδαίος αριθμός από τους εκπαιδευτικούς που είχαν επιστρατευθεί για πόλεμο, δυστυχώς ή πέθαναν στα βουνά της Αλβανίας ή γυρνούσαν ανάπηροι. Το γεγονός αυτό χαρακτηρίζει μία ενδοχώρα όπου η εθνική έμπνευση άρχισε να εξαλείφεται. Αρκετά από τα σχολεία δεν μπορούσαν να λειτουργήσουν, κι αν λειτούργησαν, λειτούργησαν υπό κάποιους όρους και προϋποθέσεις για ένα πολύ μικρό χρονικό διάστημα. Αναγράφεται δε πως το σχολικό έτος 1940 έως 1942 κράτησε μόνο τρεις μήνες και το σχολικό έτος 1941 έως 1942 κράτησε μόνο 20 μέρες.¹¹⁷ Υπό αυτές τις συνθήκες σε συνάρτηση με την καταστροφή και της κατάρρευση αλλά και με την επίταξη των διδασκηρίων και την έλλειψη ιατρικού δυναμικού, το εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας υπολειπορούσε κατά κάποιο τρόπο.¹¹⁸

Η κατάσταση δεν βελτιώθηκε στην Ελλάδα, καθώς επικρατούσε η περίοδος της πείνας, της αποδυνάμωσης και της φθοράς. Σύμφωνα με κάποιες μελέτες και έρευνες της «Γραμματείας Τύπου και Τουρισμού» το διάστημα 1941-1942 πέθαναν από την πείνα περίπου 60.000 παιδιά και άλλα 130.000 έπαθαν σοβαρές ζημιές στην οικία τους. Επίσης, 400 παιδιά περίπου έμειναν ορφανά από πατέρα ή μητέρα ή κι από τους δύο ενώ στους δρόμους της Αθήνας πιάστηκαν 550 παιδιά σε κατάσταση απελπιστική με την απόγνωση να κυριαρχεί στα μάτια τους και τον φόβο, την τρέλα, το χάος, την απομόνωση και την αποξένωση να επικρατούν στις ψυχές τους. Ωστόσο, εκείνο που δεν μπορούσε να ξεπεραστεί, ήταν η εκδικητική τρομοκρατία των κατακτητών. Η επικείμενη ενέργεια της κυβέρνησης να πετάξει στους δρόμους τα ορφανά του ορφανοτροφείου «Χατζηκώστα» δημιούργησε ένα άψυχο κλίμα σε μία κοινωνία, όπως θα λέγαμε, φυλακισμένη.¹¹⁹

¹¹⁶ Γρηγόρης Λ. Παγκάκης, *ό. π.*, σ. 90.

¹¹⁷ Χάρης Σακελλαρίου, *ό. π.*, σ. 27.

¹¹⁸ Χρήστος Κάτσικας & Κώστας Ν. Θεριανός, *ό. π.*, σ. 180.

¹¹⁹ Χάρης Σακελλαρίου, *ό. π.*, σ. 28.

3.2. Η Λαϊκή Παιδεία

Ένας αξιοσέβαστος σταθμός στην σύγχρονη και νεότερη ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης, την περίοδο της Κατοχής και της Αντίστασης, αποτέλεσε το σχέδιο για μία Λαϊκή Παιδεία που διαμορφώθηκε και συγκροτήθηκε από το εγχώριο συμβούλιο της Πολιτικής Επιτροπής Εθνικής Απελευθέρωσης (ΠΕΕΑ) στους Κορυσχάδες, ένα χωριό της Ευρυτανίας, την περίοδο από 14 έως 27 Μαρτίου του 1944.¹²⁰ Η εθνοσυνέλευση στους Κορυσχάδες ήταν ισότιμη με επαναστατική έκρηξη, προκειμένου να εισακουστούν και να εκφραστούν συνθήματα λαϊκής επιθυμίας και θέλησης.¹²¹ Κινητής και εμπνευστής στη συγκρότηση και τη διαμόρφωση αυτού του συμβουλίου ήταν το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο (ΕΑΜ) και φυσικά η οργάνωση της νεολαίας της Εθνικής Πανελλαδικής Οργάνωσης Νέων (ΕΠΟΝ).¹²² Το σχέδιο της Λαϊκής Παιδείας, με επικεφαλή τον Δημήτριο Γληνό, φαίνεται να περιβάλλει την παιδεία ως αναγκαία προϋπόθεση για το πολιτικοκοινωνικό εποικοδόμημα, που μπορεί να οδηγήσει στο πνευματική και ηθική ανοικοδόμηση, γεγονός που χαρακτηρίζει την ευρύτερη εκπαίδευση της ελληνικής κοινωνίας.¹²³

Το διδακτικό πρόγραμμα του Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου (ΕΑΜ), στη ραδιουργία του οποίου πρωτοστάτησαν ιδιάζουσες πνευματικές προσωπικότητες, όπως ο Κώστας Σωτηρίου, ο Μιχάλης Παπαμαύρος και η, πρωτοπόρος της ειδικής αγωγής, Ρόζα Ιμβριώτη, χάραξε μία νέα προοπτική πορεία για τα πολιτικά δρώμενα της χώρας.¹²⁴ Μέσα στα πλαίσια της ανασύστασης της Ελληνικής Πολιτείας, η οποία πρεσβεύσει ως ευρύ σκοπό να ανυψώσει ηθικά και πνευματικά τον ελληνικό λαό, προκειμένου να του προβάλλει όλα τα αληθινά και πραγματικά χαρακτηριστικά και όλες του τις σκοπιμότητες, προκειμένου να είναι σε θέση να αυξήσει την παραγωγή των υλικών πολιτισμικών αγαθών, να ενστερνιστεί και να εξελίξει τις πλουτοπαραγωγικές πηγές της χώρας, να προάγει τον υλικό πολιτισμό και να θεμελιώσει τους θεσμούς της πολιτείας σαν πραγματικά ανεξάρτητος λαός με σκοπό να εξελιχθεί και να προοδεύσει.¹²⁵

Σύμφωνα με ένα έγγραφο οι αναγκαίες προϋποθέσεις της παιδείας για τους εκπαιδευτικούς έχει διατυπωθεί ως εξής: « (α) Δάσκαλος... (1) Μόρφωση. Όλων των

¹²⁰ Χρήστος Κάτσικας & Κώστας Ν. Θεριανός, *ό. π.*, σ. 182.

¹²¹ Ρόζα Ιμβριώτη, *Παιδεία και κοινωνία: ελληνικά εκπαιδευτικά προβλήματα*, Αθήνα 1985, σ. 23.

¹²² Χρήστος Κάτσικας & Κώστας Ν. Θεριανός, *ό. π.*, σ. 182.

¹²³ Γρηγόρης Α. Παγκάκης, *ό. π.*, σ. 90.

¹²⁴ Χρήστος Κάτσικας & Κώστας Ν. Θεριανός, *ό. π.*, σ. 182.

¹²⁵ Γρηγόρης Α. Παγκάκης, *ό. π.*, σ. 90.

βαθμίδων ανώτατη μόρφωση... Δημοδιδάσκαλοι. Τελειόφοιτοι γυμνασίου θα φοιτούν σε Παιδαγωγικές Ακαδημίες τετράχρονης... Μέσης Παιδείας. Φοίτηση στις διδασκαλικές Σχολές του Πανεπιστημίου και ειδικοί καθηγητές σε ειδικές ανώτατες Σχολές για παιδαγωγική και ειδική μόρφωση... (5) Οικονομική θέση. Υπαλληλική σταδιοδρομία ομοιόμορφη λειτουργιών στοιχειώδους και μέσης παιδείας... μέσα στην υπαλληλική ιεραρχία, κανονική προαγωγή, δίκαιο μισθολόγιο σύμφωνα με τη γενική υπαλληλική ιεραρχία, χωρίς προνόμια αλλά και χωρίς μείωση».¹²⁶ Έχοντας υπόψιν το σχέδιο για μία Λαϊκή Παιδεία, το διδακτικό σύστημα της χώρας διαδόθηκε σε τέσσερις χρονικές περιόδους ανάλογες με τις ηλικίες του παιδιού.¹²⁷ Όσον αφορά τον μαθητή και τη φοίτηση του προβλεπόταν η εκπαίδευση αγοριών και κοριτσιών σε μία τάξη με σύνολο 30 μαθητές. Ακόμα, η ανταλλαγή επισκέψεων μαθητών στο εξωτερικό ήταν μέσα στο προβλεπόμενο σύστημα. Η δημοτική γλώσσα αποτελούσε μοναδικό μουσικό όργανο σε παιδιά όλων των βαθμίδων και η προφορική διδασκαλία του γινόταν μόνο με αυτήν. Προτάθηκε η τονική απλοποίηση με την παρουσία του μονοτονικού συστήματος και την κατάργηση των πνευμάτων και των τόνων και η κατάργηση της ιστορικής ορθογραφίας.¹²⁸

Η Λαϊκή Παιδεία θα ήταν ενιαία και θα διαιρούνταν σε τέσσερις περιόδους ανάλογα την ηλικία του παιδιού. Όσον αφορά την προσχολική περίοδο αφορούσε τα παιδιά ηλικίας 0 έως 6 ετών (παιδικό σταθμό, νηπιαγωγεία, παιδικές εξοχές). Η δεύτερη περίοδος αφορούσε τα παιδιά ηλικίας 7 έως 14 ετών και συνδεόταν με το δημοτικό σχολείο και τα περισχολικά ιδρύματα. Η τρίτη περίοδος αναφερόταν στα παιδιά με ηλικία από 15 έως 18 ετών και συγκεκριμένα στο Γυμνάσιο, στις τεχνικά και καλλιτεχνικά επαγγελματικές σχολές, στην διαπαιδαγώγηση και τα περισχολικά ιδρύματα. Η τελευταία περίοδος αφορούσε τα παιδιά ηλικίας 19 και 22 ετών και σχετίζονταν άμεσα με τα Πανεπιστήμια, τα Πολυτεχνεία και τις Ανώτατες Εκπαιδευτικές Σχολές.¹²⁹ Όσον αφορά το πρώτο βαθμό παιδείας (ηλικίας 7-14 χρόνων), το εκ νέου αναλυτικό πρόγραμμα θα προσπαθεί να δώσει στο παιδί μία εικόνα πως να συνδέει την μοναδική του ικανότητα ώστε να προάγει τις ιδανικές αξίες της ειρήνης, της δημοκρατίας, της ελευθερίας, της αυτοτέλειας. Η όλη διαδικασία του παιδιού θα στηρίζεται στις αρχές της εργασίας και της αυτοδιοίκησης. Απώτερος και

¹²⁶ Αλέξης Δημαράς, *ό. π.*, σ. 205.

¹²⁷ Χρήστος Κάτσικας & Κώστας Ν. Θεριανός, *ό. π.*, σ. 182.

¹²⁸ Αλέξης Δημαράς, *ό. π.*, σ. 206.

¹²⁹ Χρήστος Κάτσικας & Κώστας Ν. Θεριανός, *ό. π.*, σ. 182.

πρωτεύον στόχος της Λαϊκής Παιδείας είναι η θεμελίωση της σωματικής υγείας του παιδιού, γι' αυτό τον λόγο για να επιτευχθεί απαιτούνται δάσκαλοι πολιτευμένοι και μορφωμένοι με ανιδιοτελή αφιέρωση και εύνοια στην πρόοδο και την εξέλιξη του ελληνικού λαού. Όσον αφορά το δεύτερο βαθμό της παιδείας (ηλικίας 15-18 χρονών), η παιδεία αποσκοπεί στη διαμόρφωση και τη συγκρότηση ενός ενιαίου διαφοροποιημένου σχολείου που θα αποβάλλει τον αριστοκρατικό του χαρακτήρα και θα προάγει τα ιδανικά και τους πόθους του. Έτσι προτείνεται μία εσωτερική αλλαγή στη Μέση Παιδεία. Ως επί το πλείστον, προτείνεται ένα επιστημονικό εργαστήριο, ένα εργοστάσιο, ένα σημείο όπου οι μαθητές θα ξεκινήσουν για ορισμένη περιφέρεια της χώρας μελετώντας τη γεωγραφική, οικονομική, φυσική, ιστορική και λαογραφική της άποψη. Η ομαδική εργασία είναι προϋπόθεση για να πετύχει η διδακτική ενότητα και στόχος του μαθητή είναι να κατορθώσει να κατανοήσει τους γενικούς και ειδικούς σκοπούς του μαθήματος.¹³⁰

Η Λαϊκή Παιδεία αποβλέπει στο να προετοιμάσει πολίτες θετικά δημιουργικούς με την άποψη θετικής δημιουργικής εργασίας. Η εκπαίδευση δεν στηρίζεται μόνο στην επιστήμη αλλά και στην καλλιτεχνική φύση, προκειμένου να προσδώσει την ικανότητα και το έναυσμα στο παιδί και γενικότερα στο λαό να αντιληφθεί την καλαισθητική μόρφωση. Η παιδεία δεν μπορεί να περιοριστεί στην καλλιέργεια του εσωτερικού ανθρώπου και στην καλλιέργεια του σώματος, διότι η σωματική υγεία και η σωματική αγωγή συντελούν στη συγκρότηση ενός άρτιου ατόμου. Στόχος της παιδείας είναι να διαμορφώσει μαθητές παθητικούς και υποτακτικούς και πάνω απ' όλα πολίτες με ελεύθερη εν συναίσθηση, με επιχειρηματικότητα, με συναίσθηση της αποστολής τους και με συνειδητή υπακοή στο ευρύτερο σύνολο. Πρόκειται για παιδιά που θα αποβλέπουν στην αλληλοσυνεργασία και αλληλοϋποστήριξη, καθώς θα ανήκουν στην ίδια ομάδα και θα αποτελούν μέλη του ίδιο συνόλου.¹³¹ Το σχέδιο της Λαϊκής Παιδείας αναφερόταν στην φιλοσοφία της παιδείας. Ειδικότερα, γινόταν λόγος για τους γενικούς και ειδικούς σκοπούς, την οργάνωση και την υλικοτεχνική υποδομή που θεωρούνταν η σπουδαιότερη κοινωνική λειτουργία ταγμένη στην υπηρεσία του λαϊκού συνόλου.¹³²

Όπως είναι φανερό σε όλες τις ηλικίες είχε επιτευχθεί πρόγνωση για εκπαίδευση ατόμων με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Για την Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση προβλεπόταν η διδασκαλία της κοινής Δημοτικής γλώσσας, ως η κυρίαρχη

¹³⁰ Θεοφάνης Δ. Χατζηστεφανίδης, *ό. π.*, σ. 286-289.

¹³¹ Αλέξης Δημαράς, *ό. π.*, σ. 203-204.

¹³² Σήφης Μπουζάκης, *Νεοελληνική εκπαίδευση: (1821-1998)*, Αθήνα 2001, σ. 90-91.

και μόνη γλώσσα του ελληνικού λαού, το σύστημα μονοτονικού αλφαβήτου και την κατάργηση της ιστορικής ορθογραφίας. Επιπρόσθετα, προβλεπόταν η διδασκαλία στις δυο πρώτες τάξεις του Γυμνασίου μέσα από τη συλλογή λογοτεχνικών και ιστορικών κειμένων, όπου θα προσφέρονταν απολαύσεις όλων των εποχών και ιδιώματα της ελληνικής καθιερωμένης γλώσσας καθώς και ιδιόμορφα λογοτεχνικά κείμενα της καθαρεύουσας από λογοτέχνες της εποχής, όπως ο Παύλος Καλλιγιάς, ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, ο Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος, ο Ανδρέας Κάλβος κ.α. Αξίζει να σημειωθεί πως η δευτερεύουσα εκπαίδευση διαρκούσε τέσσερα χρόνια με διάφορους τύπους σχολείων όπως αγροτικά, γεωπονικά, βιοτεχνικά και κλασικά. Ακόμα, πάρθηκαν μέτρα σχετικά με την προσφορά δωρεάν βιβλίων και γραφικής ύλης, το συσσίτιο, την προσφορά υποτροφιών σε μεγάλη «κλίμακα» και στο εσωτερικό και στο εξωτερικό, την ύπαρξη μιας νοσοκόμας στην εκπαίδευση άρρεν και θήλυ, την δυνατότητα ανταλλαγής μαθητών σε εσωτερικό και εξωτερικό μέσω του κράτους.¹³³ Στο σημείο αυτό αξίζει να τονιστεί πως η Λαϊκή Παιδεία συντέλεσε στο να ανυψώσει ηθικά και πνευματικά τον εργαζόμενο λαό να ζει ελεύθερα έχοντας όλα τα προνόμια και τις δυνατότητες να εξελιχθεί και να επιβιώσει σε μια Ελλάδα που οι άθλιες και φρικαλέες συνθήκες του πολέμου, οδηγούσε τους ανθρώπους στην περιθωριοποίηση και την αποξένωση.¹³⁴ Η Ρόζα Ιμβριώτη χαρακτήρισε την Λαϊκή Παιδεία ως παραχάραξη μιας ουτοπικής Δημοκρατικής Παιδείας.¹³⁵

3.3. Η Δίκη των Τόνων

Οι εκπαιδευτικοί της μέσης εκπαίδευσης παρακολουθούσαν τις καταστάσεις που είχαν δημιουργηθεί και αμέσως κινητοποιήθηκαν εφαρμόζοντας παραστάσεις στους αρμόδιους και πετυχαίνοντας με αυτό τον τρόπο να ιδρύσουν τα παιδικά συσσίτια. Οι εκπαιδευτικοί προσπαθούσαν να έχουν τον έλεγχο στην παραλαβή των τροφίμων και, έπειτα, στην παρασκευή και διανομή του κάθε συσσιτίου. Με την ενέργειά τους έλαβαν παίρνουν μέρος στον εορτασμό της επετείου της 25^{ης} Μαρτίου του 1942, στο μεγαλύτερο συλλαλητήριο για την αναβολή της πολιτικής επιστράτευσης. Τέλος, οι εκπαιδευτικοί έπαιρναν μέρος σε κάθε εκδήλωση που είχε ως απώτερο σκοπό και ιδέα τη βελτίωση και την ενίσχυση της θέσης των δημοσίων

¹³³ Χρήστος Κάτσικας & Κώστας Ν. Θεριανός, *ό. π.*, σ. 182-183.

¹³⁴ Σήφης Μπουζάκης, Χρήστος Τζήκας, Κώστας Ανθόπουλος, *Η κατάρτιση των Δασκάλων-Διδασκαλισσών και των Νηπιαγωγών στην Ελλάδα*, Αθήνα 2002, τ. 1, σ. 35.

¹³⁵ Ρόζα Ιμβριώτη, *ό. π.*, σ. 38.

υπαλλήλων και τη σωτηρία του λαού από την τρομοκρατία των κατακτητών. Οι καθηγητές, με αυτές τις κινήσεις, θέτουν σε κίνδυνο τον εαυτό τους, καθώς πλέον το ενδιαφέρον είναι στραμμένο στο δίκαιο του λαού και τη σωτηρία της ζωής των μαθητών τους. Αρχικά, ο Μιχάλης Πετρόπουλος και ο Θεμιστοκλής Παρασκευόπουλος, που υπηρετούσε στη σχολή του Πειραιά, συλλαμβάνονται μαζί με άλλους 28 ανθρώπους από την Γκεστάπο, στις αρχές Δεκεμβρίου του 1942 και ύστερα από φρικτά και ανατριχιαστικά βασανιστήρια, εκτελέστηκαν. Το γεγονός αυτό άνοιξε τον δρόμο για μία σειρά εκτελέσεων που πραγματοποιήθηκαν έπειτα από την σύλληψη σε πορείες κι άλλα καταστήματα. Πρέπει να τονιστεί πως χιλιάδες άνθρωποι υπέφεραν και δεινοπάθησαν τες. Άραγε υπήρχε στατική και ουσιώδη μόρφωση; Υπολογίζεται πως με τις επικρατούσες συνθήκες περίπου 600.000 παιδιά δεν πήγαν καθόλου στο σχολείο. Τα ορφανά παιδιά στάθηκαν σε αγροτικές οικογένειες στην επαρχία με τη αγωγή και φροντίδα του Ερυθρού Σταυρού και του Παραρτήματος Αποθεραπείας και Αποκατάστασης Παιδιών (ΠΙΚΠΑ). Η τύχη τους, βέβαια, ήταν διαφορετική καθώς πολλά από αυτά γύρισαν στους δρόμους αναζητώντας στους σκουπιδοτενεκέδες «για κανένα μεροκάματο, καμιά φλούδα φρούτου» προκειμένου να τραφούν.¹³⁶

Στις 28 Σεπτεμβρίου του 1941 το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος (ΚΚΕ) μαζί με άλλα μικρότερα κόμματα ίδρυσαν το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο (ΕΑΜ) όπως αναφέρθηκε και αναλύθηκε διεξοδικά σε προηγούμενο κεφάλαιο. Το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο (ΕΑΜ) έχοντας ως πρωταρχικό στόχο την υλοποίηση και την πραγμάτωση των αιτημάτων, ίδρυσε, θεμελίωσε και συγκρότησε τον Εθνικό Λαϊκό Απελευθερωτικό Στρατό (ΕΛΑΣ). Σταδιακά και μέχρι τον Μάρτιο του 1944, το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο (ΕΑΜ) είχε οχυρώσει την Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης (ΠΕΕΑ), ένα ισχυρό πολιτικό και κεντρικό όργανο προκειμένου να συντονίζει τις ενέργειες για την απόκτηση της εθνικής απολύτρωσης, αυτονομίας και απελευθέρωσης, αλλά ταυτόχρονα και να αναλάβει την υπερτονική διοίκηση των ελεύθερων περιοχών της χώρας, με εξέχοντα πρόεδρο τον καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών, Αλέξανδρο Σβάλο.¹³⁷

Η Φιλοσοφική Σχολή των Αθηνών προσπαθούσε να διαδώσει στις κυβερνήσεις του Γεώργιου Γσολάκογλου και του Γεωργίου Ράλλη την κατάσταση σχετικά με τη λειτουργία των συσσιτίων για τους φοιτητές που πέθαιναν από την πείνα, αλλά και να

¹³⁶ Χάρης Σακελλαρίου, *ό. π.*, σ. 28-30

¹³⁷ Χρήστος Κάτσικας & Κώστας Ν. Θεριανός, *ό. π.*, σ. 180-181.

πραγματευτεί τη γνωστή Δίκη των Τόνων, του καθηγητή Ιωάννη Κακριδή διότι υποστήριξε σε ένα σύγγραμμα του το μονοτονικό σύστημα και έτσι του επιβλήθηκε η πειθαρχική ποινή της προσωρινής απόλυσης δύο μηνών, μία απόφαση πειθαρχικού συμβουλίου στις 11 Ιουλίου του 1942. Η Δίκη των Τόνων που ονομάστηκε ως δική του πνευματικού πολιτισμού, έδωσε το μέτρο της αξίας και του της ολοκληρωτικής διέγερσης και φλόγας των καθηγητών του πανεπιστημίου, προκειμένου να αναδείξει τον φανατισμό που δίπλωσε και την επιστημοσύνη τους, ώστε να αποκοπούν από τα προβλήματα του λαού και των φοιτητών και να τονιστεί η αδιαφορία τους σχετικά με αυτά.¹³⁸ Ο καθηγητής της αρχαίας φιλολογίας, Ιωάννης Κακριδής, έγραψε τα πονήματα του σχετικά με την ελληνική κλασική παιδεία και εξέδωσε ερμηνευτικά σχόλια στον επιτάφιο του Θουκυδίδη στη δημοτική γλώσσα εφαρμόζοντας απλοποιημένα το μονοτονικό σύστημα προκαλώντας έτσι την διχόνοια απέναντι στους συντηρητικούς συναδέλφους του. Λέγεται δε ότι ο Ιωάννης Κακριδής είχε ασκήσει άμεση επίδραση και επιρροή στους φοιτητές του.¹³⁹

Μάρτυρες της κατηγορίας σε αυτή τη δίκη υπήρξαν ο παιδαγωγός καθηγητής του πανεπιστημίου, Νικόλαος Εξαρχόπουλος, που χαρακτήρισε στην κατάθεση του «*απαγωγέα*» τον Ιωάννη Κακριδή και την αντίληψη περί καταργήσεως των τόνων «*εγκληματική*». Το 1920 θεώρησε αντεθνικά τα «Ψηλά Βουνά» του Ζαχαρία Παπαντωνίου και το «Αλφαβητάρι με τον Ήλιο» απαιτώντας να μην διδαχθούν στα σχολεία. Έτσι η Δημοκρατία μακροθυμεί.¹⁴⁰ Ο κοσμήτορας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, Φαίδων Κουκουλές, με κείμενο του προς την πρυτανεία του πανεπιστημίου, στις 27 Νοεμβρίου του 1941, κατηγορεί τον Ιωάννη Κακριδή, μειώνοντας και εξευτελίζοντας την αξία του κλασικού πολιτισμού απλουστεύοντας την ιστορική ορθογραφία. Αμέσως, τον Δεκέμβριο του 1941 η Σύγκλητος της Φιλοσοφικής Σχολής πλησιάζει τον Ιωάννη Κακριδή με σκοπό την απόλυση.¹⁴¹ Αναγράφοντας ως εξής: «*Η Σύγκλητος λαβούσα υπ' όψει την απόφασιν της Φιλοσοφικής Σχολής ... Αποφασίζει ... Να παραπεμφθή ο καθηγητής κ. Ι. Κακριδής εις το αρμόδιον Πειθαρχικόν Συμβούλιον και να διαβιβασθή εις τό Υπουργείον της Εθνικής Παιδείας η έγγραφος καταγγελία της Φιλοσοφικής Σχολής με την ευχήν της απολύσεως...*» και «*Το Πειθαρχικόν Συμβούλιον... Σκεφθέν κατά τον Νόμον... Επιβάλλει εις τον Ιωάννην*

¹³⁸ Χάρης Σακελλαρίου, *ό. π.*, σ. 30.

¹³⁹ Χρήστος Κάτσικας & Κώστας Ν. Θεριανός, *ό. π.*, σ. 185-186

¹⁴⁰ Χάρης Σακελλαρίου, *ό. π.*, σ. 30-31.

¹⁴¹ Χρήστος Κάτσικας & Κώστας Ν. Θεριανός, *ό. π.*, σ. 186.

*Κακριδών, Καθηγητήν του Πανεπιστημίου Αθηνών, δια την εν των κατηγορητηρίω αναφερομένην παράβασιν, ως αύτη περιορίζεται εν τη ενάτη σκέψει της παρούσης, την πειθαρχικήν ποινήν της προσωρινής απολύσεως δύο μηνών καθ τα τέλη της παρούσης... ».*¹⁴² Ο Σωκράτης Κουγέας, επίτιμος καθηγητής της Φιλοσοφικής Σχολής, ανέφερε και έκρινε ότι η παραπομπή του Ιωάννη Κακριδή δεν οφείλετε κατ' αποκλειστικότητα στο γεγονός πως ήθελε να διδάσκει αντεθνικά περιεχόμενα, αλλά το ότι προκάλεσε την απληστία και την δυσαρέσκεια των συναδέλφων του, διότι ήτο ο πρώτος δημοτικιστής και ικανός και άξιος επιστήμων φιλόλογος που κατείχε την ιδιότητα του πανεπιστημιακού δασκάλου αποκομώντας και αποκτώντας την εκτίμηση και την προτίμηση των φοιτητών του.¹⁴³

Επιπλέον, είχε ψηφιστεί ένα έγγραφο του κοσμήτορα της Φιλοσοφικής Σχολής, Φαίδων Κουκουλέ, προς την πρυτανεία του Πανεπιστημίου Αθηνών στις 27 Νοεμβρίου του 1941. Το έγγραφο αυτό αναφερόταν στις τρεις συνεδρίες που διεκπεραιώθηκαν στην Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, όπου εξετάστηκε, μεταξύ των άλλων, και η βαθιά εθνική συνείδηση σχετικά με την περίφημη δίκη των τόνων. Ο καθηγητής Ιωάννης Κακριδής σε μία ομιλία του στη Θεσσαλονίκη, αναφέρθηκε στη μεταβολή του συστήματος της ορθογραφίας και στην κατάργηση των τόνων και των πνευμάτων προκειμένου να διαφυλαχθεί και να διασωθεί το περιεχόμενο της ιδέας που πρόσβευε ώστε να μειωθεί η αληθινή αξία της κλασικής παιδείας και να κλονιστεί η πίστη των φοιτητών της Φιλοσοφικής Σχολής, που θα αποτελούσε σημαντική τη βάση της μόρφωσης του έθνους και της απόκτησης της εθνικής κληρονομιάς. Η πίστη αυτή θα αποτελούσε αναπόσπαστο σημαντικό κλώνο για να αναγνωριστεί η μορφωτική δύναμη σε πανελλαδικό και ευρωπαϊκό επίπεδο. Μεταξύ των άλλων αναφέρονται τα εξής: « (α) Αντί της επαγγελομένης διευκολύνσεως δια την εκμάθησιν της μητρικής γλώσσης αυξάνονται αι δυσχέρειαι των μανθανόντων αυτήν... (β) Αποκόπτεται εις επί πλέον δεσμός εκ των ενούτων τον αρχαίον ελληνικόν κόσμον με το νεώτερον και διανοίγεται χάσμα βαθύ μεταξύ της αρχαίας ελληνικής γλώσσης και της νεωτέρας, ήτις είναι άμεσος εξέλιξις εκείνης, αφ' ού οι μαθηταί οι το πρώτον διδασκόμενοι την αρχαίαν ελληνικήν θα αντιλαμβάνωνται πόσον βαθεία διαφορά υπάρχει μεταξύ της ορθογραφίας της αρχαίας ελληνικής γλώσσης και της νεωτέρας... ».¹⁴⁴

¹⁴² Αλέξης Δημαράς, *ό. π.*, σ. 197, 202.

¹⁴³ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. 16 (2008), σ. 548.

¹⁴⁴ Αλέξης Δημαράς, *ό. π.*, σ. 193-195.

Η ελληνική εκπαίδευση ως θεσμός φαίνεται να υπολογίζεται σε υπέρτατη εξουσία, η οποία θα συμβάλλει στην οργάνωση και εξέλιξη των πολιτειακών θεσμών, μέχρι ώπου ο ελληνικός λαός αναλάβει την εκμετάλλευση των πλουτοπαραγωγικών πηγών της χώρας. Πρόκειται για μια παιδεία που προάγει, αδιαμφισβήτητα, τον πνευματικό πολιτισμό της χώρας ως ελεύθερος λαός με ελεύθερη βούληση. Με τον όρο εκμετάλλευση, όμως, υποδηλώνεται μία ιδεολογία που δεν συμβιβάζεται με τις έννοιες των αρχών της δημοκρατίας και της ελευθερίας. Ηθελήμενα ή μη, ο πιο ουσιώδης παράγωγος της χώρας μας είναι ο ανθρώπινος νους, τον οποίο ο καθένας θα έπρεπε να αξιοποιεί άρρηκτα ως προς κάποιο όφελος.¹⁴⁵

3.4. Οι δραστηριότητες της Πολιτικής Επιτροπής Εθνικής Απελευθέρωσης (ΠΕΕΑ)

Στις 10 Μαρτίου του 1944 ιδρύθηκε η Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης (ΠΕΕΑ).¹⁴⁶ Ύστερα από πρωτοβουλία της Ενιαίας Πανελλαδικής Οργάνωσης Νέων (ΕΠΟΝ) άνοιξαν και επαναλειτουργήσαν τα κλειστά, από τους κατακτητές, σχολεία. Θεσμοθετήθηκαν δηλαδή σχολικές εγκαταστάσεις και λαϊκές δημοτικές βιβλιοθήκες ενώ λειτούργησαν και τα παιδαγωγικά φροντιστήρια που εκπαίδευαν δασκάλους. Αρχισαν να διαδίδονται και να περιστρέφονται αναγνωστικά εγχειρίδια, σε μία προσπάθεια να συνδεθεί μία νέα εκπαιδευτική πραγματικότητα για τον ελληνικό κόσμο. Προκειμένου, όμως, να αντιμετωπιστεί άμεσα το ζήτημα της έλλειψης δασκάλων στις επαρχίες, η Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης (ΠΕΕΑ) ίδρυσε δύο παιδαγωγικά φροντιστήρια με γνώμονο την σύνταξη και την εκπαίδευση προσωρινών δασκάλων για τα δημοτικά σχολεία στην χώρα. Λέγεται πως το ένα απ' αυτά τα φροντιστήρια λειτουργούσε στο Καρπενήσι της Ευρυτανίας και τ' άλλο στο χωριό Τύρνα στην Πίνδο.¹⁴⁷ Η ενέργεια αυτή πραγματοποιήθηκε στις 8 Ιουνίου του 1944 προκειμένου να αποτελέσουν τα φροντιστήρια αυτά σύντομα επισύναπτα σεμινάρια για την ορθή και αξιοκρατική κατάρτιση και εκπαίδευση των δασκάλων, οι οποίοι θα διορίζονταν στα Πρωτοβάθμια Σχολεία της χώρας.¹⁴⁸ Σε αυτά τα φροντιστήρια διευθυντές ορίστηκαν ο Κώστας Σωτηρίου και ο Μιχάλης Παπαμαύρος αντίστοιχα, ενώ διευθύντρια του δευτέρου η Ρόζα ιμβριώτη. Η έναρξη

¹⁴⁵ Γρηγόρης Λ. Παγκάκης, *ό. π.*, σ. 90-91.

¹⁴⁶ Σήφης Μπουζάκης, *ό. π.*, σ. 92.

¹⁴⁷ Χρήστος Κάτσικας & Κώστας Ν. Θεριανός, *ό. π.*, σ. 184-185.

¹⁴⁸ Σήφης Μπουζάκης, Χρήστος Τζήκας, Κώστας Ανθόπουλος, *ό. π.*, τ. 1, σ. 34.

του παιδαγωγικού φροντιστηρίου του Καρπενησίου πραγματοποιήθηκαν στις αρχές Ιουλίου του 1944 με βασικό λέκτορα τον Μιχάλη Παπαμαύρο, ενώ το φροντιστήριο της Τύρνας δραστηριοποιήθηκε από τις 15 Ιουλίου έως τις 10 Οκτωβρίου του 1944.¹⁴⁹ Αμέσως μετά την εθνοσυνέλευση των Κορυτσάδων, η Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης (ΠΕΕΑ) ανέλαβε το έργο της ανόρθωσης και ανασυγκρότησης της Ελληνικής εκπαίδευσης, ένα έργο ιδιαίτερα δυσνόητο λόγω της έλλειψης της απαραίτητης υποδομής.¹⁵⁰ Το καλοκαίρι του 1943, η Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης (ΠΕΕΑ), χαρακτηριζόμενη και ως «Κυβέρνηση του Βουνού» ασχολήθηκε με το ζήτημα της ίδρυσης Παιδαγωγικών Φροντιστηρίων, στα οποία θα φοιτούσαν προσωρινοί δάσκαλοι και θα διδάσκονταν παιδαγωγικά μαθήματα κατάρτισης.¹⁵¹ Στις 20 Ιουλίου του 1944, πραγματοποιήθηκε ένα παιδαγωγικό συνέδριο της Λάσπης προκειμένου να ψηφιστούν και να αποφασιστούν νέες βλέψεις για τα εκπαιδευτικά διατάγματα της Ελεύθερης Ελλάδας. Πέρα των όλων προσεγγίσεων, συζητήθηκε να ενταχθεί το σχολείο, τόσο η Μέση, όσο και η Δημοτική εκπαίδευση, στον απελευθερωτικό και απολυτρωτικό αγώνα και να αναγνωριστεί.¹⁵²

3.5. Τα Παιδαγωγικά Φροντιστήρια

Σκοπός της ίδρυσης των Παιδαγωγικών Φροντιστηρίων είναι ο καταρτισμός των προσωρινών εκπαιδευτικών για τα δημοτικά σχολεία (πρώτου βαθμού) στην Ελεύθερη Ελλάδα. Στα Παιδαγωγικά Φροντιστήρια φοιτούν προσωρινοί εκπαιδευτικοί που κατέχουν παιδαγωγική και επιμορφωτική επάρκεια, καθώς και νέοι τελειόφοιτοι γυμνασίου, που κύρια επιθυμία τους είναι η πρόσληψη και ο διορισμός σε σχολεία πρώτου βαθμού. Τα μαθήματα που θα διδαχτούν οι σπουδαστές των Παιδαγωγικών Φροντιστηρίων κατανέμονται ως εξής: Παιδαγωγικά, Ψυχολογία και Διδακτική, Νέα Ελληνική και θέματα Ελληνικής Ιστορίας. Σε κάθε Παιδαγωγικό Φροντιστήριο εγγράφονται περίπου 40-50 σπουδαστές στο σύνολο. Σύμφωνα με το διάταγμα του γραμματέα της Ελληνικής Παιδείας, Πέτρου Κόκκαλη, το διδακτικό προσωπικό κάθε παραρτήματος θα αποτελείτο από έναν παιδαγωγό που θα αναλάβει θέση προϊσταμένου και, ως επί το πλείστον, από 3-4 φιλόλογους, καθηγητές και δασκάλους. Το αξιοσημείωτο δε της όλης διεργασίας είναι πως οι απόφοιτοι των Παιδαγωγικών

¹⁴⁹ Χρήστος Κάτσικας & Κώστας Ν. Θεριανός, *ό. π.*, σ. 185.

¹⁵⁰ Σήφης Μπουζάκης, *ό. π.*, σ. 92-93.

¹⁵¹ ΙΕΕ, *ό. π.*, τ. 16 (2008), σ. 549.

¹⁵² Ρόζα Ιμβριώτη, *ό. π.*, σ. 17-18.

Φροντιστηρίων θα διορίζονται προσωρινά ως δάσκαλοι. Ωστόσο, για να μονιμοποιηθούν θα πρέπει να ακολουθήσουν μια συγκεκριμένη διαδικασία που σχετίζεται με την μετεκπαίδευση ύστερα από ειδική νόμιμη πράξη.¹⁵³

Ενώ λειτουργούσαν τα παιδαγωγικά φροντιστήρια, αναγράφονται από την Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης (ΠΕΕΑ) δύο αναγνωστικά βιβλία με τίτλους «*Αετόπουλα*» και «*Ελεύθερη Ελλάδα*». Και τα δύο έργα τυπώθηκαν στο τυπογραφείο των αντιστασιακών εκδηλώσεων στα βουνά, σε περισσότερα από 100.000 αντίτυπα και χορηγήθηκαν σε όλα στα ελληνόπουλα της Ελεύθερης ανεξάρτητης Ελλάδας. Άλλη μία αξιόλογη οργάνωση ήταν το παιδαγωγικό συνέδριο στη Λάσπη της Ευρυτανίας στις 20 Ιουλίου του 1944, στο οποίο οι αντιπρόσωποι των εκπαιδευτικών συζήτησαν τις εμπειρίες τους. Αξίζει να σημειωθεί ότι συμμετείχαν 100 αντιπρόσωποι από 20 συλλόγους.¹⁵⁴

¹⁵³ Σήφης Μπουζάκης, Χρήστος Τζήκας, Κώστας Ανθόπουλος, *ό. π.*, τ. 1, σ. 183.

¹⁵⁴ Χρήστος Κάτσικας & Κώστας Ν. Θεριανός, *ό. π.*, σ. 185.

Δ' Κεφάλαιο

Η εκπαιδευτικές αλλαγές την περίοδο του Εμφυλίου Πολέμου

4.1. Η εκπαιδευτική εξαθλίωση

Με το τέλος του Β' Παγκόσμιου Πολέμου, όλοι οι πολιτισμένοι λαοί της Ευρώπης και οι κυβερνήσεις αποφασίζουν να συνθηκολογήσουν και να ζήσουν μία περίοδο ειρήνευσης. Η απόφαση αυτή συνδέεται άρρηκτα με την ανασύσταση και αναμόρφωση του εκπαιδευτικού συστήματος. Η αλλαγή αυτή σε συνάρτηση με την θεμελίωση της παιδείας παρατηρείται και στην Ελεύθερη Ελλάδα.

Πιο συγκεκριμένα, η μεταβολή που συντελείται στις καθημερινές συνθήκες διαβίωσης σε όλους τους τομείς της δραστηριότητας του ανθρώπου, από διάφορες πολιτικοκοινωνικοοικονομικές επιδράσεις και, ταυτόχρονα, φιλοσοφικά ρεύματα συνδέονται με διάφορες μεταβάσεις και καινοτομίες στον προσανατολισμό, προκειμένου να δημιουργηθεί ένα εκπαιδευτικό σύστημα το οποίο θα αποβλέπει στη συγκρότηση και τη διαμόρφωση του ιδανικού και χρηστού πολίτη για την κοινωνία αλλά και κάτι πιο ευρύτερο, το οποίο θα λειτουργεί με την εθιμοτυπία την αρχή της οικουμενικότητας, της καθολικότητας, της παγκοσμιοτητας και του ανθρωπισμού.

Η ύπαρξη της ειρήνης αποτελεί σπουδαίο θεμέλιο για την ανασύσταση και την επιβίωση του πλανήτη. Η προσαρμογή στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον συντελεί πρωταρχικό παράγοντα των οποιωνδήποτε εκπαιδευτικών μεταβολών της μεταπολεμικής περιόδου. Πρόκειται, ενδεχομένως, για μία περίοδο όπου η πορεία για την επίτευξη του στόχου δεν μπορεί παρά να διέρχεται μέσα από το εκπαιδευτικό σύστημα, καθώς έτσι δημιουργείται μία ενωμένη Ευρώπη, που συνεχώς σταδιακά αποκτά και κερδίζει εθνικό έδαφος. Το γεγονός ότι η Ελλάδα μπόρεσε ή όχι να συνδράμει άμεσα στην αναγκαιότητα της μεταβολής και επιβολής του εκπαιδευτικού συστήματος, δεν παίζει κανένα απαραίτητος ρόλο, καθώς η παιδεία κατάφερε να εκσυγχρονιστεί, σύμφωνα με τις ανάγκες της εποχής, όπως αποτυπώνεται στο νόμο 1823/1951 που όριζε η επιτροπή Παιδείας του 1958, το διάταγμα 3971/1959 και τον νόμο 4379/1964.¹⁵⁵

Κατά την περίοδο του Εμφυλίου Πολέμου ψηφίστηκαν κάποιοι αναγκαστικοί νόμοι, όπως ο νόμος 388/1948, ο οποίος σχετιζόταν με την μακροπρόθεσμη καταβολή διδάκτρων και εκπαιδευτικών κινήσεων και την υποδοχή διδακτικού προσωπικού στα

¹⁵⁵ Γρηγόρης Α. Παγκάκης, *ό. π.*, σ. 91-92.

σχολικά δίκτυα μέσα από τις δημοτικές κοινότητες κάθε περιοχής, κάτι που επιδεικνύει ολοφάνερα ποιος είχε τη δυνατότητα άσκησης του εκπαιδευτικού επαγγέλματος. Όσον αφορά τους εκπαιδευτικούς που εργάζονταν ήδη, η κατάσταση δεν ήταν καλύτερη, καθώς κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου Πολέμου απολύθηκαν περίπου 4.800 εκπαιδευτικοί από τα σχολεία, γεγονός που δείχνει πώς το εκπαιδευτικό σύστημα είχε κλονιστεί και ολοφάνερα δημιουργούσε αινίγματα στον εξέλιξη και την πρόοδο της εκπαιδευτικής διαδικασίας.¹⁵⁶

Μέσα στη δίνη και ανοικτές πληγές του Εμφυλίου Πολέμου, η ελληνική παιδεία υπέστη σοβαρές απώλειες τόσο σε ανθρώπινο δυναμικό με διώξεις, εκκαθαρίσεις και ανθρώπινες απώλειες, όσο και σε πόρους, με την ακινητοποίηση των κονδυλίων για τη λειτουργία της δημοσίας εκπαίδευσης μέσα σε συνθήκες πολέμου, ώστε να παραμείνει σε εκκρεμότητα το αίτημα αναδιοργάνωσης και ανοικοδόμησης της εκπαιδευτικής ακολουθίας, που αποτελούσε και την πιο ουσιαστική μεταρρύθμιση και αλλαγή στα πλαίσια του εκσυγχρονισμού της χώρας.¹⁵⁷ Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί μία σημαντική κριτική που άσκησε ο Αμίλκας Αλιβιζάτος σχετικά με τα πανεπιστημιακά προβλήματα, σε ένα κείμενο το οποίο αναφερόταν στα εκπαιδευτικά δρώμενα της περιόδου του Εμφυλίου Πολέμου. Το εκπαιδευτικό σύστημα πέρασε σε μία διαδικασία αναδημιουργίας και αναδιαμόρφωσης, καθώς τα προβλήματα που έπλητταν τη χώρα ήταν αναρίθμητα. Η χώρα μας έχοντας περάσει από αυταρχικά καθεστώτα, αλλά και από περιόδους κατοχής και εθνικής αντίστασης, άρχισε να αντιμετωπίζει στο εσωτερικό αρρυθμία και μία ηθική και πνευματική εξασθένηση απέναντι στο αγαθό, το δίκαιο, το ακριβές, το ορθό και το ευπρεπές.

Η χώρα προσπαθούσε εδώ και χρόνια να επιστρέψει σε μία ευθυγράμμιση σχετικά με την εκπαιδευτική εξασθένηση. Ωστόσο, σε κάθε αληθινό πολιτισμένο έθνος, ο πολιτισμός αρχίζει πρώτα απ' όλα από την παιδεία και την αγαλλίαση της ψυχής. Την περίοδο εκείνη, όμως, δεν υπήρχε καμία ηθική και πνευματική πνοή, καμία διάθεση για μόρφωση και εξέλιξη, προκειμένου τα λάθη του παρελθόντος να αποτελέσουν σημαντικό κλαδί για διόρθωση και βελτίωση. Υπό αυτές τις συνθήκες, λοιπόν, πως θα κατορθώσει μία χώρα να ακολουθήσει συνετά μία νέα κατεύθυνση, η οποία θα έφερνε ένα πιο επιθυμητό αποτέλεσμα στον τομέα της ηθικής, πνευματικής και υλικής διαπαιδαγώγησης; Μία χώρα η οποία αδυνατούσε να ισορροπήσει το

¹⁵⁶ Αθανάσιος Τ. Καραφύλλης, *Νεοελληνική εκπαίδευση: Δύο αιώνες μεταρρυθμιστικών προσπαθειών*, Αθήνα 2013, σ. 145-147.

¹⁵⁷ ΙΕΕ, *ό. π.*, τ. 16 (2008), σ. 549-550.

σταθερό της χαρακτήρα και με την αποφασιστικότητά της κωλύοταν να διακρίνει το δίκαιο από το άδικο και το ορθό από το κακό, αποτελεί μείζον θέμα της εκπαίδευσης και κατά δεύτερο λόγο αποτελεί θέμα πνευματικής και τεχνικής μόρφωσης. Η μόρφωση που θα μπορούσε να εξελίξει την πραγματική αντίληψη του ανθρώπου ήταν η πανεπιστημιακή, γιατί δεν θεωρούνταν μόνο η βάση της μόρφωσης του λαού, αλλά, κατά κύριο λόγο, η νόσος του πανεπιστημίου.¹⁵⁸

4.2. Το Κεντρικό Διοικητικό και Γνωμοδοτικό Συμβούλιο Εκπαίδευσης (ΚΔΓΣΕ)

Από την εφημερίδα της κυβερνήσεως ανακοινώθηκαν τα βασιλικά διατάγματα των περιόδων 7 Μαΐου 1948 και 10 Αυγούστου 1949, με τα οποία αποφασίστηκε η ίδρυση του Κεντρικού Διοικητικού και Γνωμοδοτικού Συμβουλίου Εκπαιδύσεως (ΚΔΓΣΕ), με απώτερο σκοπό την εποπτεία των εκπαιδευτικών, που θα στόχευε στην ιδεολογική πολιτική και κοινωνική ασχολία τους στην εκπαιδευτική διαδικασία. Το Κεντρικό Διοικητικό και Γνωμοδοτικό Συμβούλιο Εκπαίδευσης (ΚΔΓΣΕ) θα είχε την αρμοδιότητα εκπόνησης, σύνταξης και δημοσίευσης των αναλυτικών διδακτικών προγραμμάτων όλων των εκπαιδευτικών σχολικών επιπέδων, καθώς και τον έλεγχο και την εποπτεία των επιθεωρητών. Ωστόσο, το Κεντρικό Διοικητικό και Γνωμοδοτικό Συμβούλιο Εκπαίδευσης (ΚΔΓΣΕ) εναρμονίστηκε μόνο με την πρώτη αρμοδιότητα, δηλαδή τον έλεγχο των διδασκόντων, αφού δεν μπόρεσαν να συνταχθούν, εκείνη την χρονική περίοδο, νεότερα αναλυτικά προγράμματα.¹⁵⁹ Αξίζει να υπογραμμιστεί πως κατά την περίοδο 1946 έως 1947, το σχολικό έτος διήρκεσε περίπου 7,5 μήνες, από τη 1 Οκτωβρίου του 1946 έως τον Ιούνιο του 1947.¹⁶⁰

4.3. Η βάση της εκπαίδευσης και η έκδοση νομοσχεδίων

Όπως προαναφέρθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο, ένα από τα βασικότερα στοιχεία της εκπαιδευτικής λειτουργίας θα αποτελούσε η εκπόνηση εργασίας, η οποία θα συνδεόταν με την φυσική ατμόσφαιρα του σχολείου, καθώς η εκπαίδευση και η μόρφωση δεν θα βασιζόταν μόνο στην επιστήμη αλλά και στην τέχνη, επιδιώκοντας να δοθεί στο παιδί και, γενικά, στο άτομο μια πιο καλαισθητική και συγκροτημένη

¹⁵⁸ Αλέξης Δημαράς, *ό. π.*, σ. 213-215.

¹⁵⁹ Αθανάσιος Τ. Καραφύλλης, *ό. π.*, σ. 147.

¹⁶⁰ Αλέξης Δημαράς, *ό. π.*, σ. 207-208.

μόρφωση. Ακολουθώντας και αξιοποιώντας μία συγκεκριμένη διδακτική ενότητα, το περιεχόμενο της εκπαίδευσης σε όλες τις βαθμίδες διαμορφώθηκε σε θέματα, τα οποία αντλούνταν από την κοινωνική ζωή του μαθητή. Έτσι το μάθημα συνδεόταν με καθημερινή ατομική εμπειρία των μαθητών προκειμένου να μελετήσει, κατά κάποιο τρόπο, τις επιστήμες και τις τέχνες. Στην τελευταία τάξη του Δεύτερου Κύκλου σπουδών τα θέματα θα ήταν περισσότερο ετυμολογικά εστιάζοντας στα μεταφορικά μέσα, τα εκπαιδευτικά ταξίδια, τις ερευνητικές και ομαδικές εργασίες μέσα από την διεκπεραίωση αναζήτησης και έρευνας πηγών από τον τόπο των μαθητών κ.α.¹⁶¹

Πριν τελειώσει ο πόλεμος, στην Ελλάδα γινόταν προσπάθεια οργάνωσης ενός εκπαιδευτικού συστήματος που θα ανταποκρίνεται στις ανάγκες και τις προσδοκίες της Νέας Ελλάδας. Ωστόσο, η δικτατορία, η κατοχή, η αντίσταση, ο εμφύλιος πόλεμος θα έπρεπε να αποτελέσουν την αιτία για ένα νέο ξεκίνημα, για μία νέα αλλαγή που θα συνέλαβαν στην ουσιαστική μετατροπή και μεταβολή προς τη βελτίωση της εκπαιδευτικής πολιτικής, κάτι το οποίο δεν ήταν εφικτό.¹⁶² Παρόλο που το 1945 έγινε μία προσπάθεια από τον Ευάγγελο Παπανούτσο, γενικό διευθυντή του Υπουργείου Παιδείας, να αναγνωριστεί η δημοτική γλώσσα, το αίτημα αυτό απορρίφθηκε από τον αντιβασιλέα Δαμασκηνό, ένα στάδιο πριν την υπογραφή. Παρόλο που το αίτημα του Ευάγγελου Παπανούτσου συντέλεσε στο να εγκριθεί από την κυβέρνηση νομοσχέδιο που προέβλεπε τη χρήση της στην εκπαίδευση, ο Δαμασκηνός αρνήθηκε να υπογράψει σε μία περίοδο που η χώρα χαρακτηριζόταν από ένα εκπαιδευτικό σύστημα άκρως συντηρητικό.

Το 1949 επί υπουργίας του Κωνσταντίνου Τσάτσου έγινε μία δεύτερη προσπάθεια σύνταξης ενός νομοσχεδίου, το οποίο προέβλεπε την διαίρεση της Μέσης Εκπαίδευσης σε δύο κύκλους και την κατάργηση των εισαγωγικών εξετάσεων προς τα πανεπιστήμια με τη συγκρότηση εκπαιδευτικού τμήματος. Το σχέδιο αυτό δεν ψηφίστηκε στη Βουλή, καθώς προκάλεσε έντονες πανεπιστημιακές αντιδράσεις. Το 1946 αποφασίστηκε η ίδρυση του Μορφωτικού Συλλόγου «Αθηναίων» με τη «Σχολή των Ελευθέρων Σπουδών», που λειτούργησε επιτυχώς έως το 1967. Στόχος του Μορφωτικού Συλλόγου ήταν να ικανοποιήσει και να υλοποιήσει εντελεχέστερα την ανάγκη για μια εθνικοκοινωνική παιδεία, που θα βασίζεται, κατά κύριο λόγο, στη

¹⁶¹ Χρήστος Κάτσικας & Κώστας Ν. Θεριανός, *ό. π.*, σ. 181-184.

¹⁶² Καλλιόπη Στεργιάδου, «*Η εξέλιξη των συνταγματικών ρυθμίσεων για θέματα ανώτατης εκπαίδευσης στην Ελλάδα από το 1821 έως σήμερα*», στην ιστοσελίδα: *ΕΑΔΔ*, διαθέσιμο στο: <https://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/2355?lang=el#page/1/mode/2up>, Αθήνα 1992, σ. 126, ημερομηνία προσπέλασης 18 Μαρτίου 2022.

ουσιώδη μάθηση.¹⁶³ Στο Μορφωτικό Σύλλογο «*Αθηναίον*» διδάσκονταν μαθήματα αισθητικής, θεάτρου, νεοελληνικής γραμματολογίας και γραμματείας από εξέχουσες μορφές της σύγχρονης και νεότερης ιστορίας, όπως ο Κωνσταντίνος Δημαράς, Λίνος Πολίτης, Ευάγγελος Παπανούτσος, Μάνος Χατζηδάκης κ.α.¹⁶⁴ Ανάλογη ενέργεια επιτεύχθηκε και το 1951 στην Θεσσαλονίκη, με την ίδρυση της «*Μακεδονικής Καλλιτεχνικής Εταιρείας Τέχνης*», με κύριο εμπνευστή τον Λίνο Πολίτη.¹⁶⁵

Το τέλος του εμφυλίου πολέμου έφερε στην Ελλάδα μία περίοδο με πελώρια οικονομικά και κοινωνικοπολιτικά προβλήματα. Η περίοδος των διώξεων, των συλλήψεων, των εκτελέσεων αποτέλεσε συχνό φαινόμενο σε μία πολύ δυσχερή και ταπεινωτική περίοδο. Η κατάσταση στην εκπαίδευση δεν άλλαζε ιδιαίτερα, καθώς το ποσοστό των αναλφάβητων στη χώρα έφτασε και άγγιξε το 1/3 του συνολικού πληθυσμού, καθώς τα 95% των παιδιών αμέσως μετά την αποφοίτηση της δεν συνέχιζαν το σχολείο. Η Μέση Εκπαίδευση άρχισε σταδιακά να εξαφανίζεται. Ακόμα και στην φάση του Δημοτικού σχολείου περίπου το 60% των μαθητών διέκοπτε τη φοίτηση του στην Γ' ή Δ' τάξη του Δημοτικού, καθώς, όπως έχει προαναφερθεί, η προαγωγή στις επόμενες τάξεις γινόταν μέσω εξετάσεων.¹⁶⁶ Η Δημοτική εκπαίδευση προετοίμαζε την «*μαθητιώσαν νεολαίαν*» για τη φοίτηση στα πανεπιστημιακά ιδρύματα και αποτελούσε τη μοναδική ελπίδα για όσους σπούδαζαν να εξελιχθούν και να ακολουθήσουν μία ανοδική πορεία στη ζωή τους.

Το 1950 αξίζει να παρατηρηθεί ότι επανήλθε το ισχύον σύστημα της πληρωμής διδασκτρων. Το γεγονός αυτό αποδεικνύει την ανεπάρκεια του κράτους να παρέχει ισότιμη εκπαίδευση την εποχή εκείνη και να αποδείξει ότι η εκπαίδευση αντιπροσωπεύεται και πάλι στον κρατικό προϋπολογισμό. Από το σημείο αυτό και μετά η χώρα αρχίζει να ασχολείται περισσότερο με τον εκπαιδευτικό τομέα και έτσι σιγά-σιγά ο αναλφαβητισμός της χώρας μειωνόταν, γεγονός που είχε προκαλέσει μεγάλη θαυμασμό στο εσωτερικό για πολλά χρόνια.¹⁶⁷

¹⁶³ ΙΕΕ, ό. π., τ. 16 (2008), σ. 548-549.

¹⁶⁴ Αλέξης Δημαράς, ό. π., σ. 211-212.

¹⁶⁵ ΙΕΕ, ό. π., τ. 16 (2008), σ. 550.

¹⁶⁶ Αθανάσιος Τ. Καραφύλλης, ό. π., σ. 147-148.

¹⁶⁷ Καλλιόπη Στεργιάδου, ό. π., σ. 126-127, ημερομηνία προσπέλασης 2 Απριλίου 2022.

Ε΄ Κεφάλαιο

Οι Παιδαγωγικές Ακαδημίες (1936-1949)

5.1. Η ίδρυση των Παιδαγωγικών Ακαδημιών και των σχολών των Νηπιαγωγών

Τον 19ο αιώνα λειτουργούσαν τέσσερα δημόσια τριτάξια Διδασκαλεία και μερικά Υποδιδασκαλεία. Το 1834 ιδρύθηκε το Διδασκαλείο το οποίο έκλεισε το 1864. Το 1958 επανιδρύθηκε. Τα Διδασκαλεία της εποχής λειτουργούσαν δύο χρόνια.¹⁶⁸

Οι Παιδαγωγικές Ακαδημίες λειτούργησαν από την περίοδο 1983 μέχρι το 1989, προκειμένου να προετοιμάσουν τους εκπαιδευτικούς της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης που εργάζονται έως σήμερα στα ελληνικά δημοτικά σχολεία. Οι Παιδαγωγικές Ακαδημίες ήταν σχολές στις οποίες εκπαιδεύτηκαν οι δάσκαλοι και οι δασκάλες του ελληνικού πρωτοβάθμιου σχολείου για μία μεγάλη περίοδο της σύγχρονης και νεότερης ιστορίας. Οι Παιδαγωγικές Ακαδημίες αποτελούσαν έναν νέο τύπο σχολείου όπου ο Έλληνας εκπαιδευτικός εξασφάλισε τη γενική ουσιώδη μόρφωση που είχαν όλοι οι Έλληνες που σπούδαζαν επιστημονικά επαγγέλματα στις ανώτερες και ανώτατες σχολές, αφού στις Ακαδημίες αυτές εισάγονταν απόφοιτοι εξατάξιου γυμνασίου. Η Παιδαγωγική Ακαδημία διαρκούσε στο σύνολο 2 έτη, καθώς βασιζόταν στην αναγνωρισμένη γενική μόρφωση, την Πρωτοβάθμια και την Δευτεροβάθμια.

Στο ίδιο μοτίβο κινήθηκαν με καθυστέρηση το χρόνο οι Σχολές Νηπιαγωγών. Πρόκειται για σχολές που συσπειρώθηκαν και συστάθηκαν μεταπολεμικά. Στην αρχή λειτουργούσαν ως μονοετή παράρτημα της Παιδαγωγικής Ακαδημίας.¹⁶⁹ Την περίοδο 1946 έως 1947 λειτούργησαν τα ειδικά τμήματα Νηπιαγωγών μονοετούς φοιτήσεως, η Παιδαγωγική Ακαδημία Φλώρινας και το Γυμνάσιο Ξάνθης.¹⁷⁰

5.2. Η υπουργία του Θ. Τουρκοβασίλη

Σημαντικός σταθμός ορόσημο στην ιστορία της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης αποτελεί το έτος 1943, το οποίο συνδέεται με την κατάργηση των Διδασκαλείων, στα οποία εκπαιδεύονταν οι δάσκαλοι ή οι διδασκάλισσες και οι νηπιαγωγοί για έναν ολόκληρο αιώνα και φυσικά με τη θεσμοθέτηση και οργάνωση των Παιδαγωγικών

¹⁶⁸ Χρήστος Κάτσικας & Κώστας Ν. Θεριανός, *ό. π.*, σ. 165-166.

¹⁶⁹ Σήφης Μπουζάκης, Χρήστος Τζήκας, Κώστας Ανθόπουλος, *ό. π.*, τ. 1, σ. 15-16.

¹⁷⁰ Σήφης Μπουζάκης, Χρήστος Τζήκας, Κώστας Ανθόπουλος, *ό. π.*, τ. 1, σ. 184.

Ακαδημιών, που θα λειτουργούσαν πάνω από μισό αιώνα. Έπειτα από την ήττα του κόμματος των Φιλελευθέρων στις εκλογές του Μαρτίου του 1933, υπουργός παιδείας διορίστηκε ο Θεόδωρος Τουρκοβασίλης, ο οποίος συνδεόταν άμεσα με τον τότε εξουσιαστή Ιωάννη Μεταξά. Ο Θεόδωρος Τουρκοβασίλης άσκησε αυστηρή κριτική στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση των Φιλελευθέρων κι αμέσως έδρασε με σκοπό να την τροποποίηση και να την καταβάλει.

Το πρώτο νομοσχέδιο που εισηγήθηκε ο Θεόδωρος Τουρκοβασίλης ήταν εκείνο που σχετιζόταν με τις Παιδαγωγικές Ακαδημίες. Θα έλεγε κανείς ότι επιχείρησε και επιδίωξε την κατάργηση των Διδασκαλείων, καθώς θεωρούσε τη μόρφωση των δασκάλων στις Παιδαγωγικές Ακαδημίες ότι καθοριζόταν σύμφωνα με τις σύγχρονες ανάγκες και τα πορίσματα της παιδαγωγικής επιστήμης, το συμφέρον της εθνικής παιδείας και τις αποφάσεις των πολιτισμένων εθνών. Έτσι, αμέσως, τροποποίησε τη λειτουργία των Διδασκαλείων, διαχωρίζοντας τη γενική από την επαγγελματική μόρφωση των δασκάλων, τονίζοντας ότι η γενική μόρφωση αποκτάτε στα εξατάξια Γυμνάσια μαζί με τους υποψηφίους όλων των μετά γυμνασιακών σχολών και η επαγγελματική κατάρτιση στις διτάξεις Παιδαγωγικές Ακαδημίες.¹⁷¹

5.3. Η οργάνωση των Παιδαγωγικών Ακαδημιών

5.3.1. Ο τρόπος λειτουργίας

Το νομοσχέδιο που αναφερόταν στην ίδρυση των Παιδαγωγικών Ακαδημιών συζητήθηκε στη Βουλή και τη Γερουσία από τις 4 μέχρι τις 13 Σεπτεμβρίου 1933, όπου ομόφωνα έγινε αποδεκτό το νομοσχέδιο το οποίο ψηφίστηκε και εκδόθηκε στις 29 Σεπτεμβρίου 1933 ως νόμος 5802/28 Σεπτεμβρίου 1933.¹⁷² Το 1933 αναδιαμορφώθηκε η εκπαίδευση των δημοδιδασκάλων οι οποίοι θα ήταν απόφοιτοι και θα φοιτούσαν στα νέα ιδρύματα των Παιδαγωγικών Ακαδημιών. Η ίδρυση των Παιδαγωγικών Ακαδημιών βασίστηκε σε γερμανικά πρότυπα και η επίδραση που είχε μετέπειτα στο εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας ήταν αξιοσημείωτη.¹⁷³ Η ψήφιση του νόμου σχετικά με τις Παιδαγωγικές Ακαδημίες περιλάμβανε την θεσμοθέτηση της ξεχωριστής μόρφωσης γενικής και επαγγελματικής, τον αριθμό των Παιδαγωγικών Ακαδημιών που θα ισούνταν με έξι, τα προσόντα των υποψηφίων και ο αριθμός των εισακτέων

¹⁷¹ Σήφης Μπουζάκης, Χρήστος Τζήκας, Κώστας Ανθόπουλος, *ό. π.*, τ. 1, σ. 19-20.

¹⁷² Σήφης Μπουζάκης, Χρήστος Τζήκας, Κώστας Ανθόπουλος, *ό. π.*, τ. 1, σ. 21.

¹⁷³ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. 15 (2008), σ. 493-494.

στις στρατιωτικές ακαδημίες, τα μαθήματα, το διδακτικό προσωπικό, τα πρότυπα σχολεία για την πρακτική άσκηση των σπουδαστών στη διδασκαλία και τα αγροκήπια για την άσκηση στα γεωπονικά μαθήματα.¹⁷⁴

Οι Παιδαγωγικές Ακαδημίες ήταν δημιούργημα της φιλοβασιλικής συντηρητικής τάξης και διακατεχόταν από φιλοσοφικό πνεύμα. Οι Παιδαγωγικές Ακαδημίες λειτουργούσαν με αποτέλεσμα να αποτελούν τη μήτρα παραγωγής και εκπαίδευσης καταρτιζόμενων δασκάλων γι' αυτό και συνείσφεραν απεριόριστα στο εκπαιδευτικό σύστημα.¹⁷⁵ Σύμφωνα με τον ιδρυτικό νόμο του 5802/1933 αλλά και του διατάγματος της 25ης Απριλίου 1944 «Περί εισιτηρίων εξετάσεων, εγγραφών και μετεγγραφών εις τας Παιδαγωγικάς Ακαδημίας» προϋπόθεση για την εγγραφή ήταν η ολοκλήρωση των γυμνασιακών σπουδών με βαθμό τουλάχιστον «Καλώς» και διαγωγή «Κοσμιότατη», η προσκόμιση πιστοποιητικού υγείας και αρτιμέλειας, όπου εξαιρείται ο αρμόδιος οικονομικός επιθεωρητής και η προσκόμιση πιστοποιητικού ότι ο υποψήφιος ή η υποψήφια δεν υπερβαίνει το 21^ο έτος της ηλικίας του.

Το μεγαλύτερο μέρος του εκπαιδευτικού προσωπικού που δίδασκε στις Παιδαγωγικές Ακαδημίες προερχόταν από τη μέση εκπαίδευση με απόσπαση. Προκειμένου κάποιος να διεκδικήσει τη θέση του Διευθυντή, θα έπρεπε να διαθέτει τα ανάλογα προσόντα και, φυσικά, το πτυχίο της θεωρητικής ή της πρακτικής σχολής με εντριβές σε παιδαγωγικά και φιλοσοφικά σεμινάρια τουλάχιστον δύο χρόνων. Ωστόσο, σημαντικό κριτήριο θα ήταν να έχουν προϋπηρεσία σε σχολεία Μέσης Εκπαίδευσης ή Διδασκαλεία.¹⁷⁶ Στο σημείο αυτό αξίζει να αναγνωρίσουμε την αξία των Διδασκαλείων στο απώτερο παρελθόν. Τα Διδασκαλεία αποτελούσαν μοντέλα προς μίμηση ή αποφυγή σφαλμάτων που δεν θα έπρεπε, σε καμία περίπτωση, να επαναληφθούν. Τόσο οι εκπαιδευτικοί θεσμοί, όσο και οι εκπαιδευτικές ιδέες δεν έχουν αιώνιο και διαχρονικό χαρακτήρα. Το σχολείο, ως θεσμός, ανοίγει τον δρόμο σε πρακτικές αλλαγής, προόδου και καινοτομίας.¹⁷⁷ Στη συνέχεια ακολούθησε μία σειρά ειδικών νόμων σχετικά με τη διαδικασία των εξετάσεων και την πρακτική άσκηση.¹⁷⁸

¹⁷⁴ Σήφης Μπουζάκης, Χρήστος Τζήκας, Κώστας Ανθόπουλος, *ό. π.*, τ. 1, σ. 21-22.

¹⁷⁵ Χρήστος Κάτσικας & Κώστας Ν. Θεριανός, *ό. π.*, σ. 167.

¹⁷⁶ Σήφης Μπουζάκης, Χρήστος Τζήκας, Κώστας Ανθόπουλος, *ό. π.*, τ. 1, σ. 22-23.

¹⁷⁷ Α. Λέον, Α., *Ιστορία της εκπαίδευσης*, στο G. Mialaret, & Ο. Κ. Αντωνοπούλου, *Εισαγωγή στις επιστήμες της αγωγής*, Αθήνα 1996, σ. 65.

¹⁷⁸ Σήφης Μπουζάκης, Χρήστος Τζήκας, Κώστας Ανθόπουλος, *ό. π.*, τ. 1, σ. 24.

Το αναλυτικό και ωρολόγιο πρόγραμμα που προβλεπόταν για τις Παιδαγωγικές Ακαδημίες, σύμφωνα με το νομοθετικό διάταγμα του 1934, περιλάμβανε τα εξής μαθήματα ανά τάξη¹⁷⁹:

Μαθήματα		Ώρες ανά τάξη	
1.	Παιδαγωγικά	Α' τάξη	Β' τάξη
	α) Γενική Παιδαγωγική	2	1
	β) Γενική Διδακτική	3	-
	γ) Ειδική Διδακτική	-	3
	δ) Διδακτικές ασκήσεις - Φροντιστήρια	-	8
	ε) Ιστορία της Παιδαγωγικής	-	2
2.	Ψυχολογία	3	1
3.	Σχολική Νομοθεσία	-	1
4.	Φιλοσοφικά	2	2
5.	Στοιχεία Δημοσίου Δικαίου	2	-
6.	Υγιεινή και Σωματολογία	1	1
7.	Θρησκευολογία	1	1
8.	Αρχαία και Νεοελληνική Λογοτεχνία	1	2
9.	Ξένη Γλώσσα	2	2
10.	Στοιχεία γεωπονίας και ζωολογίας	2	2
11.	Γυμναστική	2	2
12.	Μουσική		
	α) Ωδική	2	2
	β) Ενόργανη Μουσική	2	2
	γ) Εκκλησιαστική Μουσική	2	1
13.	Τεχνικά		
	α) Καλλιγραφία	1	-
	β) Ιχνογραφία	1.1/2	2
	γ) Χειροτεχνία	1.1/2	1
	Σύνολο	31	36

¹⁷⁹ Σήφης Μπουζάκης, Χρήστος Τζήκας, Κώστας Ανθόπουλος, *ό. π.*, τ. 1, σ. 132.

5.3.2. Τα μαθήματα και το ωρολόγιο πρόγραμμα

Ύστερα από τέσσερα χρόνια, μετά το πρόγραμμα του 1931, συντάχθηκε και ανασυγκροτήθηκε νέο πρόγραμμα για τα γυμνάσια το οποίο θα ίσχυε για 30 χρόνια. Οι μεταρρυθμίσεις του 1929 άρχισαν σιγά-σιγά να εξαλείφονται, ενώ τα βασικά στοιχεία της αλλαγής ήταν η ύπαρξη των Λατινικών ως υποχρεωτικό μάθημα. Το μάθημα των Αρχαίων Ελληνικών μειώθηκε κατά μία ώρα και τα Νέα Ελληνικά κατά τρεις ώρες. Ε' αντιθέτου αυξήθηκαν τα Θρησκευτικά κατά μία ώρα και καταργήθηκε η διδασκαλία δημοτικής και καθαρεύουσας στο μάθημα των Ελληνικών καθώς και η διδασκαλία Αρχαίων Κειμένων από μετάφραση. Παρά τις μικρές αυτές αλλαγές, 100 χρόνια από την πρώτη νομοθετική οργάνωση του εκπαιδευτικού συστήματος, καμία μεταρρυθμιστική εκπαιδευτική προσπάθεια δεν μπόρεσε να προχωρήσει ώστε να υλοποιηθεί το νέο πρόγραμμα και το σύστημα έτσι παρέμεινε ακλόνητο, μονολιθικό και θεωρητικό.¹⁸⁰

Τα υποχρεωτικά μαθήματα του Γυμνασίου είχαν διαμορφωθεί και ψηφιστεί ως εξής: Θρησκευτικά, Αρχαία Ελληνικά, Νέα Ελληνικά, Γαλλικά, Ιστορία (η σύγχρονη και νεότερη ιστορία διδασκόταν στην Στ' Δημοτικού), Μαθηματικά, Φυσιογνωμικά, Γεωγραφία, Υγιεινή, Φιλοσοφική Προπαιδεία, Τεχνικά και Ωδική. Ως προαιρετικά μαθήματα είχαν ψηφιστεί και καθιερωθεί τα εξής: Λατινικά, Οικοκυρικά, Υγιεινή, Ωδική και μαθήματα Ειδικής Επιδόσεως. Η διδακτική ώρα διαρκούσε 40-45 λεπτά.¹⁸¹

Το διδακτορικό καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου 1936, παρόλο που διατήρησε πάρα πολλά μαθήματα από το πρόγραμμα του 1934 προσπάθησε να συμπεριλάβει σε αυτό και τις ασκήσεις στρατιωτικής εκπαίδευσης στον τομέα των παιδαγωγικών μαθημάτων και σταδιακά την ενσωμάτωση στην ομάδα της εθνικής νεολαίας το μάθημα της σωματικής αγωγής με σκοπό την ενίσχυση ενός σημαντικού διαιτολογικού άξονα του καθεστώτος της 4^{ης} Αυγούστου.¹⁸² Το 1935 εκδόθηκε το νομοθετικό διάταγμα που προέβλεπε τους όρους προαγωγής των σπουδαστών από την Α' στην Β τάξη και τις ποινές που έφταναν από την επίπληξη μέχρι την καταλυτική αποβολή από όλες τις Παιδαγωγικές Ακαδημίες του κράτους. Η παρουσία των φοιτητών σε όλα τα υποχρεωτικά μαθήματα ήταν αυστηρώς απαραίτητη. Σταδιακά ενώ καταργήθηκαν τα

¹⁸⁰ Χρήστος Κάτσικας & Κώστας Ν. Θεριανός, *ό. π.*, σ. 168-169.

¹⁸¹ Υπουργείον Παιδείας και Θρησκευμάτων, «*Αναλυτικόν πρόγραμμα των μαθημάτων του Γυμνασίου*», στην ιστοσελίδα: *Ανέμη* στο: <https://anemi.lib.uoc.gr/metadata/e/a/4/metadata-322-0000015.tkl>, σ. 6-78, ημερομηνία προσπέλασης 14 Ιουνίου 2022.

¹⁸² Χρήστος Ηρ. Αντωνίου, *Η εκπαίδευση των Ελλήνων Δασκάλων (1828-2000)*, Αθήνα 2002, σ. 142-144.

Διδασκαλεία, το Ιεροδιδασκαλείο Βελλά συνέχισε την πορεία του.¹⁸³ Το 1936 η Πάντειος Σχολή έγινε ανώτατη σχολή και πέρασε στο άμεσο έλεγχο του κράτους.¹⁸⁴ Ιδρύθηκε με το νομοθετικό διάταγμα του 1936 η Παιδαγωγική Ακαδημία Μυτιλήνης αλλά δεν λειτούργησε.¹⁸⁵ Αξίζει να παρατηρηθεί μία πρώτη σύγκριση των προγραμμάτων του γυμνασίου την περίοδο 1931 και 1935.¹⁸⁶

Μαθήματα	Ωρες		Μαθήματα	Ωρες	
	1931	1935		1931	1935
Θρησκευτικά	11	12	Φυσιογνωστικά	18	19
Αρχαία Ελληνικά	52	51	Γεωγραφία	8	8
Νέα Ελληνικά	21	18	Υγιεινή	1	1
Γαλλικά	17	17	Τεχνικά	8	7
Λατινικά	(9)	12	Ωδική	6 (+2)	6
Ιστορία	16	18	Φιλοσοφικά	4	4
Μαθηματικά- Κοσμογραφία	18	22	Γυμναστική	Κάθε μέρα	18
			Οικοκυρικά (για τα γυμνάσια θηλέων)	(6)	-

5.3.3. Η σπουδαιότητα και η σημασία

Η απρόσμενη κατάργηση των Διδασκαλείων και η αντικατάστασή τους από τις Παιδαγωγικές Ακαδημίες, επέφερε ριζικές αλλαγές που έπληξαν θετικά το εκπαιδευτικό σχέδιο της χώρας. Ειδικότερα, επιτεύχθηκε με μέγιστη επιτυχία ο χωρισμός της γενικής από την επαγγελματική μόρφωση, ένα μέτρο που έμεινε σε ισχύ έως σήμερα. Επίσης, άρχισε η πρόσληψη υποψηφίων που είχαν συμπληρώσει το 18^ο έτος της ηλικίας του. Οι δάσκαλοι θα αντλούσαν την ίδια γενική εκπαίδευση, όπως και πολλοί πτυχιούχοι των πανεπιστημιακών παραρτημάτων. Τέλος, παρατηρήθηκε αύξηση στην προσέλκυση των καλύτερων υποψηφίων, με στόχο την ορθότερη έκβαση

¹⁸³ Σήφης Μπουζάκης, Χρήστος Τζήκας, Κώστας Ανθόπουλος, *ό. π.*, τ. 1, σ. 25.

¹⁸⁴ ΙΕΕ, *ό. π.*, τ. 15 (2008), σ. 494.

¹⁸⁵ Σήφης Μπουζάκης, Χρήστος Τζήκας, Κώστας Ανθόπουλος, *ό. π.*, τ. 1, σ. 188-189.

¹⁸⁶ ΙΕΕ, *ό. π.*, τ. 15 (2008), σ. 494.

και αποτύπωση του εκπαιδευτικού συστήματος, καθώς η παιδεία αποτελούσε προσόν για έναν Αθηναίο πολίτη.¹⁸⁷

Έργο του σχολείου και των Παιδαγωγικών Ακαδημιών ήτο να δημιουργήσει μια ουμανιστική συνείδηση που θα έχει βάση την επιστήμη και την εργασία, συγκροτώντας την προσωπικότητα του ατόμου μέσα από ευνοϊκές συνθήκες. Η μορφωτική και ουσιαστική εργασία πρέπει να δώσει το έρεισμα και την δύναμη στον λαό να διοχετεύσει μορφωτικά στοιχεία εκπαιδευτικής και παιδαγωγικής κατάρτισης. Το τρίπτυχο «άτομο-εργασία-σχολείο» δεν αποτελεί μείζον θέμα προσέγγισης μόνο των δασκάλων, αλλά και της κοινωνίας ολόκληρης. Ο άνθρωπος μόνος του κατόρθωσε μέσα από αλληπάλληλες ενέργειες να εξελιχθεί και να προοδεύσει, με στόχο να εντοπίσει την θέση του επάνω στην φύση και την κοινωνία ώστε να αναπτυχθεί σωματικά, πνευματικά, ηθικά και υλικά. Η προσπάθεια αυτή όμως προϋποθέτει ολόπλευρη μόρφωση και πνευματική προπαιδεία προκειμένου να διασφαλιστούν οι βάσεις για εκπαιδευτική επιτυχία. Η εργασία παρουσιάζεται ως η απελευθερωτική δραστηριότητα του ανθρώπου να συλλάβει και να κατανοήσει τους παιδαγωγικούς στοχασμούς. Η εργασία, υπό αυτήν την έννοια, παρουσιάζεται ως εκπαιδευτική μεταρρύθμιση.¹⁸⁸

Το αξιοσημείωτο είναι ότι στη καταστολή της πρώτης εκατονταετίας από την πρώτη νομοθετική θεσμοθέτηση του εκπαιδευτικού συστήματος της χώρας καμία μεταρρύθμιση δεν κατάφερε να πραγματοποιηθεί. Αντίθετα έμειναν σχέδια και η μοναδική η οποία έφτασε στο στάδιο της εφαρμογής δεν πρόλαβε να ολοκληρωθεί. Πέρα από τις εκπαιδευτικές τροποποιήσεις και μεταβολές που υπέστη η παιδεία, το σύστημα παρέμεινε αμετάβλητο και έτσι πρόσφερε περισσότερο τυπικά και μόνο τονικά προσόντα και συντέλεσε σταδιακά στην αύξηση του αναλφαβητισμού της χώρας.¹⁸⁹ Τα ταραγμένα και φρικιαστικά γεγονότα της περιόδου 1941 έως 1945 με την Κατοχή, την Εθνική Αντίσταση και τα Δεκεμβριανά, άσκησαν άκαμπτη επίδραση στη λειτουργία των Παιδαγωγικών Ακαδημιών. Η ένταξη της κατάρτισης των δασκάλων-δασκαλισσών και των Νηπιαγωγών στα Πανεπιστήμια συνδέεται αυτόματα με την προσδοκία και την ελπίδα να εξασφαλιστεί ένα ανώτερο επίπεδο εκπαιδευτικής και μορφωτικής κατάρτισης.¹⁹⁰

¹⁸⁷ Σήφης Μπουζάκης, Χρήστος Τζήκας, Κώστας Ανθόπουλος, *ό. π.*, τ. 1, σ. 26.

¹⁸⁸ Ρόζα Ιμβριώτη, *ό. π.*, σ. 31-33.

¹⁸⁹ ΙΕΕ, *ό. π.*, τ. 15 (2008), σ. 495.

¹⁹⁰ Σήφης Μπουζάκης, Χρήστος Τζήκας, Κώστας Ανθόπουλος, *ό. π.*, τ. 1, σ. 36,79.

Επίλογος

Η περίοδος του Μεσοπολέμου αποτελεί μία χρονική τομή μεταξύ του μακρινού παρελθόντος και του πρόσφατου παρόντος, με τέτοιο τρόπο ώστε η παρουσία του να είναι αισθητή, ορατή και διακριτή, είτε με την απόκρυψη και συγκάλυψη των πρόσφατων γεγονότων όπως ακριβώς διαδραματίστηκαν μετά από μία δραματική εμπειρία, είτε με την υπερτίμηση που εμφανίζεται κατά βάση μιας έντονης πολιτικής αντιπαράθεσης και αντιπαλότητας σε συνδυασμό με την ανάγκη οικειοποίησης του παρελθόντος από το παρόν και τις ανάγκες που επιφέρει. Σε μια εποχή έντονου κοινωνικού προβληματισμού πάνω σε θέματα κοινωνικής και πολιτικής υγείας και συνθηκών διαβίωσης, δημιουργείται και συγκροτείται μια εκτενής περίοδος εσωτερικού χάους και κτηνωδίας που επηρεάζει και το εκπαιδευτικό ρυθμιστικό σύστημα της χώρας, κατά την κρίσιμη περίοδο 1936-1949.

Το δικτατορικό καθεστώς της 4ης Αυγούστου επέφερε ριζικές αλλαγές στην συνταγματική μεταρρύθμιση της χώρας, καταργώντας σταδιακά τις ατομικές ελευθερίες και βουλήσεις, δομώντας, έτσι, την κυριαρχία στην κατάσταση έκτακτου ελέγχου που δημιούργησε. Η επανένωση και η συμφιλίωση των Ελλήνων επιβάλλεται μέσω της ψυχικής και ηθικής αλληλεγγύης, η οποία οικοδομείται με γνώμονα την εθνική ευταξία και ενότητα. Ο ελληνικός λαός αισθάνεται αδελφικότητα, όταν ο καθένας έχει την πεποίθηση ότι η δυστυχία του άλλου είναι μέρος της δικής του και ότι η ατομική ευημερία και ευδαιμονία ωφελεί την συλλογική κοινότητα.

Η δικτατορία του Ιωάννη Μεταξά θεσπίζει και καθιερώνει τις σύγχρονες και διαχρονικές αξίες, που θα ενστερνιστούν οι νέοι μέσω της εθνικής κατάρτισης, έχοντας ως στόχο την εθνική ανεξαρτησία. Κύριο χαρακτηριστικό του δικτατορικού καθεστώτος ήταν ότι δεν βασιζόταν σε κάποιο κόμμα, αλλά σε δύο σημαντικούς πυλώνες, τον βασιλιά και την αντιβενιζελική ομάδα. Η δικτατορία του Ιωάννη Μεταξά σφραγίζει την περίοδο της ελληνικής νεότερης και σύγχρονης ιστορίας μεταξύ του Α' και του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Το καθεστώς της 4ης Αυγούστου αποτελεί αδιαφιλονίκητο σταθμό στην ιστορία της Νέας Ελλάδας.

Από την άλλη, η συνδρομή της Ελλάδας στο πολιτιστικό γίγνεσθαι σε συνδυασμό με το γεγονός ότι η εμπλοκή της στο Β' Παγκόσμιο Πόλεμο (1940-1944) σηματοδοτεί ένα μακρινό αλλά όχι ξεχασμένο παρελθόν, την καθιστούν, ίσως, τον ακραίο, ύψιστο και αδιαμφισβήτητο «μάρτυρα» των όσων συνέβησαν και των επιδράσεων του πολέμου στην πολιτική και οικονομική πορεία της χώρας.

Ταυτόχρονα, γίνεται αντιληπτό πως οι δύσκολοι καιροί που ορθώνονται σε διαστήματα που δεν επικρατεί η ειρήνη ανάμεσα στους λαούς, επιτρέπουν στην τέχνη να λειτουργεί αμφίδρομα. Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος αποτέλεσε τροχοπέδη, όχι μόνο για την εξάλειψη του ανθρώπινου παράγοντα αλλά και για τα επιτεύγματα που αποτυπώνουν την παρουσία και την συνεισφορά του ανθρώπου σε κοινωνικοπολιτισμικό επίπεδο. Η Ελλάδα που ήδη μετρούσε ένα αιώνα ζωής σαν ανεξάρτητο κράτος μέχρι τότε βρέθηκε αναπόφευκτα στο επίκεντρο ειδικών κινήτρων των πρωταγωνιστών μιας εποχής, με συνέπειες που ο αντίκτυπος κλονίζει μέχρι και σήμερα την ελληνική ουτοπία. Στη συγκυρία του Β' Παγκόσμιου Πολέμου, η Ελλάδα έθεσε το ζήτημα της ενσωμάτωσης στην επικράτειά της των εδαφών της Βορείου Ηπείρου, της Κύπρου και της Δωδεκανήσου, με τις ελληνικές προσδοκίες να εκπληρώνονται μόνο για την περίπτωση των Δωδεκανήσων, που ενσωματώθηκαν στην Ελλάδα το 1947, με τη Συνθήκη των Παρισίων. Το ελληνικό κράτος απέκτησε ριζικά τα οριστικά του σύνορα.

Το χρονικό διάστημα μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο βρέθηκε στο περιθώριο μιας περιόδου που χαρακτηρίστηκε από εθνική αλλαγή και αναδιοργάνωση. Ήταν η φάση του γνωστού στην ιστορία «Εμφυλίου Πολέμου» (1946-1949). Ο Εμφύλιος πόλεμος στην χώρας μας υπήρξε ένας διεθνής πόλεμος με αιτία τα ανταγωνιστικά συμφέροντας για την προάσπιση και την εξασφάλιση μιας καλύτερης θέσης στον παγκόσμιο χάρτη. Συνέπεια αυτού να δημιουργήσει προκλήσεις ανάμεσα σε νικητές και ηττημένους και επακόλουθο αυτού οι βίαιες συγκρούσεις και οι ανθρωποθυσίες που ακολούθησαν. Η κατάσταση που επικράτησε στην ενδοχώρα με το πέρας του Εμφυλίου Πολέμου ήταν τρισάθλια και φρικιαστική. Η Ελλάδα βρισκόταν υπό το χείλος της καταστροφής έχοντας υπομείνει δυο συνεχόμενους βάρβαρους πολέμους, που καταστρατήγησαν και αθέτησαν όλα εκείνα τα στοιχεία που σχετίζονται με τον ατομικό και κοινωνικό βίο.

Ο τομέας που επηρεάστηκε βαρύτερα από τα προαναφερθέντα ιστορικά δρώμενα ήταν η εκπαίδευση. Ο χώρος της εκπαίδευσης επηρεάστηκε σε μεγάλο βαθμό από τα εκάστοτε πολιτικά και ιστορικά δρώμενα που έπληξαν την Ελλάδα στην ολότητά της. Τα υπάρχοντα γεγονότα δεν αποτέλεσαν εμπόδιο στην ύπαρξή της βασικής και ουσιαστικής εκπαίδευσης, καθώς τα σχολεία δεν έπαψαν να λειτουργούν. Παρόλη την κατάσταση που επικρατούσε στην εκπαιδευτική διαδικασία εκείνη τη χρονική περίοδο, οι μαθητές κατάφεραν να ολοκληρώσουν τη φοίτησή τους. Ωστόσο, αρκετοί ήταν εκείνοι που διέκοψαν το σχολείο λόγω κάποιου επαγγέλματος ή οικονομικών δυσκολιών.

Το αυταρχικό φασιστικό δικτατορικό καθεστώς του Ιωάννη Μεταξά επιδίωξε τον έλεγχο του εκπαιδευτικού μηχανισμού, προκειμένου να στρέψει το ενδιαφέρον των νέων προς την κατεύθυνση που επιθυμούσε. Η εκπαιδευτική του μεταρρύθμιση χαρακτηρίστηκε ως μια έντονη διαλυτική διενέργεια ορισμένων αντεθνικών και αντικοινωνικών εκπαιδευτικών λειτουργιών να απομακρύνουν εντελώς την παιδεία, επιδιωκόμενοι να καταργήσουν την θρησκεία, την πατρίδα και την οικογένεια. Με άλλα λόγια, εγγχείρημα της μεταξικής δικτατορίας ήταν η εξάλειψη των ουσιαστικών και απαραίτητων στοιχείων της εθνικής, υλικής και πνευματικής υπόστασης των Ελλήνων, με στόχο την επικράτηση του αυταρχικού ιδεώδους. Όραμα του Ιωάννη Μεταξά ήτο να ωθήσει την νεολαία σε μια απροσδόκητη στροφή με συνέπεια και συνέχεια. Οι μεταβολές στο εκπαιδευτικό σύστημα των σχολείων είχαν ως άπώτερο σκοπό να δώσουν στην παιδεία έναν πιο πρακτικό προσανατολισμό που θα διευκόλυne την επαγγελματική αποκατάσταση. Τέλος, η ίδρυση των φροντιστηρίων σηματοδοτούσε στην πλήρη αδυναμία του ελληνικού κράτους να ανταποκριθεί στην κάλυψη των μορφωτικών αναγκών των πολιτών.

Από την περίοδο του Μεσοπολέμου έως την περίοδο της Κατοχής και της Αντίστασης, η έννοια του σχολείου ενυπήρχε ως βασικός εκπαιδευτικός θεσμός. Το μεγαλύτερο έργο στην εκπαίδευση επέδειξε το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο (ΕΑΜ) μέσα από οργανώσεις, συγκεντρώσεις και εκδηλώσεις, προκειμένου να τονώσει την αξία της μόρφωσης. Η αξιολογή λειτουργία και επεξεργασία ενός ιδανικού Σχεδίου Λαϊκής Παιδείας για να συγκροτηθεί και να διαμορφωθεί ο χρηστός πολίτης, αποτελεί αξιωματική και διανοητική δραστηριότητα του Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου (ΕΑΜ). Με το σχέδιο της Λαϊκής Παιδείας επιδιωκόταν να λυθεί το μείζον πρόβλημα του αστικού εκσυγχρονισμού της εποχής, που αποτελούσε την προοδευτική και συνταρακτική βάση για την οικοδόμηση και αναδιοργάνωση ενός δημοκρατικού και δωρεάν παρερχομένου εκπαιδευτικού συστήματος, το οποίο θα καλύπτει τις οικονομικοκοινωνικές ανάγκες της εποχής. Το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο (ΕΑΜ) με την δράση του κατόρθωσε να συμβάλει στο άνοιγμα των εκπαιδευτικών θηρών και την επαναλειτουργία τους ως κέντρα κοινωνικής και ιδεολογικής πολιτικής στην Ελεύθερη Ελλάδα. Η εκπαίδευση θεωρείτο ως η σπουδαιότερη και απαραίτητη κοινωνική λειτουργία ταγμένη στην υπηρεσία του λαού κάθε χώρας, για να προσδώσει το φρόνημα της απόκτησης της εθνικής αναγέννησης και αυτονομίας. Τέλος, το σχέδιο της Λαϊκής Παιδείας σε συνάρτηση με την Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης (ΠΕΕΑ) σηματοδοτεί στην

μακροχρόνια προσπάθεια διάρθρωση και ανόρθωσης της ελληνικής εκπαίδευσης και μόρφωσης.

Την περίοδο του Εμφυλίου Πολέμου η ελληνική εκπαίδευση υπέστη επαχθείς και επίπονες απώλειες, τόσο σε ανθρώπινο δυναμικό με διώξεις, απολύσεις και ανθρώπινες απώλειες, όσο και με την αρπαγή και εξαφάνιση κονδυλίων από τη Δημόσια εκπαίδευση. Η ιδεολογία και η σκέψη για εκπαιδευτική αναδιαμόρφωση και ανασυγκρότηση θα αρθεί προσωρινά. Μέσα στις επιπλοκές που προκάλεσε η φρικαλεότητα του πολέμου, οι πληγές του πολιτικού διχασμού και της ιδεολογικής και ηθικής σύγκρουσης δεν έκλεισαν. Το αξιοσημείωτο που συνέβη και πρέπει να τονιστεί είναι η επαναφορά της μεταξικής πολιτικής στον τομέα της οργάνωσης των σχολείων, μια πολιτική που οδήγησε σε εκπαιδευτική αναγέννηση. Η Ελεύθερη Ελλάδα έχασε την ελευθερία σκέψης και βούλησης και οδηγείτο στην ριζική αποχάυνωση και αποξένωση. Η παιδεία γίνεται προνόμιο των ολίγων. Ο αναλφαβητισμός αυξάνεται σταδιακά. Η ανάγκη του λαού για κοινωνική ευημερία, ύστερα από την περίοδο της κατοχής και του ισχυρού αγώνα, θα χαθεί, καθώς η πολιτική των κυβερνόντων επηρέασε αρνητικά την εκπαίδευση και τους εκπαιδευτικούς. Όλη αυτή η κατάσταση θα αναζωογονηθεί στις αρχές της δεκαετίας του 1960 με την δημιουργία ενός διεκδικητικού κινήματος για την παιδεία και την μόρφωση, συντελώντας στην υλοποίηση και την ενδυνάμωση της τεράστιας εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1964, μια μεταρρύθμιση που θα συμβάλλει στην μείωση του αναλφαβητισμού και θα πλαισιώνει το ελληνικό σύστημα εκπαίδευσης από μεγαλύτερη ασφάλεια και οργάνωση.

Η ίδρυση των Παιδαγωγικών Ακαδημιών έφερε μια νέα πολιτική και μορφωτική διάσταση στην χώρα. Ακολουθώντας πιστά το γερμανικό πρότυπο και αντικαθιστώντας τα Διδασκαλεία με Παιδαγωγικές Ακαδημίες, το ελληνικό κράτος, ενδεχομένως, επιδίωκε την προσαρμογή και την διαμόρφωση στα ελληνικά κοινωνικά δρώμενα, γεγονός στο οποίο οφείλεται η λειτουργία των σχολείων έως σήμερα. Παρά τις δυσχερείς και δυσμενείς συνθήκες στέγασης των Παιδαγωγικών Ακαδημιών, η επιλογή καταρτιζόμενου προσωπικού ήταν βασική προϋπόθεση για την πολιτιστική αναβάθμιση και την πνευματική εξέλιξη και πρόοδο της εποχής. Στις Παιδαγωγικές Ακαδημίες οφείλεται έως σήμερα η παράδοση που σχετίζεται με την δημιουργία της πνευματικής ζωής της κοινωνίας.

Μέσα σε όλη αυτή την δίνη και το πλήγμα των αντίξοων συνθηκών που αντιμετώπιζε η χώρα, υπήρξαν φωτεινά και εύληπτα παραδείγματα άνθρωπος του

πνεύματος και της σοφίας, καθώς και εκπαιδευτικών που αγωνιζόταν επιζητώντας μια καλύτερη μόρφωση. Μέσα από αυτή την φρόνηση για κατάρτιση του πνεύματος, η Ελεύθερη Ελλάδα θα οδηγούνταν στην ευδαιμονία, που είναι και το ύψιστο αγαθό για την ευημερία της κοινωνίας. Τέτοια παραδείγματα άνθρωπος προς μίμηση έχει ανάγκη η κοινωνία μας, προκειμένου να ανταπεξέλθει στους κινδύνους και τα αινίγματα που την ταλανίζουν και την καθιστούν σε αδράνεια, μαρασμό και οκνηρία.

Πηγές και Βιβλιογραφία

A. Πηγές

1. Εγκυκλοπαίδειες – Λεξικά

Βλ. λήμμα «Larousse Britannica» στην Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος (Εκδ. Βήμα), τ. 22 (Αθήνα 1996).

2. Διαδικτυακές Πηγές

Υπουργείον Παιδείας και Θρησκευμάτων, «Αναλυτικόν πρόγραμμα των μαθημάτων του Γυμνασίου», 1931, στην: Ανέμη, διαθέσιμο στο: <https://anemi.lib.uoc.gr/metadata/e/a/4/metadata-322-0000015.tkl> (προσπέλαση: 14.06.2022)

Στεργιάδου Καλλιόπη, «Η εξέλιξη των συνταγματικών ρυθμίσεων για θέματα ανώτατης εκπαίδευσης στην Ελλάδα από το 1821 έως σήμερα», Σεπτέμβριος 1992, διαθέσιμο στο: <https://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/2355?lang=el#page/1/mode/2up> (προσπέλαση: 06.05.2022)

B. Βιβλιογραφία

Clogg Richard, *Συνοπτική ιστορία της Ελλάδας: 1770-2013*, Αθήνα 2013.

Close H. David, *Ο Μεταξάς και η εποχή του*, Αθήνα 2009.

Fleischer Hagen, *Η Ελλάδα '36-'49: από τη δικτατορία στον εμφύλιο: τομές και συνέχειες*, Αθήνα 2003.

Fleischer Hagen, *Στέμμα και σβάστικα: η Ελλάδα της Κατοχής και της Αντίστασης, 1941-1944*, Αθήνα 1995, τ. 2.

Fleischer Hagen & Bowman Steven, *Η Ελλάδα στη δεκαετία 1940-1950: ένα έθνος σε κρίση: βιβλιογραφικός οδηγός*, Αθήνα 1984.

Léon A., *Ιστορία της εκπαίδευσης*, Αθήνα 2006 («Εισαγωγή στις επιστήμες της αγωγής», (Επιμ.) Mialaret G., & Αντωνοπούλου Ο. Κ., (Μτφρ) Γ. Ζακοπούλου, σσ. 62-65).

- Mazower Mark, *Στην Ελλάδα του Χίτλερ: η εμπειρία της κατοχής*, Αθήνα 1994.
- Richards Denis, *Ιστορία της Σύγχρονης Ευρώπης 1789-2000*, Αθήνα 2001.
- Αντωνίου Ηρ. Χρήστος, *Η εκπαίδευση των Ελλήνων Δασκάλων (1828-2000)*, Αθήνα 2002.
- Βακαλόπουλος Απόστολος Ε., *Νέα ελληνική ιστορία (1204-1985)*, Θεσσαλονίκη 2005.
- Βελλιάδης Αννίβας, *Μεταξάς - Χίτλερ: ελληνογερμανικές σχέσεις στη μεταξική δικτατορία 1936-1941*, Αθήνα 2003.
- Βερέμης Θ. & Κολιόπουλος Γ., *Ελλάς: Η σύγχρονη συνέχεια από το 1821 μέχρι σήμερα*, Αθήνα 2006.
- Βερέμης Μ. Θ. & Κολλιόπουλος Σ. Ι., *Νεότερη Ελλάδα*, Αθήνα 2020.
- Βέργης Βάσος, *Ιωάννης Μεταξάς*, Αθήνα 1938.
- Βουρνάς Τάσος, *Ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας: Ο Εμφύλιος*, Αθήνα 1981.
- Βουρνάς Τάσος, *Ιστορία της νεώτερης και σύγχρονης Ελλάδας*, Αθήνα 2001-2002, τ. 3.
- Γκότοβος Ε. Αθαν., *Παράδοση και γλώσσα στο σχολείο: Προβλήματα νομιμότητας των γλωσσικών μεταρρυθμίσεων στη νεοελληνική εκπαίδευση*, Αθήνα-Γιάννινα 1991.
- Δημαράς Αλέξης, *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε: τεκμήρια ιστορίας*, Αθήνα 1990, τ. 2.
- Ιμβριώτη Ρόζα, *Παιδεία και κοινωνία: ελληνικά εκπαιδευτικά προβλήματα*, Αθήνα 1985.
- Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. 15 (2008).
- Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. 16 (2008).
- Ιστορία των Ελλήνων, *Σύγχρονος Ελληνισμός 1940-1949*, Αθήνα 2008, τ. 13.
- Καραφύλλης Τ. Αθανάσιος, *Νεοελληνική εκπαίδευση: Δύο αιώνες μεταρρυθμιστικών προσπαθειών*, Αθήνα 2013.
- Κάτσικας Χρήστος & Θεριανός Ν. Κώστας, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης: Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2007*, Αθήνα 2007.

- Κέδρος Ανδρέας, *Η Ελληνική αντίσταση: 1940-1944*, Αθήνα 1976, τ. 1.
- Κόκκοτας Παναγιώτης, *Ο ρόλος της παιδείας στην οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδος*, Αθήνα 1978.
- Μεταξάς Διον. Αναστάσιος Ιωάννης, *Πολιτική κοινωνικοποίηση*, Αθήνα 1976.
- Μπουζάκης Σήφης, *Νεοελληνική εκπαίδευση: (1821-1998)*, Αθήνα 2001.
- Μπουζάκης Σήφης, Τζήκας Χρήστος, Ανθόπουλος Κώστας, *Η κατάρτιση των Δασκάλων-Διδασκαλισσών και των Νηπιαγωγών στην Ελλάδα*, Αθήνα 2002.
- Μπρισίμη-Μαράκη Ρένα, *Ένας αιώνας Ελλάδα: μια διαφορετική προσέγγιση στη σχολική ιστορία*, Αθήνα 2002.
- Παγκάκης Λ. Γρηγόρης, *Νεοελληνική εκπαιδευτική πολιτική*, Αθήνα - Κομοτηνή 2006.
- Σαβοριανάκης Παναγιώτης, *Ιωάννης Μεταξάς*, Αθήνα 2004.
- Σακελλαρίου Χάρης, *Η παιδεία στην αντίσταση*, Αθήνα 1984.
- Φωτεινός Δημήτρης, *Ιστορία των αναλυτικών προγραμμάτων της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης (1950-1980): μεταξύ ιδεολογικοπολιτικής ρύθμισης και παιδαγωγικής μεταρρύθμισης*, Αθήνα 2013.
- Χαραλαμπίδης Μενέλαος, *Η εμπειρία της Κατοχής και της Αντίστασης στην Αθήνα*, Αθήνα 2012.
- Χατζηστεφανίδης Δ. Θεοφάνης, *Ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης: (1821-1986)*, Αθήνα 1986.
- Χρήστου Θανάσης, *Από την Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου (1821) έως την ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου (1947)*, Αθήνα 1999.
- Χρήστου Θανάσης, *Τα σύνορα του ελληνικού κράτους και οι διεθνείς συνθήκες (1830-1947)*, Αθήνα 1999.
- Χρήστου Θανάσης, *Προσεγγίσεις στη νεότερη ελληνική ιστορία : από τον Ρήγα Βελεστινλή (1757-1798) έως την εμπλοκή της Ελλάδας στο Β' Παγκόσμιο πόλεμο (1940-1941)*, Αθήνα 2001.
- Χρήστου Θανάσης, *Πέτρος Σωκρ. Κόκκαλης (1896-1962): Ο αστός επαναστάτης ιατρός από τον αντιβενιζελισμό στο λενινισμό*, Αθήνα 2019.

Χρήστου Θανάσης, *Αναζητώντας τον ένοχο και επιβάλλοντας την τάξη: Η αστυνομία σε αναζήτηση ρόλου τα χρόνια του αγώνα της ανεξαρτησίας 1821-1830*, Αθήνα 2021.

Παράρτημα

ΥΜΝΟΣ 4^{ΗΣ} ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ

Μουσική: ΓΕΡ. ΦΡΕΝ

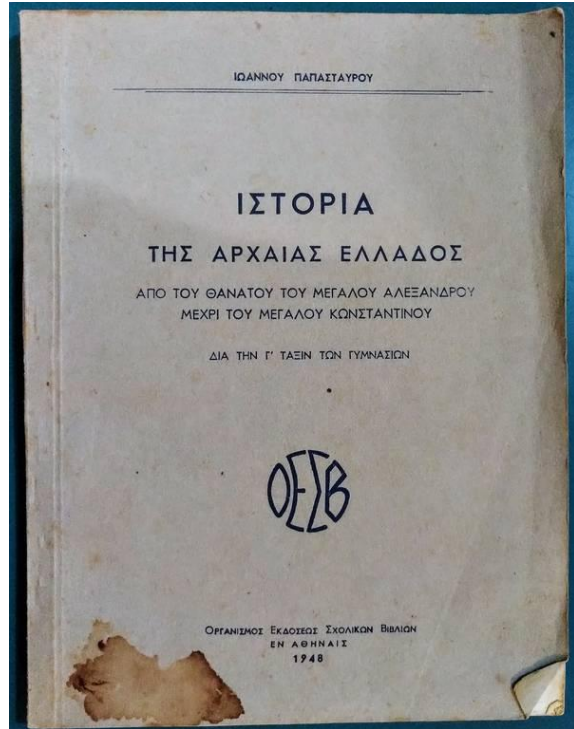
— Γιατί χαίρεται ό κόσμος και χαμογελάει, πατέρα,
 Γιατί λάμπει ό ήλιος έτσι, γιατί φέγγει έτσι ή μέρα;
 — Γιατί σάν αύτή, παιδί μου, τήν ήμέρα τή χρυσή,
 Που τήν χείρεσαι και σύ,
 Στέρεψε τού μαύρο δάκρυ, κλείσανε πολλές πληγές,
 Άψηλώσανε τά στάχια
 Κι' ένα γύρω όλα τά βράχια
 Έγινήκαν' άνθοβούνια και χρυσοπηγές.

Μιάν ήμέρα σάν έτούτη, τήν όλόφωτη κι' ώραία,
 Ξεδιπλώθηκε και πάλι ή γαλάζια μας σημαία,
 Πούχει τ' ουρανού τού χρώμα
 Και σκεπάζει τ' άγιο χώμα,
 Που έλεύθερος πατάς.
 Κι' έτσι με χαρά κι' έλπίδα
 Για μιάν ένδοξη πατρίδα
 Έ σημαία κυματίζει μ' ένα «ΤΑΝ ή ΕΠΙ ΤΑΣ»!

Μιάν ήμέρα σάν έτούτη που χτυπάνε οί καμπάνες,
 Που τήν τραγουδοούν οί νέοι και δοξολογοούν οί μάννες,
 Έγινε σάν πρώτα πάλι
 Έ Πατρίδα μας μεγάλη
 Δοξασμένη και ισχυρή.
 Κι' έτσι σάν τήν άντικρύζης
 Έτσι πάλι τήν γνωρίζεις.
 «Τήν γνωρίζεις άπ' τήν κόψη του σπαθιού τήν τρομερή».

ΤΙΜΟΣ ΜΩΡΑΪΤΙΝΗΣ

Εικόνα 1: Ο ύμνος της 4ης Αυγούστου μέσα από την Εθνική Οργάνωση Νέων (ΕΟΝ)

Εικόνα 2: Δυο εγχειρίδια του Οργανισμού Εκδόσεως Σχολικών Βιβλίων (ΟΕΣΒ)

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΕΞΑΤΑΞΙΟΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ ΑΡΡΕΝΩΝ ΣΠΑΡΤΗΣ
(Α. Ν. 129 (1967))

ΑΠΟΔΕΙΚΤΙΚΟΝ ΑΠΟΛΥΣΕΩΣ

ΑΡΙΘ. **ΜΑΘΗΤΟΛΟΓΙΟΥ 202**
ΒΙΒΛ. ΠΙΣΤ. ΣΠΟΥΔΗΣ 777 ΣΧΟΛΙΚΟΝ ΕΤΟΣ 1969 - 1970
ΑΠΟΔΕΙΚΤΙΚΟΥ 177

Πιστοποιείται ότι ο Νικόλαος Δημήτριος του Θεοδώρου πατρός Γεωργίου εις Πολοβίτσιον του Νομού Αρκαδίας εγγεγραμμένος εν τῷ μητρώῳ τῶν Αρκαδίων τοῦ Δήμου ἢ Κοινοῦτος Πολοβίτσιον ἐκ' αἰθ. ἀριθ. 3 καὶ ἔτος γεννήσεως 1942 ὡς τοῦτο προκύπτει ἐκ τοῦ ἐκ' ἀριθ. 232 καὶ χρονολογίας 7-2-54 196 πιστοποιητικῆ τοῦ ἁγίου Δήμου (Κοινοῦτος), τὸ θεμελιώδες χριστιανὸς ὀρθόδοξος ἐνεργῶς κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος Χίλια ἑνεκαεξήκοντα εννέα (1959 - 1960) εἰς τὴν τάξιν Γενικήν Γυμνασίου καὶ τὴν νόμιμος δοξαρίων κατὰ τὸ τέλος τοῦ σχολικοῦ ἔτους ἵκανος ἀπλήρη τεχνικῶν τοῦ βαθμοῦ καλῶς δεκαεξέως πέντε ἀριθ. 19/70

Διαγωγὴν δ' ἐπέδειξετο Κοσμιωτῶν
Ἐσβην δὲ τὸ ἐκ' ἀριθ. 864/45/11-8-60 ἀποστέλλειται.

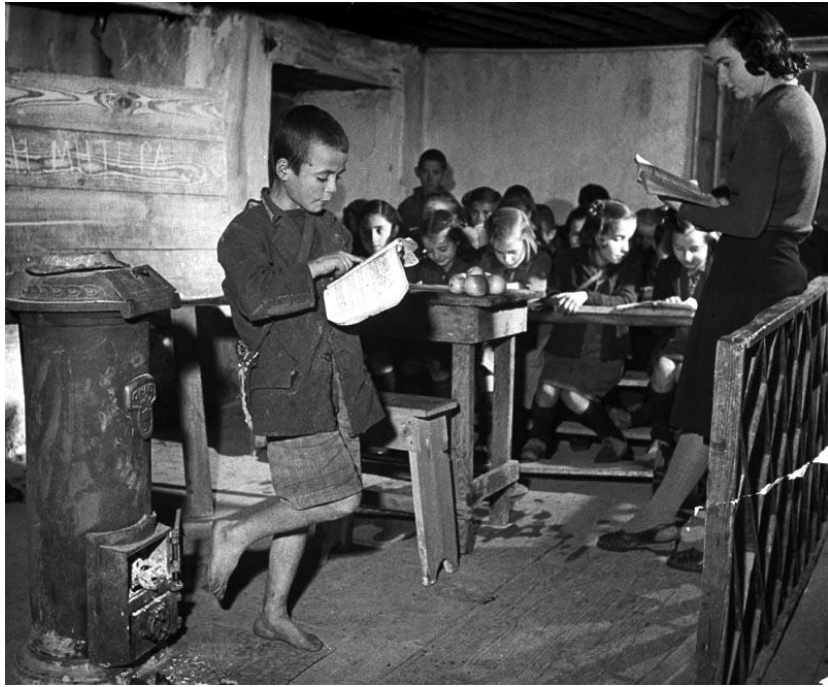
Τῆ αἰτίσει τὸν καταχωρηθῆσαι ἐκ' ἀριθ. πρωτ. 245/14-5-70 τοῦ ἐκ' ἡμῶν Γυμνασίου χορηγεῖται τὸ παρόν.

Ἡ εἰς ἑαυτὸν μάθημα ἐπίδοσις αὐτοῦ ἔχει ὡς κατωθί:

Θρησκευτικὰ	<u>δυνατῶς</u>	16	Ἱστορία	<u>δυνατῶς</u>	18
Ἄγγλ. Ἑλληνικὰ	<u>δυνατῶς</u>	16	Φιλοσοφικὰ	<u>δυνατῶς</u>	13
Νέα Ἑλληνικὰ	<u>δυνατῶς</u>	17	Φυσικὰ	<u>δυνατῶς</u>	12
Λατινικὰ	<u>δυνατῶς</u>	18	Κοσμογραφία	<u>δυνατῶς</u>	12
Μαθηματικὰ	<u>δυνατῶς</u>	13	Γεωμετρικὰ	<u>δυνατῶς</u>	11
Γαλλικὰ			Βιολογία		

Ἐν Σπάρτῃ τῇ 14 Μαΐου 1970
Ο ΓΥΜΝΑΣΙΑΡΧΗΣ Κωνσταντῆς Χ. Νικολαΐδης
ΟΙ ΕΚΘΕΤΗΤΑΙ Κωνσταντῆς Χ. Νικολαΐδης

Εικόνα 3: Απολυτήριο εξατάξιου γυμνασίου

Εικόνα 4: Η εκπαίδευση στην κατοχή

Εικόνα 5: Τα παιδιά στον Εμφύλιο Πόλεμο

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία εξετάζει τα σπουδαιότερα γεγονότα που διαδραματίστηκαν στην Ελλάδα, στον τομέα της σύγχρονης ελληνικής εκπαίδευσης κατά τη χρονική περίοδο 1936-1949, η οποία αγκιστρώνει ένα ευρέως σπουδαίο τμήμα της νεότερης και σύγχρονης ιστορίας και, συγκεκριμένα, την περίοδο της δικτατορίας του Ιωάννη Μεταξά μέχρι και την περίοδο της Κατοχής, της Αντίστασης και του Εμφυλίου Πολέμου. Η μελέτη εστιάζει στην παρουσίαση της εκπαιδευτικής πολιτικής κατά την εξεταζόμενη χρονική περίοδο, ώστε να διαπιστωθεί πως η ύπαρξη της βασικής παιδείας δεν έπαψε να υφίστανται, αλλά, ανάλογα την περίοδο, υπέστη αναδιαμορφώσεις, ανασυστάσεις και τροποποιήσεις πλήττοντας την ηθικοπνευματική αγωγή του ατόμου.